

7031

1997-05-21

1172

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA IX. évfolyam 1-2. szám

Gloria victis

„Ébredj, ébredj, istenverte nemzet...” című rovatunkban a Rákosi-diktatúra és az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírjaira emlékezünk a 44-90. oldalakon

MCMXCVII

február-március

99 Ft

6

STOP

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

Főszerkesztő: DÖBÖR ANDRÁS

Főszerkesztő-helyettes: KISS GÁBOR

Szerkesztők: FORRÓ LAJOS, JAKSA HELGA,

KÁKONYI GELLÉRT, SIKET ZOLTÁN

Főmunkatársak: NAGY TAMÁS, JANCSÁK CSABA

Munkatársak: BOGDÁNY GYULA, KOTECZKI ISTVÁN,

MOLNÁR G. ATTILA, SCHMIDT GÁBOR, TUDOMÁNY ATTILA

Fényszedés: TAR LEVENTE, FODOR FERENCNÉ

Laparculat: MAJZIK ANDREA

**Számunk a JGyTF Hallgatói Önkormányzat,
a Nemzeti Kulturális Alap
és az Agora Print Kft. támogatásával készült.**

Kiadja a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Történettudományi Tanszéke.

Felelős kiadó: Dr. Szegfű László.

Megjelenik: 750 példányban.

Szerkesztés: Agora Print Kft., Szeged. Tel.: 62/464-015

Tartalom

Referátumok

Schmidt Gábor: Pápai tévedhetetlenség és mariológia	4
Baráth Tibor: Az egyetemes szabadkőművesség 1871 és 1929 között	8

Egykori és mai tanáraink

„A tanárképző főiskola egy kicsit más” Zombori István (Molnár G. Attila interjúja)	16
---	----

Hajdani vármegyénk

Árva (Kákonyi Gellért)	19
------------------------------	----

A síneken

Nagy Tamás: A minőségi személyszállítás problémái a magyarországi vasutakon	21
---	----

Parthiscum

Pándi Eszter: A szegedi vasút és Trianon	34
--	----

Az én Balkánom – Balkane moj 4.

Prolaze ratovi, padaju vlade... (Forró Lajos)	41
---	----

„Ébredj, ébredj, istenverte nemzet...”

Polner Zoltán: Mentsétek meg lelkeinket	44
---	----

Kákonyi Gellért: „Napi kérdésünk? Úgy jönnek, mintha mennének...” A szovjet külpolitikai és hadászati tevékenység... ..	45
--	----

Koteczki István: A „móvári” sortűz	60
--	----

Siket Zoltán: 1956 októbere Makón	64
---	----

„Egész teherautónyi puffajkás jött értem...”	
--	--

Egy katonarvos emlékei (Dr. Kertész Dezsővel beszélget Molnár G. Attila)	68
--	----

„Mindig a forradalmárok vitték előre a világot, csak nem volt jó egy mártír családjában élni”	
---	--

Ha kérdezték, kivégzett bátyját inkább elhallgatta (Kunstár Csaba beszélgetései)	72
--	----

Döbör András: Szökés a recski haláltáborból	74
---	----

Szemtanú

Földvári Rudolf: Nagy Imre első miniszterelnökségének majd leváltásának okai, körülményei	84
---	----

Messzelátó

Kiss Gábor: A három muskétás Egyiptomban	91
--	----

A magyar művelődés és kereszténység	
-------------------------------------	--

Beszámoló a IV. Hungarológiai Kongresszusról (Monok István)	98
---	----

Heavenbét év után újra ember a hajótestben!	
---	--

A Szent István csatahajó expedíció kutatásának második fázisa (Bogdány Gyula)	100
---	-----

„Még a régi öregektől” hallottam...”

Szücs Judit: Egy csongrádi mézeskalácsos Záloglási és becslési jegyzőkönyve (Forrásközlés és elemzés)	104
--	-----

Téka

Dobos Ilona: Egy folklógyűjtő feljegyzései (Jaksa Helga)	115
--	-----

Szaboky Zoltán: A Kárpát-medence várai (Nagy Tamás)	118
---	-----

Pihenő

Tudomány Attila: A Karib-tengeri kalózvilág – az Antillák gyarmatosítása	119
--	-----

Anekdotakincs (Válogatta Egész Tamás)	127
---	-----

Schmidt Gábor

Pápai tévedhetetlenség és mariológia

Történelmi tanulmányaink során hallottunk már a pápai tévedhetetlenségről, érdekes módon pont a magyar történelmi szemináriumon. Nincs is ezzel semmi baj, mégis úgy gondolom, hogy az ott hallottakat nem árt kiegészíteni néhány dologgal. Pontosabban megpróbálom igazi közegében: a vallástörténetben elhelyezni, és nem pusztán politikai szempontból elemezni. Véleményem szerint ennek a problémának azért a vallástörténet az igazi közege, mert a szent ennek a világnak a korlátozott és mulandó képeiben mutatkozik meg. „*A szent és annak véges megnyilvánulásai közti feszültségből jön létre a vallástörténet*” – mondja Paul Tillich. Mircea Eliade szerint töretlenül folytonos út vezet a szent megnyilvánulásától – a keresztény ember számára – Isten Jézus Krisztusban való megtestesüléséig. „*Az emberi történelem meghatározott szakasza, a többi kizárásával Isten történelme lehet*” – mondja Rahner. Nem feltétlenül kell ebben mindenkinek hinnie, de azzal feltétlen számolnia kell, hogy ebben sokan hittek és hisznek, és ez a hit meghatározta a történelem menetét.

Szent Péter után IX. Pius (1846–1878) pápasága volt idáig a leghosszabb. Érdekes személyiség volt, püspöksége alatt azt tartották róla, hogy hiányosak a teológiai ismeretei. Ugyanakkor nagyon ingerlékeny ember volt, gyakran törtek rá epilepsziás rohamok.

Uralma alatt foszlott szét a pápaság politikai tekintélye, viszont a katolikus egyházon belül teljessé vált a pápai főhatalom. A pápaság számára „csak” az erkölcsi és szellemi hatalom maradt meg. A dogmatika, amely 300 éve stagnált, két irányba kimozdult. Ezek: a mariológia és a pápai főhatalom. Látni fogjuk, hogy mennyire egymáshoz fog kapcsolódni a két dolog.

A mariológia a dogmatikának azon ága, amely a Mária-kultusszal foglalkozik. A Mária-dogmák fokozatos fejlődés következtében jöttek létre.

Mária istenanyasága

Definiált hittétel, hogy Mária, Isten anyja. Krisztus, akinek életet adott, Isten, egy-lényegű az Atyával. Noha megmaradt Istennek, „*megtestesült a Szentlélek erejéből, Szűz Máriától, és emberré lett*”. A niceai zsinat (325) Credójának ezt a megfogalmazását tette teljessé az epheszoszi zsinat (431), amely az Istenszülő Theotokosz címmel tisztelte meg Máriát. Tehát az egész mariológiát krisztológiai keretbe kell helyezni. Mária kegyelmi kiváltságai istenanyai méltóságában gyökereznek.

Mária szüzessége

A dogmát a II. konstantinápolyi (533) és a lateráni (649) zsinat hirdette ki ünnepélyesen. Ezek szerint: Mária szűz volt a szülés előtt, alatt és után. Ez a felfogás már a második századtól kezdve általános volt.

A szüzességnek megvolt a maga történelmi hagyománya. Mária korában a nép között szokásosak voltak a fogadalmak, Mária döntését szüzességének megőrzéséről az akkori szellemi áramlatok már jórészt előkészítették. A jövődölések szerint Dávid házá-

ból származik a Messiás. Minden Dávid házából való lány tudta ezt, és eleve úgy tekintette magát, mint aki a Messiásnak potenciális anyja lehet, vagy gyermekei lévén a Messiás özanyja. Mária is e Dávid-házi lányok közé tartozott. Abban a pillanatban, amikor egy Dávid-leány Istennek szentelte magát, feláldozta Istennek szentelt szüzi életével együtt a Messiás-anyaság reményét is. Így életének páratlan tette valamiképpen előkészület volt a Megváltó eljövételére. Abban az időben meglehetősen nagy volt a Messiás-várás, hogy az emberek azért vállaltak magukra jó cselekedeteket, hogy a Megváltó eljövételét sietessék. Mária csendben és elrejtve saját magát áldozta fel a Megváltó eljövételéért. Ez a lelkiület tette őt méltóvá arra, hogy neki anyja lehessen. Az eljegyzés előtt mindent elmondhatott Józsefnek, és megegyezett vele, hogy testvérként fognak élni. Ekkor hozta hírül az Gábrriel főangyal, hogy ő Megváltó anyja.

Tehát 1854-ig ez a két tétel lett hivatalosan, a zsinat által kihirdetve, és vált dogmává; azaz kötelező érvényűvé. IX. Pius hitt abban a küldetésében, hogy ő a katolikus hit-igazságok védelmezője. A vallástalanság terjedésének megállítására a Mária-kultusz felelevenítését tartotta alkalmasnak. 1849-ben levelet intézett a világ püspökeihez, hogy mi a véleményük Mária szeplőtelen fogantatásáról, az immaculata conceptióról. Ez azt jelenti, hogy Mária Krisztus érdemeire való tekintettel és Isten különös kegyelme által életének első pillanatától kezdve mentes volt az áteredő bűntől. 1854. december 8-án kétszáz Rómába gyűlt püspök előtt hirdette ki a pápa Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának a dogmáját. „...A boldogságos Szűz Mária fogantatásának első pillanatában, a mindenható Isten egyedülálló kegyelméből és kiváltságából, az emberi nem Üdvözítőjének Jézus Krisztusnak érdemeire való tekintettel, az eredeti bűnnek minden szennytől eleve megőrizve mentes volt: ez Istentől való kinyilatkoztatás, és ezért erősen és állhatatosan kell hinnie minden hívőnek ebben.”

A pápa ezzel nem hirdetett új tant, hanem csak dogmává tette a kezdettől fogva általánosan elterjedt hitet. 1830-ban csodás dolgok történtek. Labouré Szent Katalinnak megjelent Szűz Mária. Egy érem rajzát mutatta meg neki. Kérte, hogy a nővér ennek terjesztője legyen. Számunkra most a következő felirat fontos, mely az érmen szerepelt: „*Ő, bűn nélkül fogantatott Szűz Mária, könyörögj érettünk, kik hozzád menekülünk!*”

1836-ban az ügyvel foglalkozó egyházi bizottság hitelesnek nyilvánította az eseményeket, a gyógyulásokra és a megtérésekre hivatkozva. XVI. Gergely pápa 1839-ben a Loretói litániában a következő szöveget vette bele: „*Eredeti bűn nélkül fogantatott Királyné, könyörögj érettünk.*”

Fenti előzmények ellenére az egyházellenes világ, sőt a szabadon gondolkodó katolikusoknak egy része is nekírontott IX. Piusnak, hogy: új, hamis tant hirdet, tehát letért az igaz egyház alapjáról, és megbizonyosodott, hogy a pápa nem lehet Jézus Krisztusnak illetékes helytartója. Három éven át folyt a rágalomhadjárat a pápa személye és állása ellen, amikor a katolikus világ egyszerre csak Lourdes Massabielle barlangjára lett figyelmes.

1858 első felében 18 alkalommal jelent meg Mária *Soubirous Bernadette* előtt. Témánk szempontjából most a 16. jelenésnek van nagy fontossága, mely március 25-én történt.

„Madame, legyen oly jó, és mondja meg, ki ő? – kérde a kis Bernadette. – Én vagyok a Szeplőtelen Fogantatás!”

Tanulság: IX. Pius pápa Isten Anyja ajkairól nyert igazolást, helybenhagyást, megerősítést. Akinnek ilyen magas pártfogója van, az joggal hiszi magát tévedhetetlenné. Tehát nem valószínű, hogy csak politikai okok vagy hiúság vezérelte a pápát a zsinat meghirdetésére.

Az I. vatikáni zsinatot 1869. december 8-ára (Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepe) hívta össze IX. Pius. Az 1050 jogosultból 774 zsinati atya jelent meg. A püspökök egy része írásban kérte, hogy a zsinat hirdesse ki a pápa tévedhetetlenségének dogmáját. A javaslat tárgyalása nagy vitát kavart. Az ellenzék vezetői között ott volt *Simor János* esztergomi és *Haynald Lajos* kalocsai érsek is. Sokan csak taktikából, politikai okokból voltak a dogma ellen, mert időszerűtlennek tartották. (A pápa nem is haragudott meg Simorra, mert 1873-ban bíborossá kreálta.)

Az utolsó szavazás előtt az aktív ellenzék – főleg német és monarchiabeli püspökök elhagyták Rómát. 1870. július 18-án nyílt szavazáson 533 szavazattal 2 ellenében a zsinat elfogadta a csallhatatlanság dogmáját. A magyarok közül a székesfehérvári püspök maradt ott, hogy igennel szavazzon.

IX. Pius, a tévedhetetlen pápa

A *Pastor aeternus* kezdetű konstitúcióból idéztünk: „Ha a római pápa a legmagasabb tanítói hivatalából kifolyóan nyilatkozik (*ex cathedra*), akkor e hivatalának gyakorlásában mint az összes keresztények főpásztora és tanítója a maga legfelsőbb apostoli főhatalmánál fogva az egész egyház számára kötelező a hit és erkölcs dolgát érintő tanításában dönt, s a neki járó és Szent Péter apostolnak benne megújuló illetékessége szerint tulajdonában van annak a csalatkoztathatatlanságnak, amelyet az isteni Megváltó a hit és erkölcs dolgát illető kérdéseknél az Egyház legfőbb hivatalának adni kívánt.”

Az infallibilitás dogmatizálása után vált valóra igazán az Ágostontól ránk hagyott „Róma locuta, causa finita”-elv (Róma nyilatkozott, az ügy el van döntve).

Az olasz királyi csapatok 1870. szeptember 20-án bevonultak Rómába. Október 20-án a pápa elnapolta a zsinatot, a Vatikánba zárkózott és fogolynak nyilvánította ma-

gát. Tehát a csálhatatlanság dogmájának kimondása volt előbb, és csak utána következett a pápa világi hatalmának teljes összeomlása. Így az infallibilitást nem tekinthetjük az elvesztett világi hatalom fejében megszerzett kárpótlásnak.

A zsinatot hivatalosan csak 1961. december 25-én zárta le XXIII. János pápa, a *Humanae salutis* kezdetű apostoli konstitúciójával, amelyben az új zsinatot is meghirdette.

Témánk szempontjából XII. Pius (1939–58) pápaságának van jelentősége, főleg a második szakaszának, hiszen az első inkább politizálással telt el. Ő az, aki ismét a Mária-kultusz elmélyítését szorgalmazta. 1950. november 1-jén (Szentévbén) hirdette ki Mária menybevételének dogmáját a *Munificentissimus Deus* kezdetű apostoli konstitúciójával. „Istentől kinyilatkoztatott dogma: a Szeplőtelen Istenanya, mindenkor Szűz Mária földi életpályája befejezése után testével és lelkével együtt fölvetetett a mennyi dicsőségbe.” 1954-ben bevezette Mária királynő tiszteletét és annak egyházi megünneplését. 1957. júliusi *Le pèlerinage de Lourdes* kezdetű enciklikájával a lourdes-i jelenség centenáriumán az egész katolikus világot Mária fokozott tiszteletére hívta fel.

Látjuk tehát, hogy XII. Pius fejezte be IX. Pius munkáját mariológiai szempontból. E dogma a szeplőtelen fogantatás dogmájának teológiai következménye, mert ha Mária mentes volt az eredeti bűntől, akkor mentesnek kellett lennie annak következményétől, a testi enyészettel járó haláltól is. Feltételezem, hogy az 1917-es fatimai jelenések is lendítettek az ügyön.

Áttekintettük tehát a mariológia négy dogmáját. Láttuk, hogy az első kettőt zsinatok hirdették ki, e két utóbbinál nagyobb szerepet játszottak a pápák. Meg a hagyomány, mert ők is arra támaszkodhattak. Ez IX. Piusnál volt fontos igazán, mert mikor ezt kihirdette, nem volt még csálhatatlan hivatalosan. Mégis valahogyan fel kellett venni a harcot a materializmussal szemben. A Credo, quia incredibile (hiszem, mert hihetetlen) elvet hívta segítségül. Nem kisebb személyiségre támaszkodhatott, mint Augustinus, aki szerint Máriát Isten kiemelte az eredeti bűn hatása alatt álló emberek közül. Ennek ellenére természetesen csak a püspökök véleményét kikérve hirdethette ki e kötelező érvényű tant.

XII. Piusnak már egyszerűbb dolga volt, hiszen bírt a csálhatatlansággal. Persze ő sem a hasára ütve találta ki a mariológia negyedik dogmáját. Az apokrif iratok már a második-harmadik századból hírt adnak Mária testben fölvetetéséről. Ősi hagyomány ez.

Amikor Konstantinápolyban az istenszülő Mária tiszteletére templomot akartak építeni, elmentek Jeruzsálembe, hogy oda vigyék Mária testét. Az ottaniak elmondták neki, hogy Mária teste is felvetetett és nem látott romlást ezen a földön. Sírjában csak az öve és palástja maradt – amit a küldöttek el is vitték Konstantinápolyban (453).

A sok Mária-jelenés is megerősítheti a dogmát. Gondoljunk csak az evangélium ama részére, mely Jézus színváltozásáról szól. Három tanítványával fölment Tábor hegyére, és megjelenik nekik Mózes és Illés. Az újszövetségi szentírásból tudjuk, hogy Illést annak idején egy tüzes szekér ragadta az egekbe. Mihály főangyal jóvoltából Mózes is ott kötött ki a „Mózes menybemenetele” című apokrif könyv szerint. Tehát úgy néz ki, hogy egy jelenésnek föltétele egy előzetes testi-lelki menybemenetel.

XII. Pius után, XXIII. János (1958–63) új korszakot nyitott (Aggiornamento). Kijelentette, hogy az egyházban már épp elég dogma van, reformokra van inkább szükség. A II. vatikáni zsinat ehhez tartotta magát, egyetlen dogmát sem hirdettek ki.

Bibliográfia

- ☞ *Antalóczi László*: A Csodás Érem. In: Új Ember, 1996. okt. 13.
- ☞ *Gecse Gusztáv*: Vallástörténet. Bp., 1980.
- ☞ *Gergely Jenő*: A pápaság története. Bp., 1982.
- ☞ *Hangay Zoltán*: A pápák könyve. Bp., 1991.
- ☞ *Joaquim M. Alonso–Abilio P. Ribero*: Fatima üzenete és az önfelajánlás. Eger, 1994.
- ☞ *Karl Rahner*: Az ige hallgatója. Bp., 1991.
- ☞ *Tóth János*: Lourdesi ájtatosságok. Sopron, 1929.
- ☞ Vallástörténeti kislexikon. Bp., 1973.
- ☞ *Villam Ferenc*: Máriának, Jézus anyjának élete. Bp., 1944.

Baráth Tibor

Az egyetemes szabadkőművesség 1871 és 1929 között

A szabadkőművesség történetének második nagy korszakát a XIX. század utolsó negyedétől számítjuk. A nyolcvanas, kilencvenes években kialakult a szabadkőművességnek az a karaktere és szervezete, amely századunkban is jellemző maradt. Megváltozott társadalmi jellege: tipikusan polgári szervezetté vált, most már nemcsak „ideológiájában”, hanem összetételében is. A páholytagok túlnyomó többsége a kereskedelem, az ipar különböző képviselőiből, szabad foglalkozásúakból (ügyvéd, orvos, újságíró, stb.), értelmiségiekből került ki. Arisztokraták, uralkodók ugyan még a XX. században is találhatók közöttük, de a XVIII. századhoz mérten elenyésző számban. A polgári viszonyok kialakulása és megerősödése folytán megnő, különösen Közép- és Kelet-Európában a zsidó vagy zsidó származású páholytagok száma. A polgárságnak ez a rétege erősödő gazdasági pozíciójával összhangban álló társadalmi szerepre, ezzel együtt az adott társadalomhoz való hasonulásra törekedett. Számára a szabadkőművesség elvei alapján a páholyok túlnyomó többsége felekezeti szempontból nem tett megkülönböztetést a „keresők” között. Egyes országokban azonban jelentős páholyok zárkóztak el zsidók felvételétől. Az a tény, hogy a zsidó polgárság nagy számban vett részt a páholyéletben, a XIX–XX. század fordulóján megjelenő új politikai áramlatok, az újkonzervatív, jobboldali irányzatok számára lehetővé tette az antiszemita propaganda és támadás kiterjesztését általában a szabadkőművesekre.

A XIX. század végére elmélyült a különbség a szabadkőművesség „angol” és „latin” ága között. Angliában, Svédországban, Norvégiában, Dániában a XVIII. század óta a páholyok egyenleges fejlődését legfeljebb csak belső viszályok zavarták. Angliában a belső harmóniára törekedve 1814-ben valamennyi páholy az Anglia Egyesült Nagypáholyában (*The United Grand Lodge of England*) tömörült. Mindenekelőtt az elvek tisztázására,

ezoterikus problémákra és emberbaráti jótevékenységekre fordítottak figyelmet. A szabadkőművesség a szigetországban nem került konfliktusba az állammal, amely maga is a polgári liberalizmus elveire épült, nem kerülhetett szembe az egyházzal, amely ott az uralkodóháznak, az államnak volt alárendelve és nem tartozott a Vatikánhoz. Az uralkodóház tagjai rendszerint magas szabadkőműves fokozatokat töltöttek be a XIX. és a XX. század folyamán. Hasonló volt a helyzet Svédországban, ahol a XIII. Károly rendelete szabályozta a szabadkőművesek működését, aminek értelmében a király egyben nagymestere is a páholynak. A Svédországban kialakított, leginkább keresztény misztikusnak nevezhető rítust követik a norvég és a dán páholysok is. A királyi házhoz való kötődésen túl a jótevékenység és a társadalmi-politikai kérdésekben való semlegesség jellemzi az északi-európai, skandináv páholysokat.

A holland és a svájci szabadkőművesek bizonyos tekintetben másként értelmezték a semlegességet. Arra törekedtek, hogy tompítsák a szervezetben belüli ellentéteket és a különböző nagypáholysok közelebb kerüljenek egymáshoz. A svájci páholysoknak nagy szerepük volt a Vörös kereszt létrehozásában, és az angol nagypáholyshoz lazább szálak kötötték, mint a hollandokat.

A „katolikus Európában”, ahol az uralkodóházak, a kormányok és a római katolikus egyház távolról sem volt toleráns, a szabadkőművesség nem maradhatott semleges, nem háríthatta el az állásfoglalást a közéleti-politikai kérdésekben. Lehetetlen volt bezárkózni a páholysházak szentélyeibe ezoterikus vitákat folytatva, lehetetlen volt megelégedni a jótevékenységi munkával, amikor a kormányzatok a páholysházak működését is betiltották vagy akadályozták; rákényszerültek tehát, hogy küzdjenek szabad tevékenységükért. Ezt pedig csak az egyes országok politikai rendszerében bekövetkező mélyebb változásoktól remélhették.

A közéletiség politikai tartalma természetesen országokként nagyon különböző volt, sőt még egyazon ország páholysai sem vallottak azonos nézeteket. A páholystagság egy része a liberális, demokratikus nézetek és módszerek, másik része a mérsékelt konzervatív irányzatok híve volt. Nagy általánosságban azonban antiklerikalizmus, liberalizmus és demokratikus eszmék jellemezték a szabadkőművességet.

A szabadkőművesek közéleti aktivitása különösen figyelemreméltó Franciaországban, ahol nemcsak a XVIII. század nagy politikai és szellemi áramlataihoz kapcsolódik, hanem a Napóleont követő Bourbon-restaurációval szemben a polgári forradalomhoz is. 1848-at a Grand Orient de France úgy üdvözli, mint a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméjének megvalósítóját. Ezt követően azonban elismeri III. Napóleon rendszerét is, amely együtt jár a polgárosodás gyorsulásával, gyarmatok szerzésével. A császár, hogy elejét vegye az ellenzékiesség megerősödésének a páholysokban, 1862-től maga nevezi ki a nagymestert. De a páholysok egy része, részt vett a Párizsi Kommünben is. A császárság bukásával a tagságban és a szabadkőművesség társadalmi helyzetében szintén lényeges változások következtek be. Az 1870-es évektől a páholysokban a polgárság a domináns elem, amelynek tekintélyes része radikális és antiklerikális nézeteket vall. A francia politikai élet vezető posztjain ezután egyre nagyobb számban találhatunk páholysokat (pl. Jules Grévy, az 1879-ben megválasztott köztársasági elnök, Gambetta, a képviselőház

elnöke, stb.), a szabadkőművesek előmozdítói és hívei voltak az egyházi és militarista befolyást korlátozó reformpolitikának.

Az olasz egységért folyó harcban a szabadkőművesek a liberális erőket támogatva, azok céljaival azonosulva vettek részt. Garibaldi és Mazzini, az egységes Itália megteremtésének kimagasló alakjai, egyben az olasz szabadkőművesség legnevesebb vezetői. Az olasz szabadkőművesség ekkor s ezt követően is egészében magáévá teszi a liberális, demokratikus törekvéseket. Hasonló a helyzet Spanyolországban, ahol az 1868-as forradalom és köztársaság hívei között érthetően nagy számban vannak szabadkőművesek.

Romániában a szabadkőművesség szintén harmonikus egységben képviselte a polgárosodás és a nemzeti függetlenség célkitűzéseit, amelyek az orosz befolyás felszámolását is jelentették. Ennek megtörténte után hatálytalanították I. Sándor cár betiltó rendeletét, 1880-ban pedig megalakult a *Román Nemzeti Nagypáholy*.

Oroszországban 1822-ben betiltották a páholyéletet, a század végétől kezdve mégis egyre gyakrabban jártak össze a „testvérek”. Célkitűzéseik rokonszenvre találtak az orosz szellemi élet olyan nagyságainál, mint Puskin vagy a dekabristák.

A lengyel szabadkőművesek nemcsak saját hazájuk függetlenségéért szálltak síkra, hanem lelkesen támogatták az 1848–49-es magyar forradalmat és szabadságharcot is.

Az 1870–71-es francia–porosz háború, az egységes Németország megteremtése növelte a porosz nagypáholyok súlyát és befolyását a német szabadkőműves mozgalomban. E nagypáholyok és a hozzájuk tartozó szervezetek változatlanul keresztény, konzervatív elveket követtek, és általában elzárkóztak a zsidó vallásúak felvételétől. A liberális nézeteket valló toleráns páholyok kisebbségben maradtak. A német szabadkőművesség megosztottsága a múlt század végétől elmélyült. Nem változtatott ezen a *Deutscher Grosslogenbund* megalakulása sem. Új ellentétek is jelentkeztek közöttük, nem utolsósorban a porosz páholyok karaktere miatt. Már ekkor kitűnt, hogy a nacionalista álláspontokon nehezen vagy egyáltalán nem tud felülemelkedni a szabadkőművesség, hiszen végső fokon a maga országa társadalmának rendelődik alá. Ennek következtében 1870-től megszakadt a francia és a német szabadkőművesek hivatalos érintkezése, ami az egész európai mozgalomra kihatott, és a XX. század folyamán is súlyos problémákat okozott.

Égészen más okokból ütközött össze a francia és az amerikai szabadkőművesség. Az Egyesült Államokban a szervezet „fehér” és „fekete” ágra bomlott: a fehér páholyoknak színes bőrűek nem lehettek tagjai. 1869-ben, amikor a Grand Orient de France olyan határozatot hozott, hogy négereket, színes bőrűeket is felvesz páholyaiba – Franciaország akkor még kiterjedt gyarmatokkal rendelkezett Afrikában és a Távol-Keleten –, a legtöbb amerikai páholy megszakította vele az érintkezést.

Végül formálisan is napirendre került a szabadkőművesség angolszász (protestáns) és francia (latin) ága között kezdettől fogva ott lappangó ellentét. Anglia Egyesült Nagypáholya 1815-ben módosította az andersoni alkotmányt, hogy félreérthetatlenné tegye: tagjaitól megkívánja az istenhitét, s nem elégszik meg csupán elvont, a materiális erők fölött álló szellemiség elismerésével. Ez a lépés természetesen a francia és általában az európai szabadkőművességet is érintette. Franciaországban élénk viták bontakoztak ki, s 1877-től kezdve a Grand Orient de France-ban tömörült páholyok elutasították azt a

feltételt, hogy megköveteljék tagjainktól a felekezethez tartozást, az istenhitet, nem ismerték el többé az angol nagypáholy fennhatóságát. Saját alkotmányukat úgy változtatták meg, hogy abból a hitvilággal kapcsolatos minden dogmatikus utalást töröltek. Végző fokon panteista alapra helyezkedtek, de az ateizmust sem tiltották. A francia páholyokban a rítus alkalmazása és értelmezése, a közéletiség, a páholytagság kritériuma körüli, már régebben zajló viták fellángoltak. Mindez azonban hozzájárult ahhoz is, hogy a szervezeti keretek megszilárduljanak. Ennek eredményeként a Grand Orient de France mellett véglegesen kiformálódott a Grande Loge de France, amely addig többé-kevésbé önálló rítusú páholyokat egyesített. Ez a nagypáholy a szimbolikus rítust fogadta el, a közéletiség terén nem törekedett akkora aktivitásra, mint a Grand Orient. Ez utóbbihoz azonban jóval több páholy tartozott, mint a Grande Loge de France-hoz.

A XVIII. században az egyház mint intézmény szembefordult a szabadkőművességgel, pápai átokkal sújtotta azt. A századforduló tájkán az újkonzervatív politikai és szellemi áramlatok léptek fel ellene, így a politikai katolicizmus, a különböző szélsőjobboldali ideológiák már ekkor jelentkező képviselői, a politikai antiszemitizmus hirdetői.

A szabadkőművesség azáltal, hogy a polgári liberális és demokratikus eszméket, intézményeket népszerűsítette, az egyház és az állam szétválasztását követelte, egészében fontos és hasznos szerepet játszott a polgárosodás meggyorsításában.

A szabadkőművesség és az egyház kapcsolata lényegében az egyháztól függött. Általános érvényű szabály, hogy minden olyan egyház, melynek végső célja papi uralom létrehozása, kénytelen elítélni a szabadkőművességet. A keresztény Nyugaton született mozgalom hamarosan szembekerült a katolikus egyházzal, mely kiváltságait az angolszász országokban a protestantizmus sikerétől fenyegetve érezte.

1738-ban az In Eminenti bulla kimondta a szabadkőművesek kiközösítését, amely Franciaország és a Habsburg Monarchia kivételével – ahol a parlament, illetve az uralkodó a kihirdetést megtagadta – egész Nyugat-Európában érvénybe lépett. Ez az első ítélet magában hordta, előre jelezte mindazokat, amik következtek.

A katolikus egyház, az Igazság letéteményese, nem tűrhette el azt, hogy a katolikusok közül bárki elismerjen olyan részletigazságot, amelyet más egyházak hirdetnek. A katolikus egyház, lelkiismeret-irányítói minőségében úgy vélte, hogy a szabadkőműves titoktartás ellentétes a gyónás kötelességével. Pontosabban a szabadkőművességet eretnekgyanusnak, a protestáns vallás szálláscsinálójának tekintette, annál is inkább, mert az angol nagypáholy alapítói között több lelkész is akadt; mi több: a panteizmus, vagy ami ennél is rosszabb: az ateizmus „veszélye kísértett”.

Franciaországban szép számmal találni papokat a páholyokban egészen a konkordátum aláírásáig, amikor az 1738-as bulla érvényt nyer, és a katolikus papok, szerzetesek kénytelenek távozni. Ezzel egyidejűleg megjelenik a szabadkőműves-ellenesség és az ördöggel cimborálás vádja, amelyet különböző formában átvesznek a totalitárius egyházi vagy világi rendszerek. A helyzet csak XXIII. Jánossal változik meg. Amikor – még Roncalli bíborosként – Párizsban apostoli nunciusként működött, háziorvosa Dr. Chevallier volt – civilben a Francia Nagyorienis elnöke...

Ami a többi keresztény egyházat illeti, a helyzet sohasem volt olyan kiélezett, mint a katolikussal. A protestáns országokban a szabadkőművesség a helyi egyházakkal tökéletes egyetértésben működött, s helyenként a két intézmény majdnem összeforrt egymással. Ezekben az országokban számlálja a szabadkőművesség a legtöbb tagot. Az ortodox egyházzal a kapcsolatot sohasem terhelte konfliktus. Romániában például, amikor I. Károly parancsára bezárták a páholyokat, a levéltári anyagokat Cristea bukaresti metropolitára bízta, aki maga is a mozgalom tagja volt.

A többi monotheista vallás álláspontja különböző. Külön szervezet a Bné Brit Rend, amellyel a szabadkőművesség nem tart intézményes kapcsolatot, ugyanis a Bné Brit tagjai sorába csak zsidókat fogad és ez összeegyeztethetetlen a szabadkőművesség felfogásával. Mindazonáltal, semminemű összeférhetetlenség nincs a szabadkőművesség és a zsidó vallás között. Ugyanez a helyzet az iszlámmal. A muzulmán többségű országokban a szabadkőművesség sorsa a politikai helyzet függvénye volt és maradt. Az olyan muzulmán országokban, ahol az állam függetlenedik az egyháztól, ahol a demokrácia fejlődésnek indul, a szabadkőművesség elterjedése – mennyiségi és minőségi értelemben – a társadalom türelmének mértékéül szolgál.

Nincs abban semmi furcsa, hogy a különböző bal- vagy jobboldali parancsuralmi rendszerek egyaránt betiltották a szabadkőművességet. A III. Internacionálé Trockij hatására, 1921-ben a következő indokkal tiltotta meg tagjainak a szabadkőműves páholyok látogatását:

„Alapszabályával, szervezeti felépítésével és tagjainak megválasztási módjával a szabadkőművesség kizárólag a kispolgárnak a többi társadalmi osztályokba beépítését célozza. A szolidaritás, az intézmény alapja, akadályt jelent a proletariátus munkájában. A szabadkőművesség által hirdetett szabadság polgári értelemben vett szabadság, s ez szemben áll a proletárdiktatúra elvével. Szertartásaival a szabadkőművesség a vallásos szokásokra emlékeztet, s tudjuk, hogy minden vallás megmérgezi a népet. A szabadkőművesség hatalmas társadalmi erőt képvisel, s tevékenységének titkosságával, tagjainak vég nélküli titkolózásával államot képez az államban.”

Ennek következtében – Kubát kivéve – minden országban, ahol kommunista rendszer jutott hatalomra, a mozgalmat betiltották. A fasiszta rendszerek sem tartózkodtak a szabadkőművesség betiltásától és a szabadkőművesek üldözésétől.

A szabadkőművesek nemzetközi összefogásának és együttműködésének gondolata már a századfordulón felmerült. A Grand Orient de France szervezésében 1900 augusztusának végén előkészítő kongresszust tartottak, amelyen részt vett a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy küldötte is. Elhatározták, hogy a svájci Alpina Nagypáholy veszi kezébe egy nemzetközi központ megszervezésének a feladatát. 1903-ban Genfben meg is kezdte tevékenységét egy nemzetközi szabadkőműves iroda, amely elsősorban információk gyűjtését és továbbítását tekintette feladatának. Az első világháború kitörése lehetlenné tette az iroda működését, a kapcsolatok fenntartását.

Azt mondhatjuk, hogy a szabadkőművesség játszotta az „élcsoport” szerepét abban, hogy a nagyhatalmak háborúja ideológiai háborúvá változzon át abból a célból, hogy Európát köztársasággá alakítsa át. Olyan köztársasági Európává, amely a Népszövetségbe

tömörül – ez alapvetően szabadkőműves eredetű eszme –, miután „végre levágták a klerikalizmus és a militarista monarchizmus hidrájának a fejét”. Mindamellet a szabadkőművesek, akik között számottevő erőt képviseltek a pacifisták, rendkívüli módon tanácsalanná váltak, és megoszlottak soraik a háború következtében. Igaz ugyan, hogy a honvédelmet sorolták az első helyre, de élt a nemzetek közötti béke vágya, a Népszövetség álma.

1914-ben a francia szabadkőművesek túlnyomó többsége átállt a patriotizmus oldalára. A háború kezdetekor az a hír taszította a nacionalista patrioták karjába őket, amely 1914. június 6-án jutott el hozzájuk, és drámai hatást keltett. Ezen a napon a franciaországi Nagypáholy rendi választmánya megtudta, hogy Berlinben a legnagyobb páholyok, a poroszországi Nagypáholy felszólítására, felfüggesztettek minden békepropagandát, és megszakítottak minden kapcsolatot a szövetségesek páholyaival. Ez egy csapásra véget vetett mind a szabadkőműves, mind a szocialista internacionalizmusnak. Ettől kezdve a haza védelme, a köztársaság védelme a támadó imperialisták ellen lett a szabadkőműves propaganda jelszava, összhangban a – szabadkőműves minisztereket is tartalmazó – kormány propagandájával.

Azt sem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a háborút a végsőig folytatni kívánó felfogás épp annyira nem volt szabadkőműves eredetű, mint a francia forradalom, aminek előkészítését nekik tulajdonították előbb az ellenforradalmárok, majd a Vichy-pártiak. *Clemenceau* épp annyira nem volt szabadkőműves, mint Robespierre. A háború alatt a szembenálló tábor, a katolikus tábor megpróbálta a haza ellenségeiként feltüntetni a szabadkőműveseket, mint akik mindenáron békét akarnak kötni Németországgal.

A nemzetközi kapcsolatok felélesztésének ügye csak 1917 januárjában mozdult ki a holtpontról, de egyelőre még a központi hatalmakhoz tartozó országok nélkül. Ekkor azt antant és a semleges országok szabadkőműveseinek képviselői tartottak tanácskozást, majd júniusban Párizsban a Grand Orient de France hívott össze kongresszust. Ezen amerikaiak is jelen voltak. A kongresszus nem annyira a szabadkőművességgel, mint inkább általános politikai problémákkal foglalkozott. A szövetségesek és Wilson elnök álláspontját követve a kongresszus helyeselte Elzász-Lotharingia Franciaországhoz csatolását, a lengyel és a cseh függetlenség megteremtését, az Osztrák-Magyar Monarchia népeinek önállósá válását. Behatóan megvitaták a Nemzetek Szövetségének felállítására és szervezetére vonatkozó tervezetet. Eszerint a Nemzetek Szövetsége a népek parlamentje lenne, amelynek minden állam aláveti magát, amely nemzetközi bírósággként dönt vitás kérdésekben, s ha kell, döntését gazdasági eszközökkel, bojkottal kényszeríti rá az ellenállókra. A Népszövetséget, mint ismeretes, távolról sem olyan alapon és szervezettel alakították meg, ahogyan azt a szabadkőművesek elképzelték. A későbbiekben ezért többször is foglalkoztak működésével, és javaslatokat dolgoztak ki hatékonyabbá tételére.

A háború befejező szakasza, majd a béketárgyalások az idealisztikus tervek helyett a nagyon is reális hatalmi érdekeket tolták előtérbe, az egyes nemzetek szabadkőművesei pedig nem tudták függetleníteni magukat kormányaik politikai törekvéseitől.

1921 októberében az egyetemes béke megszilárdítása, a népek és nemzetek közötti közeledés előmozdítása programjával hívta össze az Alpina Nagypáholy az első tanácsko-

zást a háború után, amely megválasztotta a nemzetközi szabadkőműves szervezet bizottságát, és kimondta az *Association Maconnique Internationale*, az AMI (Nemzetközi Szabadkőműves Szövetség) megalakulását.

A nemzetközi összefogás és együttműködés másik szervezete a század elejétől fogva rendszeresen tartott szabadkőműves jellegű eszperantó kongresszusokból nőtt ki. 1905-ben létrehozták az *Esperanto Framasona Societat* (Eszperantó Szabadkőműves Társaság), hogy terjessze az eszperantót a szabadkőművesek között.

Az 1920-ban Hágában alakult Általános Szabadkőműves Ligába tömörültek célja az volt, hogy kölcsönösen támogassák egymást, kicseréljék ismereteiket és tapasztalataikat. Előtérbe állították a jótékonykodást, az ifjúsággal való foglalkozást, megkezdték a mozgalom történetének feldolgozását.

A szélsőjobboldali, fasiszta és náci kormányzatok mindenütt felszámolták a szabadkőműves páholyokat, üldözték a liberális és demokratikus irányzatok képviselőit. A szabadkőművesek hagyományos ideáljait követve, önvédelmi harcot folytattak a fasiszmus, a náciizmus ellen, s az része lett a polgári antifasiszta, ellenállási mozgalomnak. A szabadkőművesség sokkal inkább a közélet előterébe lépett, mint korábban bármikor, hiszen napról napra állást kellett foglalnia a politika kérdéseiben. A szabadkőművesek zömét jellemző antifasiszta megnyilatkozások, deklarációk szinte liberális, demokratikus nézetekből fakadtak, gyakorlati akciókkal azonban csak ritkán párosultak, ezért a fasiszmus tényreését aligha gátolták.

A fasiszta hatalomátvételt követően Olaszországban egy ideig még működhettek a páholyok, bár mind nehezebb körülmények között. A fasiszmus és a szabadkőművesség viszonyának itt sajátos vonása, hogy Mussolini mozgalmának – jóval 1922 októbere előtt – nagyon sok szabadkőműves tagja volt. Ezek az egykor szocialista Mussolinitól, aki Milánóban még páholytagnak is jelentkezett, az olasz társadalom súlyos belső válságának megoldását remélték. A fasiszta kormányzat azonban két okból is a szabadkőművesség ellen fordult. Egyrészt azért, mert annak egész közéleti programja és magatartása szembenállt a fasiszmus politikai célkitűzésével, másrészt, mert a fasiszta rendszer konszolidációját Olaszországban nem lehetett megvalósítani a római katolikus egyház, a Vatikán nélkül. XI. Pius pápa 1922 karácsonyi enciklikáját követően Mussolini bevezette a kötelező vallásoktatást az iskolákban, a Fasiszta Nagytanács 1923. február 13-i ülése kimondta, hogy szabadkőművesek nem lehetnek tagjai a fasiszta mozgalomnak. A határozatot azonban sokan elleneztek, nem egyhangúlag szavazták meg. Ezt követően a többség uthagyta a szabadkőművességet, de szép számmal voltak, akik a páholyt választották, és akadtak olyanok is, akiket éppen fasiszta tevékenységük miatt a páholyok zártak ki. Nagy feltűnést keltett, amikor *Capello* tábornok kilépett a fasiszta pártból, hogy páholytagságát megőrizze. (1925-ben Capellót letartóztatták, majd *Zaniboni* ellenzéki képviselővel együtt – a fasiszta rendszer ellen tervezett felkelés vádjával – 30 évi börtönre ítélték.) Mindezek alapján érthető, hogy sok szabadkőműves emigrált a fasiszta rendszer elől. Másokat börtönbe vetettek, s nem kerülhették el sorsukat azok sem, akik megpróbálták „hozzáidomulni” a rendszerhez.

A fasiszmus elleni harc átmenetileg bizonyos mértékben módosította a szabadkőművesek felfogását a Szovjetunióról. A szovjet rendszert, a teljes kollektivizálást gazdasági vonatkozásokban elutasították, politikai berendezkedését továbbra is elvetették és diktatúrának ítélték. Mégis, az adott helyzetben, a 120-as évek folyamán, nem a Szovjetuniót, hanem Mussolinit, a fasiszmust tekintették a nagyobb veszélynek.

A 1920-as évek második felében a szabadkőművesség soraiban mind többen kifogásolták, hogy a „Rend” politikai kérdésekkel foglalkozó határozatokat, nyilatkozatokat hoz nyilvánosságra. Sokan vélték úgy, hogy a szabadkőművesség eltávolodott a maga eredeti karitatív-humanitárius célkitűzéseitől, jellegétől.

Az 1929-ben kirobbant gazdasági válság nemcsak súlyos gazdasági, hanem politikai következményekkel is járt. A gazdasági világválságot a szabadkőműves irodalom egy – az első világháború befejezése óta tartó – válság mélypontjának, egyben szerves részének tekintette. Felfogása megegyezett általában az európai liberális, demokratikus nézetekkel.

Az idős francia generációhoz tartozó *André Lebey*, a szabadkőművesek nemzetközileg elismert teoretikusa, sajátosan elemezte az új jelenségeket. Szerinte a világháborút követő szakaszt a „világ romlása” jellemezte. Megítélése szerint a 120-as évek végétől új korszak vette kezdetét: a technika, az elgépiesedés, az elektromosság korszaka. Kérdéssé vált, mint kifejezte, hogy ebben az új korszakban az állam (kollektivitás) vagy a magánember játssza-e a döntő szerepet. A két lehetőséget s a két típus gazdasági és politikai reprezentánsát a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban látta, de a hagyományos polgári Páneurópa koncepció alapján egyiket sem tartotta kívánatosnak. Felfogása szerint ez az új korszak hozta magával az addig ismeretlen, új jelenségek sorát is, köztük a két legfontosabbat: a kommunizmust és a fasiszmust. Lebey odáig megy, hogy szerinte a „fasiszmus és a kommunizmus, amelyek ellenséges ikertestvérek módjára egymással szembenállni látszanak, csak a kapitalizmus két különböző arcát tükrözik”. Ő sem tett tehát különbséget – akárcsak a korszak polgári gondolkodói és politikusai általában – a két diktatúra között, mert azokat a parlamentarizmus mércéje szerint ítélte meg. Ebből következően utasította el mind a szovjet rendszert, mind a fasiszmust, majd pedig a náciizmust. Végül is Lebey a válságból való kibontakozásnak s a további fejlődésnek már nem két, hanem három lehetséges útját körvonalazta: a fasiszmust, a bolsevizmust és az amerikanizmust. De már ekkor, 1929 szeptemberében, figyelmeztetett az iszlám országainak és Fekete-Afrikának az ébredésére, mint ami komoly nemzetközi problémák forrása leend a jövőben.

Felhasznált irodalom

- ☐ *Fejtő Ferenc*: Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása. Minerva–Atlantisz–Medvetánc, Bp., 1990.
- ☐ *L. Nagy Zsuzsa*: Szabadkőművesség a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1977.
- ☐ *Jacques Oréfi*: Anderson utódai. in: Szabadkőműves gondolatok. Szerk.: Márton László. Belvárosi Könyvkiadó, Bp., 1994.

Zombori István

„A tanárképző főiskola egy kicsit más”

Egykori és mai tanáraink

Amikor bekerül az ember a főiskolára, minden arc, minden helyszín új számára, s nemigen gondol arra, hogy ugyanazon épületek falai között talán nemzedékek nőttek már fel. A ténnyel legfeljebb akkor szembesül, ha valakinek a segítségével bepillantást nyerhet a nem is olyan távoli múltba. Nos, ilyen múltbeli kalandozásra vállalkozott Zombori István is, a történettudományi Tanszék egykori tanára. Útitársa tehetséges, új kollégánk, Molnár G. Attila volt.

B. M.: – *Kezdjük úgy a beszélgetést, ahogy a kronológia megkívánja: ifjúkor, tanulmányok...*

Z. I.: – Tösgyökeres Mátyás téri szegedi vagyok. Ott születtem, ma is ott lakom. Az általános iskola elvégzése után a Ságvári Gimnáziumba jártam, ahonnan a József Attila Tudományegyetemre jelentkeztem. Történelem-francia szakosként végeztem a tanulmányaimat, a középkori lovagrendekről írott dolgozatommal országos díjat nyertem a diákköri pályázaton. 1973-ban végeztem el az egyetemet, s azután a Fekete Házban, a múzeumban dolgoztam, amelynek 1978-ban szerveződött meg a történeti osztálya. Ennek vezetését bízták rám. Kollégáim többsége a Tanárképző Főiskolán végzett, többnyire történelem szakon. Sipos József például Moszkvába került ki aspiránsnak Vastagh Pállal, a jelenlegi igazságügyi miniszterrel.

B. M.: – *A tanítással mikor került először kapcsolatba?*

Z. I.: – Ötödévesen mentem vissza a Ságvári Gimnáziumba, ahol franciát tanítottam egy francia tagozatos osztálynak.

B. M.: – *A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola...?*

Z. I.: – Az már egy későbbi történet. 1987-ben fogadtam el a felkérést, hogy óraadóként történelmet oktassak. Az 1526-tól 1790-ig terjedő időszakot tanítottam, s egy ideig én tartottam a *Bevezetés a történettudományba* elnevezésű előadásokat és szemináriumokat az egész évfolyamnak.

B. M.: – *130 embernek?*

Z. I.: – Tessék?

B. M.: – *Azt kérdeztem, 130 embernek?*

Z. I.: – Ugyan már! Abban az időben mintegy hatvan fő alkotott egy évfolyamot, s három csoportban húsz-húsz fő a szemináriumi létszámot.

B. M.: – *Ha kívülállóként kellene megítélnie a saját tanári tevékenységét, milyen képet festene magáról?*

Z. I.: – Nehéz kérdés. Tulajdonképpen mindig szerettem volna tanítani, s nagyon jólesett, amikor megkaptam a lehetőséget. Egyfajta tréning volt, amikor tudományos vitába keveredtünk a hallgatókkal. Mert az ugye evidens, hogy ha a tanár kérdez valamint, a diák vagy válaszol vagy nem. Ha viszont a hallgatóság soraiból érkezett hozzám kérdés, azt kisebb megméretésnek éreztem, s igyekeztem maradéktalanul kielégítő választ adni. Bizonyára sértette

volna a hiúságomat, ha olyan kérdést kapok, amelyre nem tudtam volna felelni.

A követelményszintemet nem éreztem túlzottnak. Csupán annyit vártam el a hallgatóktól, hogy az adott szemináriumra kijelölt 3-4 kötelező irodalomból legalább egyet nézzenek át, aki viszont referátumot tartott, legalább arra az egy alkalomra valamennyit. Persze jó néhány esetben kiderült, hogy a művek alapos áttanulmányozása elmaradt, s egyszerű másolási feladattá egyszerűsödött a felkészülés. A számonkérés alig húszperces kis dolgozatokban történt, amelyek már félkész állapotban is elárulták, érti-e valaki az adott témát. A féléves osztályzatok kialakításával azonban az órákon tanúsított aktivitást sem hagytam figyelmen kívül. Ugyanakkor közel sem úgy álltam a dolgokhoz, hogy a diákjaim alig fél évnyi tanulmányok után azt bizonyítsák be nekem, hogy a XVI-XVII-XVIII. század specialistái. Végso soron ez olyan tananyag, amely az évek során csak egy a sok közül. Noha fontos, lényeges, mert a magyar történelemnek ez egy meghatározó korszaka.

Számomra a legmaradandóbb élményt talán a levelező tagozatosok jelentették. A vizsgázóim általában 20-25 évvel voltak fiatalabbak nálam, míg a másoddiplomások közül sokan majdnem beérték a születésnapok számában. Vizsgadrukkjuk messze felülmúlta a fiatalokét, tudásszintjük viszont azt kell mondjam, elmaradt azokétól. Több olyan eset adódott, amikor Szegfű tanár úrral egyezkedtünk a jegyeken, mivel akadt, aki nála teljesített jobban, s akadt, aki nálam. Azt azonban kár lenne tagadnom: nálam a szerényebb érdemjegyért is meg kellett küzdeni.

B. M.: – *Milyen volt a kapcsolata a hallgatókkal?*

Z. I.: – Ezt talán tőlük kellene megkérdezni, milyennek találták a közös mindennapi életünket. Kétségtelen, sok érdeklődő diákkal találkoztam, a tantárgy iránti vonzalmukat viszont nem annyira az adott pillanatban, hanem mondjuk 10-15 évvel később kell lemérni. Számos egykori tanítványom keresett már meg, hogy tartsak előadást az iskolában, ahol tanít, legutóbb pedig éppen az Országos Széchényi Könyvtárban futottam össze egy hallgatómmal.

B. M.: – *Egy tanárnak természetesen nem csupán diákjai vannak, hanem kollegái is. Rájuk miként emlékszik vissza?*

Z. I.: – Bár mindenkit ismertem, óraadóként mégis kívülről tartottam magam, a kollégákkal azonban gyakran találkoztam itt a Fekete Házban is, amely így egyfajta gyűjtőhellyé vált. Tanszéki értekezleten meglehetősen ritkán vettem részt, ezáltal nem tudtam a belső ügyekről, esetleges feszültségekről, s próbáltam is távol tartani magam az efféle dolgoktól. Ezenkívül alig ismertem a főiskola belső életét, bár a mindenkori főigazgatóval rendszerint jó kapcsolatban álltam.

B. M.: – *Némi következetlenségre vall a részemről, hogy most teszem fel azt a kérdést, amelyet már jóval korábban fel kellett volna: miért éppen a középporral foglalkozik?*

Z. I.: – Amit a XX. század történeleméről korábban tanultam, az ellentétben állt az én meglehetősen konzervatív, nemzeti-keresztény felfogással, azonkívül alapvetően mindig a középkor érdekelt. Az pedig az idők folyamán kristályosodott ki bennem, hogy a késő középkor az, ami

leginkább vonz, nagyjából az Anjou-kortól kezdve. Égészen pontosan a XVI–XVII. századi történelem. Ez az időszak az európai államok születése, s ebben igyekeztem a mi magyar létünket elhelyezni.

B. M.: – *Vegyünk búcsút a szorosabban vett főiskolai témától azzal, hogy elárulja, milyen emlékeket őriz életének ebből a szakaszából.*

Z. I.: – Nagyon jól érzem magam a főiskolán, a tanszék kitűnő hangulatában. Bár furcsa volt az ottani légkör, mivel magam diákként soha nem jártam oda. Nálunk az egyetemen nem voltak magyar-történelem szakosok, hanem két csoport volt: a történelem–oroszl, illetve a történelem–nyugati nyelvekre szakosodott társaság. Történelem–francia szakosok mindössze ketten voltunk. Ebből következik, hogy nálunk nem járt együtt egy nagy csoport az órákra. Ezekhez a tapasztalataimhoz képest, s ezt nem lekicsinylésként mondom, a tanárképző főiskola gyerekesebb volt, sokkal inkább a középiskola folytatásának lehetett felfogni. Az egyes társaságok sokkal jobban összekovácsolódtak, hiszen minden gondjuk-bajuk lényegében megegyezett.

B. M.: – *Amikor felhagyott a tanítással, mihez kezdett?*

Z. I.: – A múzeumnál maradtam. A rendszerváltás után létre jött egy egyháztörténeti folyóirat, egyháztörténeti könyvkiadó, amelynek én vagyok a szervezője, irányítója. Az egész egyháztörténeti kutatás Magyarországon történő újraindulása, az

elért eredmények publikálása a feladatunk, valamint a fiatalok bevonása a munkába.

B. M.: – *Amikor felhívtam telefonon, hogy megbeszéljük az interjút, nem szólalt meg Önben egy belső hang? Végére is a főiskoláról beszélgettünk.*

Z. I.: – De igen. Eszembe jutott például maga a Belvedere, amely akkoriban kezdett szerveződni, mikor én eljöttem. Szorítottam a társaságért, hogy minél előbbre juszanak, s örülök, hogy ilyen szépen kinőtte magát a lap. Nyilvánvaló, hogy a matematikusok lapja nagyon fontos, de az nem fog történelmet csinálni. Az egy kitűnő kezdeményezés, hogy a történelem szakos hallgatók, akik nagyobb tudás letéteményesci, mint az egyéb szakos hallgatók, szakmai lapot készítenek. Legfeljebb bizonyos kontinuitást hiányolok benne, már ami az újság készítőinek állandóságát illeti.

B. M.: – *Ha ma, 1996 végén meghallja azt a szót: tanítás, mi jut róla az eszébe?*

Z. I.: – Hiányérzet. Mostanában többször felmerült bennem, hogy újra fel kellene állni a katedrára. Ám döntő tényező, hogy van három gyermekem, akik közül kettő azután született, hogy otthagytam a főiskolát. A magánélet, ez a munka és a másik együttesen azt jelentik, ha váratlanul megnyílna előttem a tanítás lehetősége, nem tudom, hová illeszteném be az óráimat. Azt viszont el kell ismernem: ha jártamban-keltemben találkozom egykori kollégáimmal és hallgatóimmal, úgy érzem, valami hiányzik az életemből.

Árva

Hajdani vármegyéink

A történeti Magyarország legészakibb, messze a Kárpátok hegyláncai közé benyúló megyéje, melyet Trencsén, Túróc és Liptó vármegyék, valamint Galícia határolnak. Területe 2077,42 km². Az ország leghegyesebb, legzordabb és egyben az egyik legszegényebb területe. Az Árva folyó északkelet-délnyugat irányú völgye osztja kétfelé. Legmagasabb csúcsa a *Baniková*, magassága 2178 m. A hegységek magasságuktól fogva az év nagy részében hóval fedettek. Az éves középhőmérséklet +5,4 C°, szélsőséges értékek +44,4 és -34,2 C°. Az évi csapadék-mennyiség 874 mm.

Árva megye erdősültsége magas. Az erdőket főleg jegenye-, luc- és vörösfenyők alkotják, a zord részeken csak a gyalogfenyő (törpefenyő) él meg, ebből készítik az ott lakók a híres „borovicskát”. A mezőgazdaságban a búza és rozs termesztés emelhető ki, amely növények megélnék a köves talajon. Ásványokban roppant szegény, silány vasérc mellett a Szlavica, Usztja, Jablonka közelében bányászott tőzeg érdemel említést. Lakosságát tekintve 1891-ben 84 820 fő lakott a megyében. Ezek közül magyar volt 773 fő (!!!), német 1918 fő, tót a többi: 81 600 fő.

A népesség a Tisza és Duna környékére járt dolgozni, aratáskor. Sokan tutajokat alakítva szálfákat úsztattak Komáromig, Budapestig. A közlekedés egyetlen számbavehető eszköze a vasút, a kassa-oderbergi vonal Kralovánnál szeli át a megyét. Innen

indult észak felé az árvai helyi érdekű vasút, amely az Árva és az Oravica folyók völgyében haladt a gácsországi határ felé, Szuchahoráig. Közigazgatásilag négy járásra tagolódik: alsókubini, námesztói, trsztenai, vári. Egyházigazgatási szempontból a szepesi püspöki egyházmegye és az egri egyháztartomány alá tartozik.

A vármegye története

Magyarország alapítása előtt a Fátra és a Beszkidek közti föld neve „Orava” (*horava* ~ hegyes), ebből eredhet az Árva név. Első királyaink idején királyi erdőség, a X-XII. században jórészt lakatlan, kevés szláv ajkú népességgel. Ekkor Liptó, Túróc, Zólyomvármegyékhez tartozik. Az árvai völgy jelentősége abban gyökerezik, hogy itt halad át a Lengyelország felé vivő út. Benépesedését is ennek köszönheti, II. András és IV. Béla uralkodása alatt lengyel területekről és Liptóból szlávok érkeztek a megyébe. A XIII. század derekán 5 lakott településről tudunk, ezek közül az egyik az 1265-ben említett Turdossin helység, mely a teljes posztó-, ólom-, sóforgalom után vámtól szedhetett. IV. Béla 1267 előtt Mikó és Detrik fiaiól, a Balassák őszeitől más birtokokért cserébe kapja meg az árvai uradalmat. 1310 körül Csák Máté kaparintja meg, ellene és hívei ellen Károly Róbert két csatát vív 1313-ban. 1314-ben már a Detrik és Mikó rokonságához tartozó Dancs mester birtokát képezi a terület. Közben a vármegye fejlődik,

és 1332-re már 9 lakott helységről szerzünk tudomást.

Mint önálló megyét a XIV. századtól ismerjük, a megye alispánjainak sora 1375-ben kezdődik. A XV. században a cseh Giskrával szövetséges lengyel Komorovszky Péter birtokolja Árva várát, tőle Mátyás király 1474-ben 800 Ft-ért vásárolja meg. A harc-edzett várörseget átveszi a saját seregébe. Mátyás törvénytelen fiának, Corvin Jánosnak adja Árva várát. Viharos idők járnak a kicsiny megyére, 1495-ben Szapolyai István, 1534-ben I. Ferdinánd foglalja el.

Új korszak kezdődött 1556-ban, amikor a Thurzó család (Ferenc) megkapja adományként. 1606-ban Thurzó György Árva megye örökös főispánja lett, halála után a lányai viselik a címet, egészen 1648-ig, amikor Thököly Istvánra ruháztatott. Ő volt az utolsó örökös főispán...

1848-49 után Árvát egyesítik Liptóval, de 1861-től újra önálló. A trianoni határrendezés következtében Csehszlovákiához tartozott, egy kis része pedig Lengyelországhoz került. Az 1991-es év vége óta a független Szlovákia része...

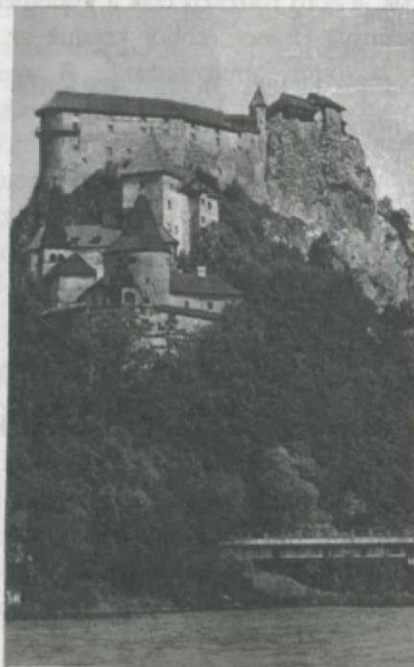
Ejtsünk még néhány szót Árva váráról! Eredetileg királyi vár, 1307-ben András mester „comes et castellanus de Arva” címet visel. Az Anjou-házi királyok megerősítik. 1484-ben Mátyás király Várdai Péter kalocsai érseket ide zárátja: „Árva voltál Péter, árva leszel, és Árvában fogsz meghalni!” 1800. április 18-án a vár teljesen leég, Zichy Ferenc állíttatja helyre. Három részből áll az épület, az alsó vár kápolnájában található a Thurzó-család sírboltja.

A vár az Árva folyó völgye fölé hirtelen emelkedő dombon épült. Lenyűgöző épületegyüttese, amelyet – képünk tanúsága szerint – az utóbbi években tiszteletreméltóan rekonstruáltak, az erre vetődő kevés turista első számú célpontja.

Ajánlott irodalom

- Csáka K.: Árva megye gazdasági és köz-művelődési viszonyai. 1887. (A Trsztenai gimnázium értesítője)
- Györffy György: Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. Bp., 1963. I. kötet 191-198.
- Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988. 380-381.
- Kubinyi Miklós: Árva megye (megyei monográfiák). Bp., 1891. I. kötet 185-252.
- Kubinyi Miklós: Árva vára. Bp., 1872.
- Nagy József: A tótok otthonáról Árva megyében. Turdossin, 1891.
- Pallas Nagylexikon. Bp., 1893. II. kötet 190-192.p., 194.p.
- Pesty Ferenc: Magyarország helynevei. Bp., 1888.
- Révai Nagylexikon. Bp., 1911. II. kötet 138-140.
- Thirring Géza: Utirajzok Árva megye déli részéből. 1887. h. n.

Kákonyi Gellért

Nagy Tamás

A minőségi személyszállítás problémái a magyarországi vasutakon

Prospektusok tucatja előttem. Színesek, mégis egyhangúak. Három átlagarc kék-szürke vasúti kocsik előtt, lépcsőjén, benne. Utaznak mint sikeres bizniszmenek, utaznak mint boldog család a magyar vasúton. InterCityn. Elegánsak, mosolygósak, önteltek.

Sokan tapasztalhatták már, hogy a nyomorgó magyar vasút milyen sokat költ az InterCityk nevével fémjelzett minőségi belföldi személyszállítás propagálására. A fejlesztés szándéka valóban kimutatható InterCity-rendszerünkön, éppen ezért is indokolt, hogy – harag és elfogultság nélkül – bemutassuk ennek jelenlegi állapotát, és javaslatokat tegyünk a fejlesztés lehetőségeire.

Idestova három évvel ezelőtt, 1994 tavaszán foglalkoztunk először az InterCityk aktuális problémáival. Akkor inkább az újdonságnak számító budapest–pécsi és budapest–szegedi InterCity vonatokat értékeltük; és megállapítottuk, hogy nem is első-sorban a két település felé vezető vasútvonalak jelentős részének egyvágányú volta, inkább a szolgáltatás színvonala, a vonatok menetrendje, neve stb. miatt az új InterCityk nem veszik fel a versenyt az úttörőnek számító miskolci és debrecen–nyíregyházi InterCitykkel. Az azóta eltelt időben a minőségi személyszállítás terén további változások (egyértelmű fejlesztések és érthetetlen korlátozások) történtek, amelyek időszzerűvé teszik a téma újbóli vizsgálatát.

Újdonság: a nyugat-dunántúli InterCity

Az 1995/96-os menetrendi évben bevezették a Budapest-Keleti pályaudvarról Győrön és Csornán át Szombathelyre és Sopronba közlekedő InterCity vonatokat.^{**} A naponta négyszer, négyóránként közlekedő IC vonatok – a lehetőségekhez mérten – régi, súlyos problémát orvosoltak. Ez a probléma: a gazdasági és földrajzi szempontból Kelet-Magyarországnál kedvezőbb fekvésű Nyugat-Dunántúl vasúti hálózatának rendkívüli elhanyagoltsága. Ezért – természetesen – a térség fejlődését visszafogó szocialista szemléletet terheli a felelősség, amely a közlekedéspolitikát is messzemenőig meghatározta. Bármily megdöbbentő, de a szombathelyi vasútigazgatóság területén ma, 1997-ben, a Balatonszentgyörgy–Keszthely 10 km-es, nyúlfarknyi szakaszt leszámítva *egyetlen kilométer villamosított vasútvonal*; a Szombathely–Pörpác 17 km-es vonalszakaszt figyelembe nem véve *egyetlen 120 km/h-ra alkalmas vasútvonal sincsen!!!* A vidéki vasútigazgatósági központok közül Szombathely kapta meg utoljára a szocialista érában a budapesti expresszvonatot, és most is utolsóként „érdemelte ki” az InterCityt.

* Technikai okok miatt a *Magánvasutak Magyarországon* című rovat kimaradt lapszámunkból. Folyt. köv. A szerk.

** Az egyszerűség kedvéért dolgozatunkban a vonatpárokat csak a budapesti indulással említjük.

Eső után köpönyeg
A szombathelyi InterCity útban Csorna felé.
bevezetése után néhány nappal a zánati úttájtjáróban. A szerző felvétele

A '95-ös menetrendváltástól bevezetett InterCity vonatok kárpótlást jelenthettek a szombathelyi vasútlobby részére. A vonatok a MÁV Budapest–Hegyeshalom favorit vonalán futnak Győrig, onnan Csornáig a GySEV pályáját veszik igénybe. Ma ezek a legjobb állapotban lévő vasútvonalak Magyarországon. Gépcsere után Csornától 100 km-es alapsebességgel halad a vonat Szombathelyig (241 km). A hegyeshalmi és soproni fővonalak korszerűsítésével a sorrendben negyedik (a Bp. – Székesfehérvár–Veszprém–Szombathely az eredeti és legrövidebb [236 km] elérhetési lehetőség, futnak még vonatok a Bp.–Győr–Celldömölk–Szombathely [255 km] és a Bp. – Székesfehérvár–Tapolca–Szombathely [285 km] útvonalakon) főváros–szombathelyi vasútvonal-variáció megvalósította a régi reményeket: három órán belül lehet eljutni Budapestről a vasi megyeszékhelyre. Az új InterCity sikerének egyik titka a visszafogott, ízléses szombathelyi propaganda, a másik pedig majdnem egyórás előnye a veszprémi és győri gyorsvonatokhoz képest. A GySEV pályahasználatáért Sopron is kapott két IC-t reggel és délután, MÁV-kocsikkal. Az évtizedes hagyományokra visszatekintő *Wiener Walzer* nemzetközi gyorsvonat helyett egy új, *Zürichsee* nevű nemzetközi vonat jelent meg, amely Győrtől nem Bécs, hanem Sopron–Bécsújhelyen át halad Zürich felé, és InterCitynek minősülő közvetlen kocsijai vannak Sopronig.

A vonatok menet- és közlekedési rendjével, valamint összeállításával külön foglalkozunk.

1995 óta új belföldi IC járatot nem vezettek be. Az 1997/98-as menetrendi évre ígérik a Budapest–Békéscsaba és a Budapest–Kaposvár InterCityk bevezetését, a távolabbi tervekben pedig egri és zalaegerszegi IC-k is szerepelnek.

A magyarországi InterCityk menetrendjének értékelése

Viszonylat	InterCityk száma naponta	Távolság	Útközbeli megállások száma és ideje percben	Legrövidebb menettartam	A legrövidebb menettartam átlagssebessége (km/h)
Budapest–Miskolc	5	182	– / –	1.47	102,05
Budapest–Debrecen–Nyíregyháza	5	270	3 / 7	2.55	92,57
Budapest–Pécs	5	228	1 ill. 2 / 3 ill. 5	2.25	94,34
Budapest–Szeged	4	191	1 / 2	2.07	90,23
Budapest–Csorna–Szombathely	4	241	3 / 16 ill. 14	2.53	83,58
Budapest–Sopron	3	223	3 / 8–16 ill. 1 / 4–5	2.30	89,20

1. táblázat

Az 1991. májusi menetrendváltáskor megjelent miskolci és a másfél évvel később (1992. szept. 27-én) bevezetett debrecen–nyíregyházi IC vonatok naponta négyszer, háromóránként közlekedtek; az ötödik, esti vonat mindkét irányba csak vasárnap este közlekedett. A két viszonylat InterCity-forgalmának egyértelmű sikerét jelzi, hogy 1995 óta az esti vonatok is naponta járnak. A miskolci vonat bevezetése óta nem áll meg útközből; menetideje 1.47, 1.52, 1.50, 1.48 körül alakult. 1995-ben az 508 és az 509 sz. vonatok útvonalát kísérleti jelleggel, bizonyos napokon meghosszabbították Szerencsig, de ezt hamarosan megszüntették. A debreceni IC 2.55 perces menettartama bevezetése óta nem romlott, nem javult. Ebbe az is belefér, hogy 1995 óta a vonat Szolnokon is megáll.

Az 1994-ben útjára indított pécsi IC naponta négyszer, négyóránként közlekedett, de – vonatonemét megalázó módon – a délelőtti vonatok vasárnap nem, az estiek viszont csak pénteken és vasárnap közlekedtek. '95 óta az esti is mindennap jár, '96-tól pedig a délelőtti a tavaszi (IV. 7–27.) és őszi (X. 7–27.) időszakból hagyják ki.

A '96-os menetrend bevezetése után egy hónappal a pécsi IC-k számát a napi négyről ötre növelték! Ha figyelembe vesszük azt, hogy a fejlesztés előtt is ez az IC járat szégyenkezhetett a legalacsonyabb kihasználtsággal, ezt a változtatást teljesen elhibáztunk kell tartanunk. A négyes szisztémában a pécsi IC-nek keresztezési gondja nem volt, az egymással szemben haladó vonatok a Pusztaszabolcs előtti kétvágányú pályán találkoztak. Az ötös rendszerben ezt már nem lehetett megoldani. Így a keresztezés jó aprópót biztosított a pécsi vasútlobby részére, hogy az InterCityket megállítsák Szentlőrinc állomáson.

Emlékeztetni szeretnénk kedves olvasóinkat, hogy régen a reggeli Mecsek expressz is csak Szentlőrincen állt meg. Nem Dombóvárott, Sárbogárdon vagy Pusztaszabolcsra. Szentlőrincen!

Felmerül a kérdés: mivel bír ez a mecseki község, ami még az InterCitynek is megálljt parancsol? Vasúti csomópont? Az. Vasútvonal ágazik ki Sellye és Szigetvár-Barcs irányába. Igen ám, de az InterCityket nem a jobb átszállási kapcsolatok érdekében talál-ták ki, hanem azért, hogy a leggyorsabb és legkényelmesebb eljutási lehetőséget biztosít-sa a nagyvárosok (hazai értelemben a főváros és a vidéki nagyváros[ok]) között. Hangsú-lyozzuk: a napi öt pécsi IC-t teljesen feleslegesnek tartjuk! (Egyébként a bővítés a for-galmi szempontból holtpontnak nevezett délelőtti időszakra esik, a budai indulásokat tekintve: 7.35 és 11.35 helyett 7.35, 10.35 és 13.35 – a jelentős utasmozgás reggel és délután 3-tól 6-7 óráig tapasztalható). Ha már valahol meg kellene állnia az IC-nek, akkor az az állomás Dombóvár, hogy közvetlen kocsikat továbbítson reggel, délután és este Kaposvárra.

A pécsi IC-k menetideje a bevezetéskor 2.35 és 2.33 volt. Egyéves tapasztalat kellett ahhoz, hogy az érintettek rájöjjenek arra, hogy az ebbe a menetidőbe bújtatott 15-20 perces biztonsági tartalék rúzott óvatosság. Azóta a menettartamot 2.33 – 2.30; 2.28 – 2.25-re csökkentették, amelyet sokkal kedvezőbbnek tartunk. A vonatok leggyakrabban még így is 3–5 perccel hamarabb érkeznek célállomásukra.

Az 1997 februárjától életbe léptetett módosítás eredményeként a 800, 809 és a 807, 803 sz. IC vonatok egy percre Dombóváron is megállnak. Minek? Csatlakozásuk Kaposvár felé *nincs*!

A napi négy szegedi IC menetrendjét 1994-ben a szármalmas 3 és fél óránkénti ütembe sorolták, és a délelőtti járat itt sem közlekedett vasárnap. 1995-től a vonatok a szerenés négyórás taktusban közlekednek, a délelőtti vonatok sorsa a pécsihez hasonló-an alakult. A vonatok 2.10-es menettartamát Szeged felé 3 perccel redukálták, ami a lehetőségek maximális kihasználását jelenti.

A szombathelyi IC-k négyórás rendszerét is a szükségleteknek megfelelőnek tartjuk. Példamutató módon itt minden vonat (az év végi korlátozást nem számítva) naponta közlekedik. A vonat a gépcsere miatt jelentősebb időt tölt Csorna állomáson (10-12 perc), viszont modorosság és időpazarlás az 1. vágányon fogadás Győrött. Teljesen elhi-bázott, önző megoldás volt az, hogy az IC az első évben nem állt meg Tatabányán. Ko-márom-Esztergom megye székhelyéről jelentős a forgalom a térség gazdasági, kereske-delmi (Győr) és regionális központjába (Szombathely). A Budapestre IC-vel utazók szá-ma valóban jelentéktelen, de ezen előrelátó és nagyvonalú üzletpolitikával lehetne segíte-mi.

Javaslatok

Menet- és közlekedési rend

Amint az eddiegikekből is kiderült, a miskolci, debrecen–nyíregyházi IC-k három-óránként naponta ötször, és a szegedi és szombathelyi IC-k naponta négyóránként négy-szer közlekedő rendszerét helyesnek, közlekedési igények szempontjából indokoltnak tartjuk. Nyíregyháza és Szombathely közlekedési és forgalmi tekintetben egyértelmű célállomás. Előnyös lenne, ha a miskolci IC-k meghosszabbított útvonalon távolbbi cél-állomásokig közlekednének. Ebben az esetben Kassát (esetleg Krakkót), Sátoraljaújhelyt

és Nyíregyházát lehetne bekapcsolni az észak-magyarországi InterCity vérkeringésébe. Mondjuk, Pest felől nézve, így:

	IC 500/520 Tokaj	IC 502 Borsod	IC 312 Hernád	IC 506/526 Zemplén	IC 316 Rákóczi
Budapest-Keleti pu.	7.00	10.00	13.00	16.00	19.00
Miskolc-Tiszai pu.	8.47	11.47	14.47	17.47	20.47
Célállomás	Nyíregyháza és Sátoraljaújhely	Miskolc	Kassa	Nyíregyháza és Sátoraljaújhely	Kassa

2. táblázat

A „Tisza-Bodrog-vidéki” InterCity Szerencsig egyesítve közlekedne, onnan a részvonatok csak Sárospatakon ill. Tokajon állnának meg. A páros számú miskolci IC-k optimális menetideje – a jelenlegi állapotok figyelembevételével – 1.47 lenne. Visszafelé 1.48-et javasolunk, hogy a vonat budapesti érkezése – valamennyi magasabb rangú vonathoz hasonlóan – 3 vagy 8 percre essen.

A páros debrecen-nyíregyházi IC menettartama 2.50, a páratlannak 2.53 lehetne. Fontos szempontnak tartjuk, hogy a Budapestről azonos időpontban induló miskolc-nyíregyházi és debrecen-nyíregyházi IC vonatok menettartama megegyezzen. A szegedi vonalon a jelenlegi közlekedési rend megőrzésre méltó. Menettartamnak a páros viszonylatban 2.07-et, a páratlanban 2.08-at javasolunk.

A hegyeshalmi fővonal rekonstrukciójának befejeztével a soproni és szombathelyi IC-k menettartama kb. 10 perccel tovább csökkenhet. Ebben az esetben a soproni IC nagyjából 97, míg a szombathelyi 88 km/h-s átlagsebességgel közlekedhetne, ami tiszteletre méltó teljesítmény lenne. A soproni IC-k bolondítása a Zürichsee bekeverésével – teljesen felesleges. Ez a Bécs-et elkerülő vonat egyike a legkihasználatlanabb nemzetközi járatoknak. Előnyösebb lenne a helyettesítése egy Budapestről délelőtti, Sopronból este induló – a hagyomány kedvéért – *Gondoliere* nevű vonattal, amelyik Bécsújhelyen bécsi kocsikkal egyesítve, Velence felé közlekedne; és mivel a leggyorsabb eljutást biztosítaná Magyarországról Dél-Ausztria és Velence felé, valószínűleg népszerűbb vonat lenne, mint a kertek alatti Zürichsee. A vonat a magyar vonalon a szombathelyi IC-vel és soproni közvetlen kocsikkal összekapcsolva haladna.

Hosszabb távú elképzeléseink első része a „kényszerpályán” futó pécsi InterCityhez kapcsolódna. A négyóránként négyes szisztémában a 802 és 801 sz. a zágrábi, míg a 806, 808 és a 809, 803 sz. IC-k kaposvári InterCityvel Dombóvárig együtt közlekedne. (Pécsre 2.23 ill. 2.28; Kaposvárra 2.15 lenne az optimális menettartam.) A délelőtti IC csak Pécsre menne, és schol sem állna meg, ezzel abszolút sebességrekorder lehetne (2.18 – 99 km/h)!

A *békéscsabai*, *egri* és *zalaegerszegi* InterCityk bevezetése nagy lépés lenne a magyar vasút személyszállítási reformjában. (Aminck, valljuk be, manapság még csak nyomai érzékelhetők.) A csabai IC – szolnoki megállással – négyórás rendszerben reggel és este egyesítve közlekedhetne egy-egy budapesti IC ill. EuroNight vonattal. Délelőtti és délután szólóban futna Békéscsabáig. Három vonatot javasolnánk Egerbe: reggel, délelőtti és délután – természetesen a célállomásig schol sem állnának meg.

Viszonylat	InterCity száma naponta	Távolság (km)	Útközbeli megállások száma és ideje percben	Legrövidebb menettartam	A legrövidebb menettartam átlag- sebessége (km/h)
Bp.-Miskolc	5 (1)	182	–	1.47	102,05
Bp.-Miskolc-Sátoraljaújhely	2	268	3 / 16	3.02	88,35
Bp.-Miskolc-Nyíregyháza	2	270	3 / 7 ill. 15	2.50	95,29
Bp.-Eger	3	142	–	kb. 1.27	97,93
Bp.-Debrecen-Nyíregyháza	5	270	3 / 6	2.50	95,29
Bp.-Békéscsaba (-Bukarest)	4	196	1 / 2	kb. 2.15	87,11
Bp.-Szeged	4	191	1 / 2	2.07	90,23
Bp.-Pécs	4	228	– ill. 1 / – ill. 3–8	2.18	99,13
Bp.-Dombóvár-Kaposvár	3 (2 +	195	1 / 10	2.15	87,11
Bp.-Dombóvár-Gyékényes	1)	265	2 / 13	3.03	86,88
Bp.-Nagykanizsa- ...	4	221	4 / 11–16	2.43	81,34
Bp.-Keszthely	2 + 1	190	4 / 17–18	2.30	76,00
Bp.-Veszprém-Szombathely-...	3	236	3 / 9–17	2.43	86,88
Bp.-Boba-Zalaegerszeg	3	239	3 / 17–16	2.58	80,56
Bp.-Győr-Csorna-Szombathely	4	241	3 / 16	2.43	88,71
Bp.-Győr-Sopron	4	223	3 / 7–12	2.18	96,95

3. táblázat

A legnagyobb problémát a zalaegerszegi InterCity jelenti. Ennek menetrendi felvételére a Székesfehérvár–Szombathely fővonal közeljövőben elkezdendő villamosítása után kerülhetne sor. Három (reggel, kora délután, este) InterCity Budapest–Déli pályaudvarról fehérvári és veszprémi megállással egyesítve közlekedne Bobáig, onnan a részszerelvények folytatnák útjukat Szombathelyre és Zalaegerszegre. A kétirányú szombathelyi InterCity megvalósítható, ha a menettartam megközelítőleg azonos lenne, és a szombathelyi és budai indulásoknál az IC vonatok a lehető legtávolabb kerülnének a menetrendi taktusban. Két bakonyaljai IC Szombathelyig futna, míg a harmadik (Budáról este, Szombathelyről dél körüli indulással) az 1980-ban megszüntetett, de az utóbbi időben – a szlovén közvetlen határ céljából – újratervezett Zalalövő–Bajánsenye vasúti részvonalon a legrövidebb eljutást biztosítaná Szlovénia fővárosába, Ljubljanába.

A magyar vasút egyik legszebb, de kétségkívül lehangulatossabb, patinás vonala a budai Déli pályaudvarról indul, és a Velencei-tó és a Balaton déli partján, Székesfehérvár és Siófok érintésével halad Nagykanizsára, és azon túl a trianoni határokon át Szlovéniába és Horvátországba. A *déli vasúti* vonal nem érint vidéki vasútigazgatósági központot, ezért aztán a MÁV meg sem említi a tervezett IC-hálózatban. *Méltánytalanság!* A déli vasút a legforgalmasabb belföldi vonal a nyári időszakban, és nemzetközi forgalma is jelentékeny. Véleményünk szerint feltétlenül indokolt lenne, ha naponta négy IC vonat (így a Budapestről hagyományosan reggel, Ljubljana–Trieszt–Velence felé induló *Drava*, egy kora délutáni zágrábi vonat [mondjuk, *Maestral* néven] és az esti [Zágráb–Fiume–Trieszt] *Adriatica* közvetlen kocsikkal) indulna Nagykanizsára; ill. kettő (nyáron három) Keszthelyre.

Az IC vonatok közlekedési rendjére csak annyi megjegyzést teszünk, hogy a kihasználtság szerinti közlekedési korlátozást nem tartjuk követendő megoldásnak. Ilyet a mintának tekintett Nyugat-Európában aligha találunk. Jó propagandával és kedvezmé-

nyekkel lehetne rászoktatni az utasokat a délelőtti vonatokra. Az utasok többsége nem bogarássza a menetrendkönyv lábjegyzeteit, és érthető felháborodással veszi tudomásul, hogy az utazásra kiválasztott vonat éppen nem közlekedik. Meglehet, hogy a kihasználatlan vonatok nem közlekedése nagyobb kárt okoz az InterCity-hálózatnak, mintha közlekednének.

Az általunk tervezett belföldi InterCity-hálózatot a 3. táblázatban foglaltuk össze.

A vasútvonalak állapota

A magyarországi vasútvonalak állapota meghatározza az azokon közlekedő vonatok legnagyobb sebességét. Az, hogy a magyar vasútvonalak többsége rendkívül elavult – nem újdonság. A MÁV jelenlegi helyzetében a vasútvonalak állapotának folyamatos szinten tartása lehet optimális célkitűzés. *Már az is nagy eredmény lenne, ha az InterCity forgalmú vasútvonalak nem romlanának, és a legjobb menettartamokat huzamosabb időn át meg lehetne őrizni.*

A jelenlegi IC vonatok a legjobb állapotú fővonalakon közlekednek. Ezen vonalak legnagyobb sebessége – a Cegléd–Szeged, Csorna–Szombathely és a budapesti szakaszokat leszámítva – óránkénti 120 km. A MÁV által tervezett és a javaslatunkban szereplő InterCityk viszont 100 és 80 km/h-s vonalakon is közlekednének. Az alacsonyabb sebesség és az ebből következő hosszabb menetidő kényszerű megalkuvás, ha az ország újabb és újabb régióit és városait kívánjuk az IC-hálózatba felvenni.

Az InterCity és a többi vonat

Az InterCityknek nemcsak kényelmesebbnek, de gyorsabbnak kell lenniük a hagyományos vonatoknál, ám az ehhez szükséges nagyobb sebesség alkalmazására nincs lehetőség. A rövidebb menettartamot kizárólag a ritkább megállásokkal lehet elérni.

Egy IC-forgalmú vasútvonal menetrendjét úgy kell megtervezni, hogy a pótjegy-köteles, csak a legnagyobb városokban megálló InterCity és a kommersz gyors- és személyvonatok arányos harmóniában legyenek. A miskolci, debreceni és szegedi vasútvonalon, valamint a hegyeshalmi fővonalon Győrig ezt sikerült is kidolgozni. A Nyugat-Európában már több évtizedes múltra visszatekintő ütemes menetrend azt jelenti, hogy az IC, gyors- és ha lehet, még a személyvonatok is, meghatározott rendszerben, ugyanabban az időpontban indulnak a célállomásukról, és az időpontok perc adatait menetközben is tartják vagy ettől szabályosan térnek el. Miskolc, Debrecen, Szeged és Győr felé a gyorsvonatoknak már szépen megvalósult a kétórás ütemes menetrendje. A délelőtti időszakot leszámítva a miskolci, debreceni és győri vonalon az utasforgalom a kétórás rendszert is feszíti, és az óránkénti indulások válnak szükségsszerűvé. Viszont az InterCity lehetőségén kívül nehézkes és lassú az eljutás Szombathelyre, és – a GySEV ritka személyforgalma miatt – Sopronba.

A pécsi útirány ebben a vonatkozásban is fekete példát szolgáltat! Hasonlítsuk össze a gyorsvonatok 3.20 – 3.35-es menettartamát az IC-k 2.25-ével! (Megállapíthatjuk, hogy a gyorsvonatok átlagos menettartama Miskolc felé 22, Nyíregyháza felé 40, Szeged felé kb. 15, míg Sopronig 20 perccel hosszabb az IC-k menettartamánál. Pécs felé ez a különbség 60 perc körül van!) Errefelé nincs semmi taktus: a napi 5 InterCityvel szemben

mindössze 4 teljes gyorsvonat közlekedik (!!!), az ötödik Dombóvár–Pécs között személyvonattá degradálódik. Az utazóközönség InterCityre kényszerítése schol másutt nem történik olyan minősíthetetlenül durva eszközökkel, mint Pécs–Budapest között.

A magunk részéről Pécs felé a 4 InterCity mellett 6 gyorsvonatot közlekedtetnénk, míg a gyékényesi gyorsvonat továbbítaná Budapest felé a Dombóvár–Pécs közötti személyvonatot. A déli vasúti vonalon a napi 4 IC mellett a nagyobb nyári forgalom, a keszthelyi és a távolsági összekötterés figyelembevételével kellene megszerkeszteni a 7–7 gyors- és 6–6 sebesvonatpár menetrendjét. A belföldi és nemzetközi vonatok kihasználásával kétórás lenne a gyorsvonati menetrend Békéscsaba felé. Háromóránként futna napi 5 gyorsvonati szerelvénycsoport Szombathely/Zalaegerszeg és Eger/Salgótarján–Szlovákia felé; úgy, hogy a délelőtti és délutáni egerszegi vonat Bobától személy-, az egri Hatvantól sebesvonatként közlekedne. Győrtől Sopron, Celldömölk–Szombathely és Hegyeshalom–Rajka felé a belforgalmú gyors- és részben sebes-személyvonatok számát indokolt lenne gyarapítani.

Az InterCity vontatott járművei

A magyar IC szerelvények – mivel a MÁV évekig nem rendelkezett korszerű személykocsikkal – sokáig egységes összeállításban közlekedtek Miskolc és Nyíregyháza felé: a lengyel gyártású Ao 19-37, Bo 20-37 („miskolci”) kocsiból a főjavítás során alakították ki az Ako, Bko sorozatú IC-kocsikat. Az IC-ben futó étkező-gyorsbüfékocsit (WRRo 88-67) a régi győri poggyászkocsiból építették. Az első IC személykocsi a fülkénkénti 6 üléssel, fejtámlahuzattal, függönnyel és szőnyeggel, a „kocsmakocsiban” megfizethető áru sörrel, rántottával, nem gyomorfácsaró utasellátós kávéval, hideg üdítővel és udvarias felszolgálással a magyar vasúti utazás minden szépségét magas fokon fejezték ki. Viszont a modern követelményeknek (légkondicionálás, hangostás, központi ajtóreteszelés) egyáltalán nem feleltek meg.

A rendszerváltást megelőző és követő években a MÁV beszerzési lehetőségei gyakorlatilag megszűntek. Aztán 1993-ban EUROFIMA hitelből kezdődött meg a minőségi személyszállítás korszerűsítése. A Dunakeszi Vagonygyártó és Javító Kft. az új személykocsi árának harmadáért-negyedéért vállalta a szocialista személyvagonygyártás klasszisének számító „kúpos” győri kocsik átépítését InterCity-kocsivá. Így készült el a DVJ '93 fantázianevű személykocsi (Ap 10-67, Bp 20-67). Az új InterCityk már a kék-szürke dunakeszi kocsikkal közlekednek, és 1996-ban a miskolci és nyíregyházi régi IC-kocsik lecserélése is megtörtént. (A MÁV-nál alkalmazott tendencia szerint a régi kocsik gyors- és sebesvonati forgalomba a Nyugat-Dunántúlra kerültek.)

A dunakeszi kocsik eredetileg 160 km/h-s legnagyobb sebességgel készültek, ezt azonban a gyakorlatban – az üzemelési költségek csökkentése érdekében – 140 és a pécsiéknél 120 km/h-ra korlátozták. A MÁV tervei szerint ezek a kocsik legalább 10 évig IC-forgalomban, további 10-15 éven át egyéb személyszállító vonatokban fognak közlekedni. Szerencsére az első sorozatnál alkalmazott levegőkeringető rendszert az újabb szállításoknál valódi légkondicionálásra cserélték. A levegőkeringetés egy torzszülemény volt, a reggeli „szutflából” délután már csak „lihegett” a kocsi, az ablakok viszont nem

lehúzhatóak, így néhány élemedett korú utasnak valódi rosszullétet okozott a nyári forróság és fülledtség.

Előnye a kocsinak a kényelmes futás, az igényes székek, a rejtett világítás és az olvasólámpák. Legnagyobb hibája az, hogy takarékosági okokból kizárólag termes elrendezéssel készülnek. (A propaganda szerint a termes elrendezés *jobban megfelel az európai normáknak*. Maszlag!) A termék nagy felületein hiányoznak az igényes megoldások: a 2. osztályon nincs szőnyeg, nincsenek tükrök és fálképek és egyenesen igénytelen a dohányzó és nemdohányzó szakaszokat elválasztó üvegfal. Azt a félőrtültet, aki feltételezte, hogy a cigarettafüstöt lokalizálja az eltérő légnyomás, és ezért nem tervezett a két szakasz közé nyílászárót, azzal kellene büntetni, hogy élete hátralévő részében csak az üvegfal előtti nemdohányzó ülésen utazhasson. Az asztal körüli ülésekben valóban kényelmes az utazás, ilyen azonban csak 16 darab van egy kocsiban. A változó menetirány miatt a repülőülés nem való a vasúti kocsikba. Viszont jó sok belefér egy majdnem 25 méteres vagonba. Sok fülkepárti utas azért emel kifogást a dunakeszi kocsi ellen, mert nem sokkal korábban (1992–93) a MÁV szintén Dunakeszin alakíttatta át nemzetközi „kúpos” kocsijait (A 19-30, B 20-30, AB 39-30 sor.), és ezek a kényelmi igények terén feltétlenül felveszik a versenyt az IC-kocsikkal. A dunakeszi IC-k ázsióját az a tény is rontja, hogy a GySEV is készítettett Dunakeszin új, „behízog” fűzőld-sárga színterve alapján 10 db, a MÁV-nál még szerényebb komfort fokozatú kocsit (Ap 10-33, Bp 20-33). Paradox helyzet, hogy a soproni járművek egyik fele InterCityként a Zürichsee-ben, másik fele szimpla gyorsvonatban (930/931 sz.) közlekedik.

A dunakeszi IC-kocsicsaládnak már elkészült az étkező-bisztrókocsija is (WRR 88-67; csak a pécsi IC-ben közlekedik), amelynek külső kivitele nagyon előnyös, viszont belső kiképzése elmarad WRRo elődjének faborításai és különösen a MÁV legújabb nemzetközi – Bautzen–Ganz kooperációban készült – étkezőkocsijának (WRbumz 88-71) szemet gyönyörködtető eleganciája mögött.

A dunakeszi InterCity-kocsik a minőségi személyszállítás legalapvetőbb követelményét nem valósították meg: az üléselrendezés változatosságát. Ezt a csorbát igyekeztek kiköszörölni a Ganz-Hunslet által 1994-ben elkészített és a következő évben a Budapest–Szeged vasútvonalon forgalomba állított négyrészes InterCity villamos motorvonattal. Az agyonreklámozott szerelvény („Selyemhernyó”) a magyar vasút fejlesztésének szimbólumává vált, miközben a tényleges forgalomban csak csendes statisztaszerep jut részére. A motorvonat problematikája rendkívül összetett. Való igaz, hogy kiválóan alkalmas (lenne) a nemzetközi forgalomban Budapest és a szomszédos országok fővárosai között ill. belföldön InterCityként. Ám a minőségi nemzetközi vonatok – a Lehar EuroCity leszámítva – nem a szomszédos országok fővárosáig, hanem azon túl, német, svájci, olasz és lengyel célállomásokig közlekednek. Az pedig hiú ábránd lenne, ha Belgrád, Bukarest, Kijev vagy Pozsony felé InterCity-hálózatot terveznénk. Nemzetközi forgalomban a motorvonat kötött kocsioszszállítása miatt sem szerencsés. Belföldön pedig az a legnagyobb baj, hogy a négyrészes szerelvény kevés, két egyesített szerelvény pedig sok. A forgalmi igényeket figyelembe vevő optimális vonatösszszállításra (délelőtt kevesebb, reg-

gel–este több kocsí) nincs lehetőség. Az egyesített InterCityknél tulajdonképpen előnyös lenne, de azok nem villamosított vonalakon is közlekednek.

A motorvonatban a világszínvonalú technika és a magyar slamposság keveredik. Hiába a mindenre figyelő fedélzeti komputer, ha egyszer az egyik gomb elkezd villogni, és a „vezér” nem tudja, hogy mi az, a masina pedig lerohasztja a szerelvényt a nyílt vonalon. Felesleges az „anyagémésztős (vákuumos zárt rendszerű) budi”, ha azt nem használják. A külső és belső tér rendkívül esztétikus és az 1. osztály szállodai kényelmet nyújt; viszont nincs utasigényjelző, a 2. osztályon nincs szőnyeg, támlahuzat, olvasólámpa, a fejtámla magassága nem állítható és a Paulisch-ülés kimondottan feszes és kemény. A zajvédelem nem valósult meg a motorkocsi utasterében, ahol a gépekkel körülbástyázott utas úgy érzi magát, mint egy cröműben. Az örven évvel ezelőtti magyar motorvonatban (Hargita típus) volt étkező- és utastér, a Selyemhernyóból ezt egyszerűen kifejejtették. Marad a „ruszskij büfet” (gördülőbüfének eufemizálva), kihűlt italokkal, langyos, ihatatlan kávéval és a zsemleből kitüremkedő „agyonizzadt” paprikás szalámmal (benné semmi más) – embertelen áron. A gördülőbüfés gyakran illuminált. A „vezér” vezessen: feleslegesnek tartjuk, hogy a járművezető elmonologizálja az utasoknak ugyanazt, amit a háromnyelvű hangszalag már egyszer elmondott.

Korszakok

A szobi nosztalgiavonat, a szegedi InterCityként közlekedő „Selyemhernyó” és a nyíregyházi InterCity régi kocsijaival a Nyugati pályaudvaron 1995 nyarán. Fotó Máthé Zoltán

A vonat megvalósítja az ülésválasztás szabadságát: a motor- és vezérlőkocsi termes, a pótkocsik pedig fülkés-páholyos (a folyosó váltakozó elhelyezéséről kapta a „bohóc” becenevet) elrendezésű. A „bohóckocsi” messzemenőig megfelel a nyugat-európai színvonalnak. Nem kétséges, hogy nemzetközi és beföldi forgalomra egyaránt ez a kocsi típus (Z 2) jelentheti a minőségi személyszállítás jövőjét. Hiába a fejlődés útja a változatos ülőhely-elrendezés, ha a magyar vasút jegykibocsátó számítógépes rendszere nem alkalmas az utas ülőhelyre vonatkozó igényeinek kielégítésére!

Amint az előbbiekből kiderült, elkötelezettek vagyunk a változatos üléselrendezésű és a forgalmi igényeket figyelembe vevő minőségi vonatok mellett. Egy InterCity vonatban legyen 2. osztályú „bohóc-”, termes- és fülkés-kocsi (fontossági sorrendben) és 1. osztályú komfort-, „bohóc-”, csetleg fülkés- vagy termes-kocsi. Az alacsonyabb kihasználtságú nap(szak)ok és vasútvonalak részére 1-2. osztályú fülkés-kocsit is forgalomba kellene állítani. A szerelvényt a kihasználtságnak megfelelően állítsák össze, ha délelőtt csak három kocsira van szükség, akkor menjen csak három -, de az menjen, hatalmi döntéssel ne számúzzék a menetrendből! Az étkező-büfékocsi (*Coffee Bar-Restaurant*) pedig egy IC vonat alapvető követelménye. Ezen a színvonalon egyszerűen felháborító, hogy ilyen-olyan kifogással az étkezőkocsit napokra-hetekre kisorozzák a szerelvényből. Hiánya csak az összekapcsolás előtti részszerelvénynél engedhető meg.

Reformok a tarifarendszerben

A MÁV személyszállítási eredményei messze elmaradnak a fejlett nyugat-európai vasutak ill. a szomszédos országok vasútjainak mutatóitól. Ennek egyik oka a magyar vasút szándékos visszafejlesztése a pártállami rendszerben (egyértelmű fejlődésről azóta sem beszélhetünk), a másik pedig az, hogy a MÁV szolgáltatásai nem állnak összhangban a menetjegyek árával. Kelet-Közép-Európában a magyar messze a legdrágább vasút, viszont a közlekedés színvonalában inkább a balkáni kategóriába tartozik. Kevés a személykocsi, ezek is rendkívül mocskosak; a vandalizmus ellen és az utasok biztonságáért semmit sem tesznek. A vasúti személyzet alulfizetett, és az utasokkal szembeni kontaktusban kevés az elvárásoknak megfelelően viselkedő alkalmazott.

Pedig a MÁV folyamatosan dráguló díjtételei tulajdonképpen csak az inflációt követik. A legnagyobb probléma az, hogy Magyarországon az útiköltségek (minden közlekedési ágazatban) egyáltalán nincsenek összhangban a lakosság életszínvonalával. A vasúti közlekedésben pedig – a 70 éven felüliek díjmentességét leszámítva – csak álkedvezmények vannak. Az állami kedvezmények mértéke nálunk folyamatosan csökken (pl. a diákok hazautazási kedvezménye), miközben Európa fejlettebb régióiban éppen hogy növekszik! (A közelmúltban egy hamburgi tanulmányi útra utazó magyar középiskolás csoport Németországból igényelte meg a retúr vasúti menetjegyet, mert feleannyiért kapta meg, mintha Magyarországon vásárolta volna.)

Az InterCity-pótgjegy árai is egyre agresszívebben emelkednek. Az InterCity választásában a valóban igényes szolgáltatás hiánya miatt a közvetett kényszerítést alkalmazzák a gyorsvonatok degradálásával és a személyvonatok újabb és újabb ritkításával. A vasúti propaganda az InterCity növekvő népszerűségéről beszél, pedig ez utas- és önámítás! 1992-ben 523 200 utas váltott IC-pótgjegyet, pedig az év jelentős részében még csak a Miskolc felé volt InterCity.

1996-ban kb. 3 millió személy pedig már 6 irányba utazhatott InterCityvel, és a miskolci, nyíregyházi és pécsi IC-k sűrűbben közlekednek. Az egy vonatra jutó utasok számában tehát legfeljebb stagnálásról beszélhetünk.

Az utasokat nagyobb komforttal és kedvezőbb tarifával lehetne az InterCityre szoktatni. A szigetországban a nagyon kevés pótgjegyköteles vonaton indulás után teát szolgáltatnak fel, másutt ásványvizet. A tarifális reformban fontos lépés lenne, ha a vasút az IC-pótgjegy árában a távolság elvét is érvényesítené. *Mert nem mindegy az, hogy valaki a Hajdúszoboszló–Debrecen (20 km), a Csorna–Győr (31 km), a Tatabánya–Budapest (71 km) vagy a Pécs–Budapest (228 km) ill. Nyíregyháza–Budapest (270 km) távolságon veszi igénybe az InterCityt!* Véleményünk szerint a legelőnyösebb megoldás az lenne, ha a pótgjegy teljes árából 100 km alatti távolságnál 50 %-os, 50 km alatti távolságnál 66 %-os kedvezményt lehetne igénybe venni. Az IC-kedvezményekben a területi személyszállítási központok önállóan rendelkeznének. Így a kilométer-kedvezményből kimaradó Budapest–Szolnok (100 km), Budapest–Kecskemét (106 km) távolságoknál egyedi elbírálást lehetne alkalmazni. Egy másik kedvezményt az alacsony kihasználtságú délelőtti InterCitykre javasolnánk. Öt teljesárú IC-utazás után lehetne egy bónusz pótgjegyet adni. (Természetesen egy utazásnál csak egyfajta kedvezményt lehetne igénybe venni.)

Az InterCity vonatok nevei

Egy szép utazás az InterCity vonaton valóban élményt jelenthet. Az utazási alternatívák közötti választásban – sok egyéb szempont mellett – a jó hangzású és adekvát vonatnév is előnyt biztosíthat az InterCity részére. A névválasztásban a kulturális, földrajzi és történelmi szempontok mellett a közlekedési hagyománynak és a névtipológiának is fontos szerepe van. (Nem szerencsés, ha egy IC-viszonylat minden vonata más-más típusból kapja a nevét!) A magyarországi *belföldi* expresszvonatok nevét évtizedes hagyomány alapján inkább földrajzi, kulturális fogalomkörből választották, semmint személyekről. A régi expresszvonatok neveinek megőrzése feltétlenül javasolt. Ez a minőségi személyszállítás számára olyan hagyományt és kontinuitást sugall – amelyről a valóságban, sajnálatos módon, nem beszélhetünk. Abban az esetben adnánk az InterCityk számára személynevet, ha ez a legjobb, legtalálhatóbb az adott kulturális régióban. A vonatnév reklámhordozóvá minősítése és ebből eredő önkényes változtatgatása feltétlenül kerülendő. A vasút „kívül-belül” remek és ízléses reklámfelületet biztosíthat, nem szükséges a vonatnevet is piacra dobni.

A 4. táblázatban a tervezett InterCity-hálózatot láttuk el vonatnevekkel (a szerelvénycsoportok budapesti indulása szerint).

* * *

Rövid dolgozatunkban igyekeztünk ismertetni a belföldi minőségi személyszállítás aktuális problémáit. (A nemzetközi személyszállítás értékelését nem tartjuk feladatunknak, hiszen annak szervezésében, lebonyolításában és módosításában a MÁV-nak is csak korlátozott szerepe van.) Az előnyök és hátrányok bemutatása mellett javaslatokat tettünk a fejlesztés módjára is. Remélni merjük, hogy az ebben felvázolt InterCity-hálózathoz egy sok vonásában hasonlós rendszer a nem is túl távoli jövőben valóban megvalósulhat hazánkban. Ez a minőségi személyszállítást valóban méltóvá tenné közép-európai földrajzi determináltságunkhoz.

Viszonylat	Vonatszám	Vonatnév
Budapest-Miskolc (-Kassa, -Sátoraljaújhely és Nyíregyháza)	500/509, 520/529 502/507 312/317 506/503, 526/521 316/313	Tokaj InterCity Borsod InterCity Hernád InterCity Zemplén InterCity Rákóczi Ferenc InterCity
Budapest-Eger	552/557 556/555 558/553	Agria InterCity Szalajka InterCity Gárdonyi Géza InterCity
Budapest-Debrecen-Nyíregyháza	600/609 602/607 604/605 606/603 608/601	Hajdú InterCity Délibáb InterCity Hortobágy InterCity Szabolcs InterCity Nyírség InterCity
Budapest-Szolnok-Békéscsaba Budapest-Bukarest	732/737, ? 734/735 736/733 738/731, ?	Szent Gellért - Transsylvania InterCity Körös InterCity Alföld InterCity Viharsarok InterCity - Ister EuroNight
Budapest-Szeged	702/707 704/705 706/703 708/701	Napfény InterCity Móra Ferenc InterCity Kiskun InterCity Maros InterCity
Budapest-Pécs Budapest-Kaposvár-Gyékényes	800/809, 200/201 804/805 806/803, 824/823 808/801, 828/829	Baranya - Agram InterCity Misina InterCity Mecsek - Zselic InterCity Zengő - Somogy InterCity
Budapest-Nagykanizsa - ... Budapest-Keszthely	240/241, 840/847 844/845 206/207, 846/843 248/249	Drava - Kanizsa InterCity Balaton InterCity Maestral - Helikon InterCity Adriatica InterCity
Budapest-Veszprém-Szombathely (Budapest-Ljubljana?) Budapest-Boba-Zalaegerszeg	900/901, 952/953 906/909, 956/959 244/245, 958/955	Bakony-Örség InterCity Göcsej InterCity Illyria - Kemenesalja InterCity
Budapest-Csorna-Szombathely Budapest-Sopron	912/ 917, 932/937 232/233, 914/915 916/913, 936/933 918/919, 938/935	Savaria - Ciklámen InterCity Gondoliere - Répce InterCity Isis - Lövér InterCity Claudius - Hanság InterCity

4. táblázat

Források

- [1] Falk Alfréd - Süveges László: A Ganz-MÁVAG... és a Ganz-Hunslet Rt. működése. In: Ganz-Hunslet. [Bp., é. n.] 228-229.
- [2] Lovas József - Mezei István: A MÁV kocsitípusok műszaki adatai, szerkezeti és üzemi jellemzői. MÁV Rt. Vezérigazgatósága, Bp., 1992.
- [3] MÁV Almanach 1994. Szerk.: Mezei István. MÁV Rt Vezérigazgatósága, Bp., 1995].
- [4] MÁV hivatalos és szolgálati menetrendkönyvek.
- [5] Nagy Tamás: InterCityk egy vágányon. In: Belvedere Meridionale 1994/3-4. 36-38.
- [6] Németh Andor: Új hazai gyártású személykocik az IC forgalomban. In: Hobbym A VASÚT 1994/2. 5.
- [7] Villányi György: A MÁV új BVmot sorozatú InterCity villamos vonatai. In: Hobbym A VASÚT 1994/4. 6-9.

Pándi Eszter

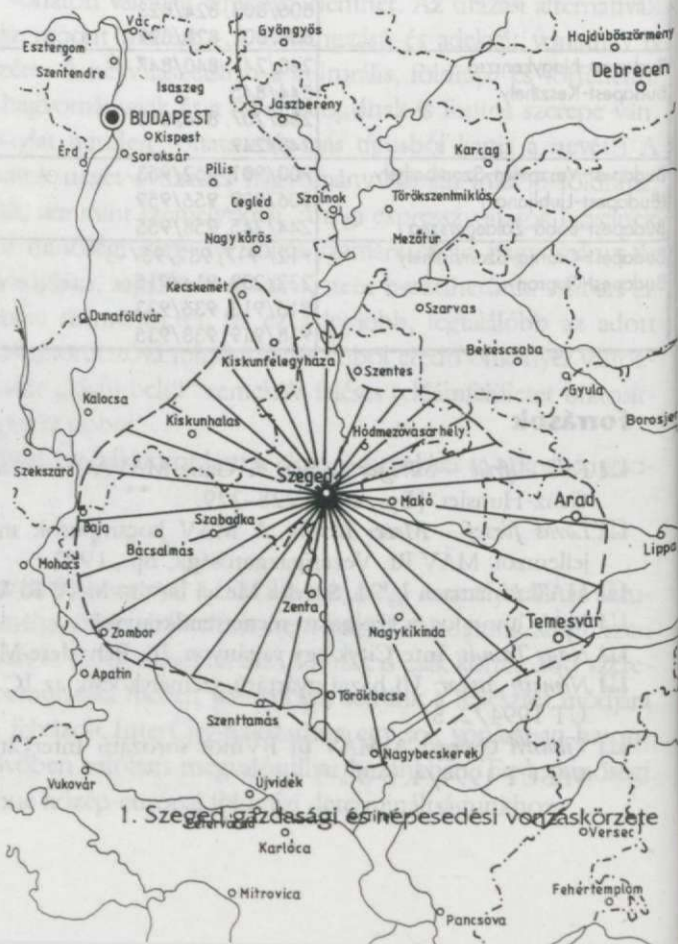
Parthiscum

A szegedi vasút és Trianon

Szeged városának a közel másfél évszázados török megszállás (1542–1686) után jó három évtizedig (1686–1718) határvárosként még elsősorban hadászati-stratégiai jelentősége volt. A tőle délre fekvő területeket visszaadó 1718-as pozsareváci békétől azután két évszázadra (1718–1920) Nagy-Magyarország belsejébe került, s jelentős vonzáskörzettel rendelkező fontos kereskedelmi csomóponttá vált (1. sz. kép). Növekedése és fejlődése különösen a 19. század második harmadától az I. világháborúig dinamikus, amikor nagyságát és talán gazdasági-politikai-kulturális helyét tekintve is az ország második, illetve legjelentősebb vidéki városa.

A város dinamikus fejlődésének egyik, ha nem a legfontosabb oka és jele a *vasút*. Az ország első, nagy tájakat összekötő – egyszersmind a Bukarest–Konstanca vonal részeként európai jelentőségű – vasútvonala Budapest–Temesvár között épült meg (1857). A Pest–Szeged és Szeged–Temesvár szakaszokat összekapcsoló, 1858 decemberében átadott szegedi vasúti híd pedig a pest-budai Lánchíd (1848) után az ország második nagyobb vasszerkezetű hídja. (A Szeged melletti Algyőnél is épült egy vasszerkezetű híd 1870-ben.)

Az 1920-as trianoni békével Szeged ismét határvárosossá válik. Az új országhatárok megszüntetik kereskedelmi csomópont-jellegét, elvágják vonzáskörzetének túlnyomó részétől (Bánát, Bácska). Növekedése és fejlődése lényegében megáll. Ez azután – csak részben kényszerű – funkcióváltást eredményez: a város gazdasági-politikai jelentősége csökken, helyette kulturális szerepe nő meg (lényegében máig). Radikálisan módosul vasúthálózata, ezen belül lényegében elenyészik a szegedi vasúti Tisza-híd szerepe: a temesvári vasútvonal megszűnése miatt a híd funkciótlaná válik, s történetének szinte „logikus” zárópontjaként 1944. szeptem-

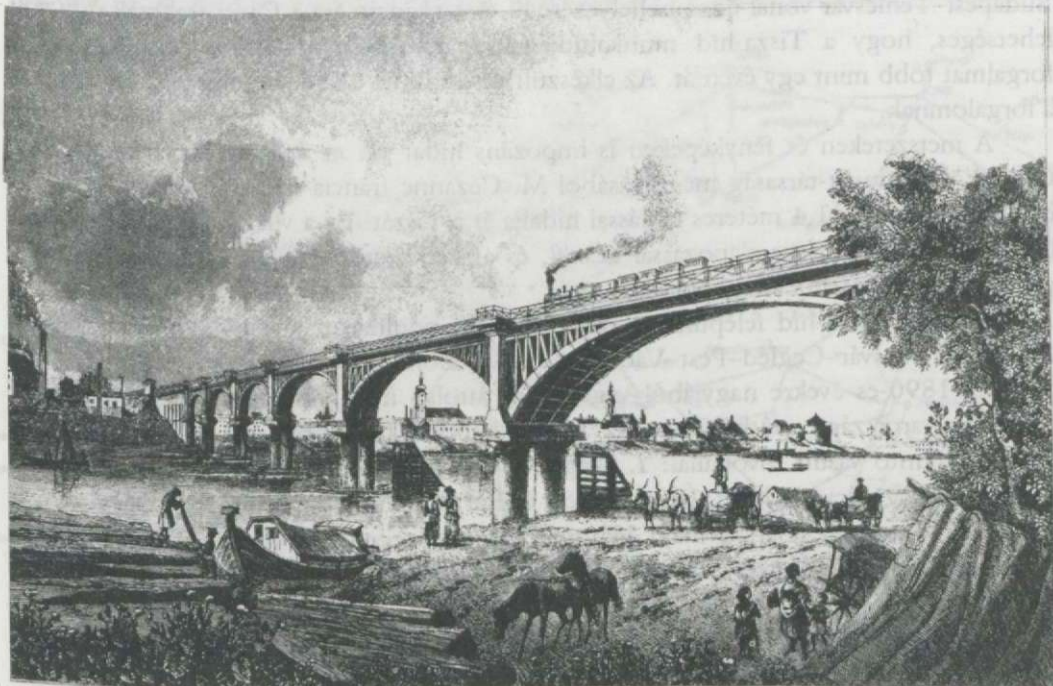
ber 3-án az angolszász légierő lebombázza, a maradékot pedig a visszavonuló magyar csapatok október 9-én felrobbantják.

Dolgozatomban feladatomnak tekintetem a szegedi vasúti csomópont kialakulásának és jellemzőinek bemutatását, ezen belül a vasúti híd leírását, majd annak ábrázolását, hogyan szűnik meg e csomópont a trianoni határmegvonás következtében. E rövidített változatban a hangsúlyt a szegedi vasúti csomópont kialakulásának és jellemzőinek bemutatására, valamint a csomópontnak a trianoni határmegvonás nyomán bekövetkezett megszűnésére helyezem.

1. A város kereskedelmi útvonalal és a vasút

Szeged múlt századi gyors ütemű fejlődésének egyik legfontosabb oka, hogy – bár láthatóan a közeli Szabadka kezdettől fogva vetélytársa (és végül, elsősorban talán Trianon miatt fölébe is kerekedik) – az ország természetes főútvonalainak egyik csomópontja volt. Mindenekelőtt itt keresztezte egymást az európai jelentőségű (Bécs-) Budapest–Szeged–Temesvár–Bukarest (–Konstanca), valamint a (Kárpátalja-) Nagyvárad–Szeged–Szabadka–Zágráb–Fiume útvonal, de fontos leágazása volt a Belgrád–Szaloniki (illetve Konstantinápoly) vonal, valamint Erdély felé is. Kereskedelmi csomópont-jellegének kialakulása a vasút előtti korszakra nyúlik vissza.

A vasút révén Szeged az Osztrák–Magyar Monarchiában (1867–1918) a vonzáskörzetéhez tartozó, illetve azzal határos nagytájak (Kiskunság, Alföld, Körösvidék, Erdély, Bánát, Bácska) metszéspontjában fekvő fontos közvetítő város (kereskedelmi központ) lesz, tág népesedési, gazdasági és kulturális hatókörrel.

2. A híres szegedi vasúti Tisza-híd Rohbock Lajos 1860-as metszetén

Az összeköttetéseket elsősorban a XIX. század közepétől a XX. század elejére kiépülő vasúti fővonalak biztosítják: a pozsonyi vonal 1850-es elkészítését 1854-ben követi a szegedi, azután a temesvári és debreceni (1857), a nagyváradi és aradi (1858), majd a miskolci (1859). A szegedi vasút korai felépítésének 1848/49-et követő (gazdaságiakkal összefüggő) politikai okai vannak: ez biztosítja az összeköttetést a bécsi irányítás alá helyezett Bánáttal, mindenekelőtt a krassó-szörényi bányavidék feketeszéntelepeivel és az Osztrák Államvasút-társaság (*rövidítve ÁVT, később OMÁV, németesen StEG*) ottani nehézipari üzemével, valamint a vidék gazdag gabonatermő területeivel (az 1911–15-ös évek átlagtermését tekintve a Bánátból és Bácskából származott a kukorica 41 %-a, a búza 25 %-a, a zab 23 %-a).

Miután Budapest és Szeged, illetve Szeged és Temesvár között megindul a vasúti közlekedés, a vonatokat át kell juttatni a Tiszán. Már 1847-ben felmerül egy javaslat az Újszegedet és Szegedet összekötő híd építésére. Ekkor még csak a vár sarkából Újszegedre átnyúló hajóhíd létezik. Ezt a hidat fel lehet nyitni, ha nagyobb hajó akar ártutni a Tiszán (1855-ben 2228 hajó ment át). A felnyitások természetesen nagy gonddal járnak.

Heves viták után építik meg a vasúti Tisza-hidat Szegeden –, nem pedig délebbre, Kanizsánál. (Majd Trianon után Kanizsa alatt, Zentánál épül fel a délkeleti forgalomból Szegedet elvben is kikapcsoló vasúti híd.) Először ideiglenes hidat építenek facölöpökön, aminek a középszerkezetét ki lehet nyitni, illetve fel lehet emelni hajók közlekedésének biztosítására. A terhelési próbát 1857-ben végzik el rajta, és 1857. november 9-én indul először vonat Szegedről Temesvárra (az utat 5 óra 12 perc alatt teszi meg). Tehát a Budapest–Temesvár vonal üzembehelyezése ill. összekapcsolása a fővárossal csak úgy volt lehetséges, hogy a Tisza-híd munkahídjának segítségével, átszállással tartják fenn a forgalmat több mint egy éven át. Az elkészült vasúti hidat 1858. december 2-án adják át a forgalomnak.

A metszeteken és fényképeken is impozáns hidat (2. sz. kép) az 1855-ben alakult Osztrák Államvasút-társaság megbízásából M. Cézanne francia mérnök tervezi. A híd 8 darab, egyenként 41,4 méteres nyílással hidalja át a Tiszát. Ez a világon az első nagyobb híd, amely légnyomásos alapozással készül, és a szerkezeti elemek szegecselését először végzik ilyen nagy felületen géppel.

A vasúti Tisza-híd felépültével szabadon megindulhatott a bánági búza szállítása Bécsbe a Temesvár–Cegléd–Pest–Vác–Pozsony vonalon.

Az 1890-es évekre nagyjából véget ér az utolsó nagy vasútépítési hullám, kiépül Nagy-Magyarország vasúthálózata, az I. világháború küszöbére végeredményben hét Szegedet érintő vasúti fővonallal: 1. Szeged–Cegléd–Budapest (–Bécs, illetve Felvidék), 2. Szeged–Nagyvárad (Alföld, Észak-Erdély és Kárpátalja), 3. Szeged–Arad (Dél-Erdély), 4. Szeged–Temesvár (Bánát, majd Havasalföld), 5. Szeged–Szabadka–Újvidék (Bácska, majd Szerbia), 6. Szeged–Szabadka–Bród (Bosznia), 7. Szeged–Baja–Zágráb–Fiume (Adria).

A Budapest–Szeged vonalnak ekkor elsősorban a bánati teherszállítás szempontjából volt jelentősége. A személyforgalmi kapacitást tekintve kezdettől vetélkedik egymással

Szeged, Temesvár és Szabadka – Szeged teherforgalmi kapacitása azonban még nagyobb Szabadkánál.

2. Trianon és Szeged

Az 1918. november 13-i belgrádi katonai konvenció értelmében az antant jogot nyer arra, hogy az ország déli részét megszállja. A demarkációs vonal Szegedtől délre (lényegében a későbbi határnak megfelelően) húzódik.

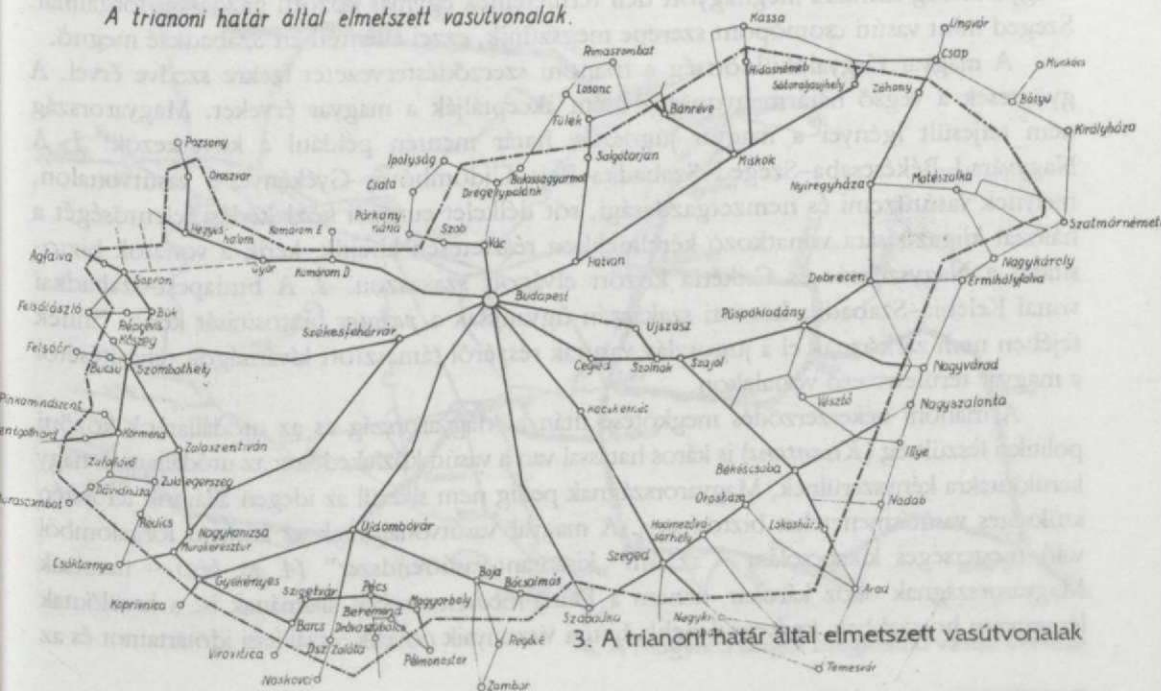
Szeged francia megszállás alá kerül. Az első alakulatok 1918. december 10-én jelennek meg. A várost a franciák fontos hídfőállásként kezelik, mert itt van az egyetlen vasúti összeköttetés Nyugat-Európából Románia felé (ugyanis Belgrádtól délnek nincs vasúti híd). A megszálló franciák élelmezési létszáma 28 000 fő.

A Tanácsköztársaság bukása után a Duna-Tisza köze is román megszállás alá kerül. Félő volt, hogy a románok bevonulnak Szegedre, amelyre a szerbek is igényt tartanak. Az utóbbiaknak eddig csak Újszegedet sikerült elfoglalniuk 1918. november 24-én, s február 4-én lezárják a szegedi hidat. Újszeged *Novi Segedin*-né válik.

A franciák a tervezettnél tovább maradnak Szegeden, mert innen tudják sakkban tartani a Bánátért küzdő szerb és román feleket. Hivatalosan ugyan 1919 februárjában teszik közzé nyílt parancsban a francia uralom megszűnését és a megszállás befejezését, véglegesen azonban csak 1920. március 1-jén hagyják el az utolsó alakulatok Szegedet. A szerbek 1921. augusztus 20–21-ére vonulnak ki Újszegedről.

A győztes felek a magyarokkal ugyan csak 1920. június 4-én írják alá a békeszerződést a versailles-i Kis-Trianon kastélyban, de a határokat már 1919. május 8-án kijelölik (3. sz. kép). A határmegvonásnál keverednek a stratégiai-gazdasági szempontok

A trianoni határ által elmetezett vasútvonalak.

3. A trianoni határ által elmetezett vasútvonalak

(ideértve a vasúti fővonalak elcsatolását) az etnikai és történeti érvekkel.

A Románia felől megállapított trianoni határvonal 4 fő- és 6 mellékvonalat metsz el, éppen a Temesvár–Arad–Nagyvárad–Királyháza átlós fővonalba történő betorkollásuk, vagyis a nagy csatlakozó állomások előtt. A sűrű népességű gazdag alföldi termőterületek ettől a vonaltól nyugatra fekszenek, míg Románia felől ebbe az átlós fővonalba ritkán lakott és gazdasági szempontból sokkal kisebb jelentőségű területek kapcsolódnak. A trianoni határ mesterségesen megszünteti ezt a természetes összetartozást. Az Erdélyt nyugatról megkerülő vasúthálózat (az ún. „vásárvonal”) lényegében a románoké lesz. Ez a szakasz a „román körvasút” részeként biztosít összeköttetést Kárpátalján keresztül a Romániának juttatott, de a határ által elvágott máramarosszigeti (Tisza-völgyi) vonallal, majd tovább Lengyelországon keresztül az ugyancsak Romániához került Bukovinával (Arad–Nagyvárad–Szatmárnémeti–Királyháza–Máramarossziget–Körösmező–Delatyn–Kolomea–Csernovic).

A jugoszláv–magyar határ Szabadkánál a déli országrészeket átlós irányban összekötő nagyfontosságú Újdombóvár–Baja–Szeged–Békéscsaba–Nagyvárad fővonalat szakítja két részre. Ez a vasútvonal, amely a délnyugat, dél és délkelet felé vezető fővonalak között létesített kapcsolatot, éppen azért épült, hogy közvetlen vasúti összeköttetést biztosítson az Alföld, a Duna–Tisza köze és a Dunántúl termőterületei között. Szabadka elcsatolásával a trianoni határ megszünteti ezt a közvetlen kapcsolatot, nagy kerülőre kényszerítve a vasúti közlekedést. A forgalmat Bácsalmás és Szeged között a közvetlen vasútvonal átvágása folytán a Kiskunhalason és Kiskunfélegyházán át vezető útirányra kellett terelni, ami a korábbi 68 km helyett 150 km-es távolságot jelentett. Az itt megvont határ csaknem megbénítja a Dunántúl, a Duna–Tisza köze és a Tiszántúl Magyarország számára meghagyott déli területeinek egymás közötti gazdasági forgalmát. Szeged mint vasúti csomópont szerepe megszűnik, ezzel ellentétben Szabadkát megnő.

A magyar tárgyalóküldöttség a trianoni szerződéstervezetet ízekre szedve érvel. A győztesek a végső határmegvonásnál nem akceptálják a magyar érveket. Magyarország nem teljesült igényei a magyar–jugoszláv határ mentén például a következők: 1. A Nagyvárad–Békéscsaba–Szeged–Szabadka–Baja–Újdombóvár–Gyékényes vasútvonalon, melynek vasútüzemi és nemzetgazdasági, sőt délkelet-európai közlekedési jelentőségét a hálózat kiigazítására vonatkozó kérelmekben részletesen kifejtik, kéri a vonatok biztosítását a Nagyszéksós és Csikéria között elvágott szakaszon. 2. A budapest–szabadkai vonal Kelebia–Szabadka közötti szakaszán ugyancsak a *passage* biztosítását kéri. Ennek fejében nem zárkoznak el a jugoszláv vasutak részéről támasztott kívánások teljesítésétől a magyar területre eső vonalakon.

A trianoni békeszerződés megkötése után a Magyarország és az utódállamok közötti politikai feszültség (*Kisantant*) is káros hatással van a vasúti közlekedésre: az utódállamok nagy kerülőutakra kényszerülnek, Magyarországnak pedig nem sikerül az idegen államok területén szükséges vasútátmeneteket biztosítania. A magyar vasútvonalaknak az átmenő forgalomból való mesterséges kikapcsolása – az ún. „kisantant-vasútrendszer” (4. sz. kép) – nemcsak Magyarországnak okoz károkat, hanem a Duna-medence többi államának is: a kerülőutak lényegesen hosszabbak, kedvezőtlenebb építési viszonyaik növelik a szállítási időtartamot és az

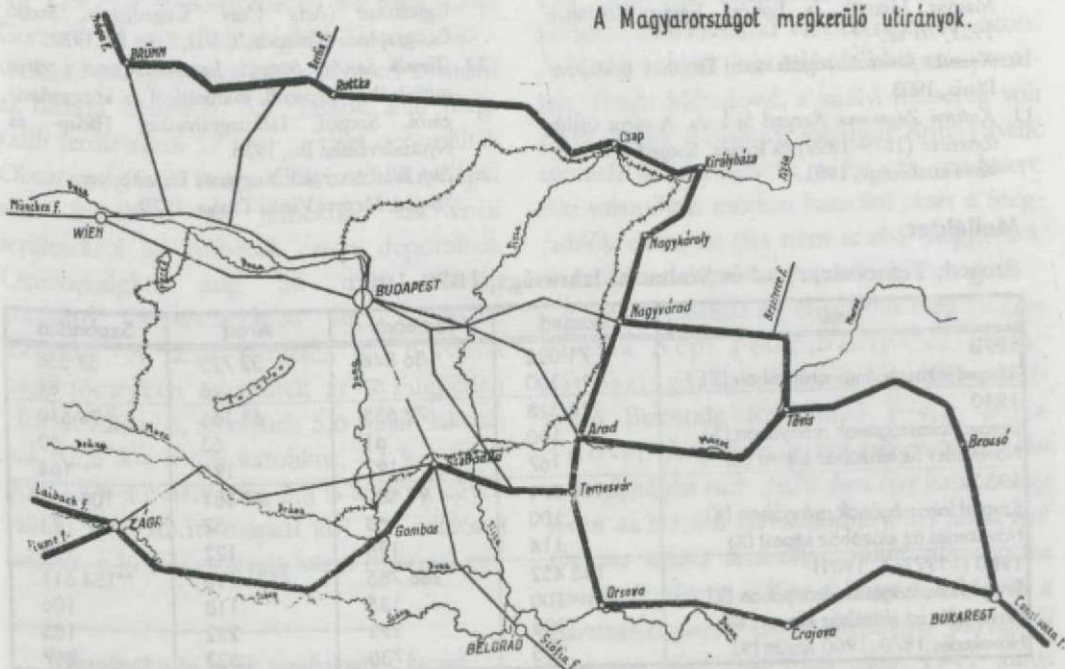
üzemi költségeket. Hozzá kell tenni, hogy a világháború előtti tervek már jelezték a vasúthálózat szükséges súlypontát helyezését – ha nem is ily módon és ennyire drasztikusan, s mindenekelőtt nem országhatárokkal keresztül-metszve. Mindenesetre a Magyarországot megkerülő fővonal lényegesen hozzájárul egyfelől Szeged, másfelől Arad, Temesvár és Szabadka növekedési ütemének és egymáshoz viszonyított nagyságának megváltozásához (ld. a mellékletet).

Trianonnal Szeged az ország déli határvárosa lesz (meg sem kellett várni a Fogadalmi templom felépítését, már a Városháza tornyából is láthatókká válnak a határok). A város területe gyakorlatilag változatlan marad ugyan, de vonzaskörzetét (ld az 1. sz. képet) és átmenő forgalmi pozícióját elveszíti. A hét vasúti fővonalból csak egy marad meg: a Szegedet Budapesttel összekötő szakasz. Ezzel a szegedi vasúti híd is funkcióját veszti.

A legfontosabb gazdasági és kereskedelmi területeitől (Bánát, Bácska) elvágtott városnak teljesen új piacot kellett kialakítania. Óriási küzdelmet folytat megmaradt vonzaskörzete stabilizálásáért, illetve új vonzaskörzet kialakításáért. Ezt a későbbiekben tanyavilága jelenti. E célból építik meg a tanyai kisvasutat, némi halogatás után 1927-ben. Szeged ettől kezdve elsősorban kulturális centrumként kap országos jelentőséget, aminek kialakításában nagy szerepet játszik a városhoz kötődő Klebelsberg Kunó kultuszminiszter.

Szeged határváros-státuszát az 1941–44-es intermezzo módosítja, amikor is a város a budapest–temesvári és a szabadka–nagyváradi vonalak metszéspontjában helyezkedik el. Ekkor nyeri vissza jelentőségét a vasúti híd – átmenetileg és részben. Miután a visszavonuló magyar csapatok 1944-ben a bombázások meghagyta maradványait is felrobbantják, a szintén megsemmisített közúti híd helyreállításáig ideiglenes cölöphidat építenek helyére.

A Magyarországot megkerülő utirányok.

4. A Magyarországot megkerülő vasúti vonalak

Felhasznált irodalom

a) Levéltári anyagok

1. Magyarország közlekedési problémái [1946]. Országos Levéltár Központi Könyvtára 4/4944.
2. Vasúti kérdések békétárgyalási előkészítő anyaga [1946]. Országos Levéltár 4/4943.

b) Dokumentumok

3. Cholnoky Jenő (szerk.): A magyar békétárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly S/S-ben 1920 januárius-március havában. I-III. kötet. Budapest, M. Kir. Külügyminisztérium, Bp. 1920.
4. Kelemen Béla: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez (1919). Szeged, Szerző kiadása, 1923.
5. Rubinek Gyula: 1920. Magyarország gazdasági térképekben („A magyar békétárgyalások” III/B kötetének VIII. sz. melléklete).

c) Feldolgozások

6. Gnál Endre (szerk.): Szeged története. 3/1-2. kötet. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1991.
7. Gáll Imre: Régi magyar hidak. Bp., Műszaki Könyvkiadó, 1970.
8. Héser Aurél: Magyarország vasúthálózata. Zsebatlasz (Magyar Földrajzi Intézet) 1919. pp. 44-49.
9. Kelety Dénes: A megcsönkített államvasutak. Bp., Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 1921/26. sz.
10. Kassalka János: A szegedi vasúti Tiszahíd. Budapest, Pátria, 1903.
11. Kulinyi Zsigmond: Szeged új kora. A város újabb története (1879-1899) és leírása. Szeged szab. kir. város közönsége, 1901.

12. Majlán János: A „vasszekér” diadala. A magyar vasútépítés 1914-ig. Bp., Kossuth Könyvkiadó (Népszerű Történelem), 1987.
13. Mihailich Győző: A XIX. és XX. századbeli magyar hidépítés története. Bp., Akadémiai Kiadó, 1960.
14. Palotás Zoltán: A trianoni határok. Bp. Interedition, 1990.
15. Radács Elemér (szerk.): A Dunatáj. Történelmi, gazdasági és földrajzi adatok a Dunatáj államainak életéről. I-III. Bp., Gergely R. Rt., 1946.
16. Rónai András (szerk.): Közép-Európa atlasz. Bp., Szt. István Társulat - Püski Kiadó, 1993.
17. Ruzsánka Lajos: Érdekes adatok Szeged régi hídjáról. „Délmagyarország” 1958. dec. 3.
18. Serfűző Lajos (szerk.): Szeged története. 4. kötet. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1994.
19. Szabó Gyula (főszerk.): Százéves a MÁV Szegedi Igazgatósága. Fejezetek a Vasútigazgatóság történetéből 1888-1988. Szeged, Közlekedési Múzeum és Szegedi Vasútigazgatóság, 1988.
20. Teleki Pál: Gazdasági helyzetünk a környező államokkal szemben s a geográfus feladatai. Zsebatlasz (Magyar Földrajzi Intézet) 1922. pp. 22-28.
21. Tonelli Sándor: A franciák Szegeden. Szeged, M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete (Acta Univ. Szegediensis, Sectio Geographico-Historica, T. VII, Fasc. 1.), 1939.
22. Tonelli Sándor: Szeged. Ismeretterjesztő a város múltjáról és jelenéről, kultúrájáról és közgazdaságáról. Szeged, Délmagyarország Hírlap- és Nyomdavidálat Rt., 1926.
23. Tóth Béla: A szegedi Nagyrózsa képeskönyve. Szeged, Megyei Városi Tanács, 1979.

Melléklet

Szeged, Temesvár, Arad és Szabadka lakossága, 1870-1980

Évek	Szeged	Temesvár	Arad	Szabadka
1870	71 022	36 844	32 725	57 556
Szeged lakosságának arányában (%)	100	52	46	81
1910	118 328	72 555	63 166	94 610
Szeged lakosságának arányában (%)	100	61	53	80
Növekedés az előzőhöz képest (%)	167	197	193	164
1930	135 071	91 580	77 181	100 058
Szeged lakosságának arányában (%)	100	68	57	74
Növekedés az előzőhöz képest (%)	114	126	122	106
1980 (* 1977, ** 1981)	145 452	*268 785	*171 110	**154 611
Szeged lakosságának arányában (%)	100	185	118	106
Növekedés az előzőhöz képest (%)	108	293	222	155
Növekedés 1870-1980 között (%)	205	730	523	269

Forró Lajos

Prolaze ratovi, padaju vlade...*

A jugoszláv hadsereg kapitulációja után Szerbia közvetlenül német igazgatás alá került, a szlovén terület északi részét pedig bekebeleztek Németországba. Crna Gorát, a horvát tengerpartot és Szlovénia déli részét Olaszország foglalta el. Magyarország megkapta Bácskát, a baranyai háromszöget, Muraközt és Murántúlt. (Horthy Bánátra is igényt tartott, azonban erre a területre a kormányzó nagy csalódására a német csapatok vonultak be.) Bulgária pedig Macedónia egy részét kebelezte be.

A volt jugoszláviai területeken óriási népmozgások kezdődtek. Az első világháború után széttelepített szerbek többsége visszatért (menekült, telepítették) Szerbia törzsterületére. A Független Horvát Államból 119 ezer, Macedóniából 43 ezer, Crna Gorából 27 ezer, Vajdaságból 21 ezer, Szlovéniából pedig 6 ezer szerb keresett otthont az őshaza területén. Az olaszok által megszállt területekről 57 ezer szerbet deportáltak Olaszországba. A megszállók a szlovén népet sem kímélték: az annektált szlovéniai területekről az emberek ezreit deportálták Olaszországba, míg 56 ezer szlovén „önként” Horvátországba vagy Szerbiába menekült. A szerb területen élő horvátok nagy tömegben települtek át a Független Horvát Államba, amelynek 5,6 millió lakosának 52,5 %-a római katolikus, 32 %-a ortodox, 13 %-a muzulmán, 2,5 %-a pedig egyéb vallású volt. Az itt maradt kb. 1,8 milliónyi szerben a horvát usztasák véres revansot vet-

tek a két világháború közötti megaláztatásért. Őket tömegesen szállították különböző internáló táborokba. Ilyenek táborok működtek Jasenovacon, Nova Gradiškán, Sremska Mitrovicán, Zemunban és Mostarban. Az öldöklésben persze nem maradtak le a szerb csetnikek sem, akik a horvát népet tekintették főbűnösnek a háború miatt. A két nép közötti leszámolások egészen a háború végéig tartottak. Sőt...

A Simović-kormány Angliában működött tovább, de néhány politikai tárgyalást kivéve eredménytelenül. Mindezek ellenére a nyugati hatalmak nagyon sokáig ezt a kormányt tekintették legálisnak. Harc megszervezését a Jugoszláv Kommunista párt vállalta magára. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy az ellenállókhoz számos nem kommunista érzelmű ember is csatlakozott. A Nedić vezette jugoszláv bábkormány mellett, Draža Mihajlović, a királyi hadsereg volt ezredesének csetnikjei, valamint Ante Pavelić usztasái is kiszolgálták a fasiszta rendszert. Aki valamilyen módon harcolni akart a megszállók ellen, az (ha nem is elvi meggyőződéssel) csatlakozott a partizánokhoz.

1941. június 27-én alakult meg Jugoszlávia Népi Felszabadító és Partizánosztagainak vezérkara, élén a központi Bizottság főtitkárával Josip Broz Titóval. *Josip Broz az első világháború után orosz fogságba esett. 1920-ban tért haza és még ebben az évben a Kommunista Párt tagja lett. Öt évet töltött börtönben, majd illegálisba vonult és felvette a Tito fedőnevet. 1941-től a partizáncsapatok parancsnokaként harcolt a német és olasz megszállók ellen. 1941 július*

* „Elmúlnak a háborúk, megbuknak a kormányok...” – AZRA: Pit to je Amerika

Tito – a délszláv kommunisták vezére

4-én a párt Központi Bizottsága határozatot hozott a fegyveres felkelés megindítására. A felkelést a szerbiai Bela Crkva falucskában indította el Žikica Jovanović Španac, miután lelőtt két csendőrt. (Crna Gorában július 13-án, Szlovéniában július 22-én, Bosznia Hercegovinában és Horvátországban július 27-én, Macedóniában pedig októberben kezdődött el a fegyveres harc). A partizán csapatoknak 41 öszére sikerült felszabadítani nyugat Szerbia nagy részét, ahol kikiáltották az úgynevezett *Užicei Köztársaságot*.

Ebben az időben a megszállókön kívül a partizánok ellen küzdöttek Draža Mihajlović királypárti csetnikjei is. Mihajlović egy ideig hadügyminiszter volt az Angliában tartózkodó emigráns kormánynak, ezért a nyugati hatalmak évekig a csetnikeket tekintették a legális jugoszláv hadseregnek. A fegyveres harc kirobbanásakor úgy látszott, hogy a csetnikek is csatlakoznak a partizá-

nokhoz (Tito még fegyvert is adott nekik) de később mégis szembefordultak velük.

Az Užicei Köztársaság megalakulását követően a német hadsereg nagyarányú elmentámadást készített elő. Ez volt az úgynevezett I. offenzíva, amelynek hatására a partizánoknak menekülni kellett a nemrég felszabadított területről. Ehhez kapcsolódik a jugoszláv történetírás szerinti II. offenzíva, az Igmáni Menetelés, amikor a hadsereg 1942 január februárjában a hólepte Igmáni hegycsúcsra áttörve kicsúszott a németek gyűrűjéből. A Legfelsőbb Parancsnokság ezután Crna Gorába tette át székhelyét. A jugoszláv történetírás ezeket és a későbbi offenzívákat is győzelemként állította be, holott szinte valamennyi hadművelet tulajdonképpen menekülés volt. Ez persze mit sem von le ezek sikeréből.

A III. offenzívára 1942 májusában a nyugat boszniai Kozarán került sor. A megszállók az usztasákkal együttműködve bekerítették a partizán csapatokat, akiknek csak nagy nehézségek árán sikerült egérutat nyerniük. Az itt élő főként szerb polgári lakosságot „büntetésből” ekkor deportálták a jasenováci haláltáborba.

1942 novemberében a boszniai Bihác városában a felszabadító bizottságok képviselői létrehozták Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsát (Eredetileg AVNOJ). Az első ülészakon elítélték Mihajlovićot, Nedićet, valamint Pavelićet, és a harc folytatására szólítottak fel. A megszállók 1943 tavaszán indították el IV. offenzívájukat. A neretvai csata során a partizánoknak csellel sikerült kitörniük (felrobbantották a Neretva folyó hídját, amellyel megtrévesztették az ellenséget, majd egy alkalmi összetákolts hídon elmenekültek). Ebben és az ezt követő V. offenzívában mértek döntő csapást Draža Mihajlović cset-

nikjeire. Az említett V. offenzívára, a Sućeska csatára 1943 május-júniusban került sor. A Sućeska folyó völgyében bekerített partizánok több irányba kísérelték meg a kitörést. A Legfelsőbb Parancsnokságnak sikerült ismét elmenekülni és a hadsereg nagy része is épp maradt, kivéve a Sava Kovačević vezette sebesültekből álló hadosztályt, amely magára vonta az ellenség figyelmét és így szinte teljesen megsemmisült.

1943. november 29-én a boszniai Jajce városában zajlott le az AVNOJ második ülése, amelyen a szervezet az ország legfelsőbb törvényhozó szervévé alakult. Megalakult a Jugoszlávia Felszabadításának Nemzeti Bizottsága is, amelynek elnöke Tito lett. A jelenlévők határozatot hoztak, amelyben megtiltották II. Péternek a visszatérést. Döntöttek az államberendezés kérdéséről is, miszerint: Jugoszlávia demokratikus föderatív állammá alakul. A megszállók elleni harc folytatásaként zajlott a VI., név nélküli offenzíva az Isztriai-félszigeten, majd 1944. május 25-én a VII., az úgynevezett Drvari támadás. A boszniai faluban székelő Főparancsnokság éppen Tito születésnapját készült megünnepelni, amikor a németek ejtőernyősök segítségével támadást indítottak. Titónak és a többi vezetőnek repülőn sikerült Vis szigetére menekülni. A legenda szerint a főparancsnokságot egy tisztiiskolásokból álló különítmény mentette meg, akik az életüket áldozták Titóért. *(Legalábbis mi ezt tanultuk az általános iskolában.)*

1944 június 16-án Vis szigetén megalapodás született az átalakult emigráns Šubašić-kormány és a Nemzeti Felszabadító

Bizottság között a megszállók elleni közös harc kérdésében.

A szovjet hadsereg 1945 szeptemberében érte el Jugoszlávia határát. A felszabadító háború és az ahhoz kapcsolódó *véres etnikai leszámolások* 1945 májusában fejeződtek be. (Belgrád 1944. október 20-án szabadult fel). A háború során 530 ezer szerb, 192 ezer horvát, 121 ezer német és 103 ezer muszlimán veszítette életét. Az öszlétszámhoz viszonyítva azonban a zsidók (83,3 %), németek (23,1 %), a muszlimánok (11,4 %), a szerbek (9,5 %), és magyarok (9 %) vérvesztései voltak a legnagyobbak. A zsidók többsége német koncentrációs táborokban halt meg, míg a németek és a magyarok a Bácskát, Baranyát, Bánátot visszafoglaló szerbek 1944 október-novemberi bosszújának estek áldozatul. Tito partizánjai, (a főparancsnok beleegyezésével) és az orosz hordák közreműködésével véres bosszút álltak az itt maradt magyar és német polgári lakosságon. A „felszabadulás” körülbelül 40 ezer magyar ember életét követelte a Délvidéken. Ebben a tekintetben, a partizánok semmiben nem különböztek Draža Mihajlović csetnikjeitől és Ante Pavelić usztasáitól sem...

„Belgrádi fiúk”

Polner Zoltán

Mentsétek meg lelkeinket

Washington, New York, London, Párizs, Róma!

Szent zászlóinkkal már vérző forradalom.

A Himnuszt énekelte

velünk a gyász minden hajnalon.

Itt nem papok, hóhérok keresztelnek:

mentsétek meg lelkeinket!

Vértanúk szótlán fiai voltunk mi

sokáig. Szabad hazára jogtalanok.

De nem hallgathattunk tovább!

Égre kiált az clorozott

remény, s a néma szívek tüzet vetnek.

Mentsétek meg lelkeinket!

Százezrek hite követeli tőlünk

Petőfiék rég elfelejtett igazát.

Meddig könyörögjenek még

anyáink: teremtsétek hazát,

hogy büszke lehessen rátok a nemzet!

Mentsétek meg lelkeinket!

Washington, New York, London, Párizs, Róma!

A negyvennyolcadik szélességi fokon

egy ország lángban, vérben áll.

Gyerekek a barikádokon.

Azok üzennek akik halni mennek:

mentsétek meg lelkeinket!

Csanádpalota, 1956. november

Kákonyi Gellért

„Napi kérdésünk: Úgy jönnek, mintha mennének...”¹**A szovjet külpolitikai és hadászati tevékenység az 1956-os magyar forradalom idején****1. „...dicső felszabadítónk és fegyverbarátunk
a lángeszű Sztálin vezette Szovjet Hadsereg...”²**

A szovjet csapatok magyarországi tartózkodására 1945 után a szövetséges hatalmak megállapodása adott lehetőséget, melyet az 1947. február 10-én megkötött párizsi békeszerződés állandósított. Ennek egyik cikkelye biztosította a Szovjetuniót, hogy amíg Ausztriában megszálló csapatai vannak, Magyarországon katonaságot állomásoztathat.

1947–1955 között a visszamaradt erők az utánpótlás lebonyolítására alkalmas út- és vasútvonalak biztosítását látták el négy hadosztálynyi erővel. Szombathelyre települt a 17. gépesített hadosztály parancsnoksága, alárendelt csapatai különböző helyőrségekbe. Veszprémben egy repülőhadosztály állomásozott, Debrecenben egy önálló repülő-bombázó hadosztály települt. Rákosi a Rajk-pert követően erősítést kért, 1949 őszén Romániából, Golikov tábornok hadseregéből a 2. gépesített hadosztályt Kecskemétre irányították.

1955. május 15-én aláírják az osztrák államszerződést, de már az előző napon, május 14-én megkötik a Varsói Szerződést, így Magyarországon ennek értelmében maradnak szovjet csapatok, Ausztriából kivonultuk után. Sőt... 1955 szeptemberében megalakul a Különleges Hadtest (2. és 17. gépesített gárdahadosztály, a 195. vadászrepülő-, a 177. bombázórepülő-hadosztály, a 20. pontonos hídászezred, stb.) melynek rendeltetése az osztrák határ lezárása – a Szovjetunió honvédelmi miniszterének alárendelve. A magyar fél állomáshelyül Budaörsöt kínálta, a szovjet vezetés stratégiai szempontokat véve alapul, Székesfehérvárt választja. A hadtest parancsnoka *Pjotr Nyikolajevics Lascsenko* altábornagy, aki 1956 júliusában parancsot kapott, hogy dolgozza ki a szovjet csapatok „*a szocialista társadalmi rend fenntartása, védelme, adott esetben helyreállítása*” érdekében történő bevezetését.³

2. „...A csapatoknak be kell vonulniuk Budapestre...”⁴

1956. október 23-án a Kossuth Rádió 14 óra 23 perckor megszakítja a „Fiatalok zenei újsága” című műsort, és Piros László belügyminiszter közleményét olvassák fel, miszerint feloldja az utcai gyülekezési és felvonulási tilalmat.⁵ Így kezdődik... 15 órakor a Petőfi-szobor előtt 10 000 tüntető jelenlétében *Sinkovits Imre* elszavalja a *Nemzeti Dal*t, majd 200 000 ember vonul a Bem-szoborhoz. Késő este a Parlamentnél *Erdei Ferenc* próbál szólni a tüntetőkhez, este *Nagy Imre* szól hozzájuk. Kora este ledöntik a Sztálin-szobrot. 20 órakor a rádió útján *Gerő* nacionalistának, sovínisztának bélyegzi a demonstrációt. Az esti órákban a tüntetők megostromolják a Szabad Nép székházát, és fegyveres harc kezdődik a Rádiónál... Késő estére összehívják a Központi Vezetőség ülését. *Gerő Ernő* telefonon tárgyal *Andropov* szovjet nagykövettel és *Hruscsov*val.⁶ Hruscsov Moszkvába invitálta *Gerőt*, aki a kérést a belpo-

„Békés tüntetésnek indult...”

mányzati szervek nem számoltak a véres orvtámadásokkal s ezért fordultak a Varsói Szerződés értelmében a Magyarországon tartózkodó szovjet alakulatokhoz. A szovjet alakulatok a kormány kérését teljesítve részt vesznek a rend helyreállításában.”

Ne feledkezzünk meg a lengyel eseményekről! Lengyelországban a változások miatt a szovjet vezetés október 18-án harcászultságot rendel el. Másnap a Baltikumi Katonai Körzetbe tartozó erők, így a magyar forradalom későbbi leverésében részt vevő 7. légideszantgárdahadosztály kap harcászultsági parancsot. Magyarországon nagy rokonszenv övezte a lengyel függetlenségi törekvéseket, október 20-án az SZKP KB Elnöksége foglalkozott is a helyzettel. Magyar idő szerint 21 órakor ülészetek, viszont már a Kárpáti Katonai Körzetbe tartozó 128. lövész-gárdahadosztály 19.45-kor riadó parancsot kapott, míg a Különleges Hadtest erőinél 20 órakor intézkedtek a harcászultsági feladatokról. Tehát Hruscsov tudtával vagy anélkül, a hadsereg már mozgásba lendült.¹⁰ Zsukov és Szokolovszkij marsallok döntésük meghozatalában segítséget kaphattak Tyihonov altábornagytól aki a HM főtanácsadója volt Budapesten.¹¹

Október 24-én hajnali 2 órakor megindult a Különleges Hadtest 2. gépesített gárdahadosztály felvonulása Budapestre, Székesfehérvár, Sárbogárd, Kecskemét, Cegléd és Szolnok helyőrségekből.¹²

Hajnali 4 óra a város csomópontjait elfoglalták. Ezzel párhuzamosan a Kárpáti Katonai Körzetbe tartozó lövész és gépesített hadosztályból álló lövész hadteste előrehúzódtott Nyíregyháza–Debrecen irányába, élcapattal a Szolnokot megközelítő úton. A Romániában állomásozó különálló gépesített hadsereg egy gépesített hadosztálya október 24-én bevonult Kecskemét területére (vagy körzetébe), egy ezredet Szegedre irányítottak.¹³ Szovjet források szerint a „rendcsinálás” céljából bevetett öt hadosztály állományába 31 500 katona, 1130 harckocsi és önjáró löveg, 615 tüzérségi löveg és aknavető, 185 vadászpilóta és 122 bombázó várt bevetési parancsra.¹⁴

litikai okokra hivatkozva elhárította. A szovjet vezető megígérte a szovjet katonai segítséget, ha ezt a Magyar Népköztársaság kormánya írásba foglalja.⁷

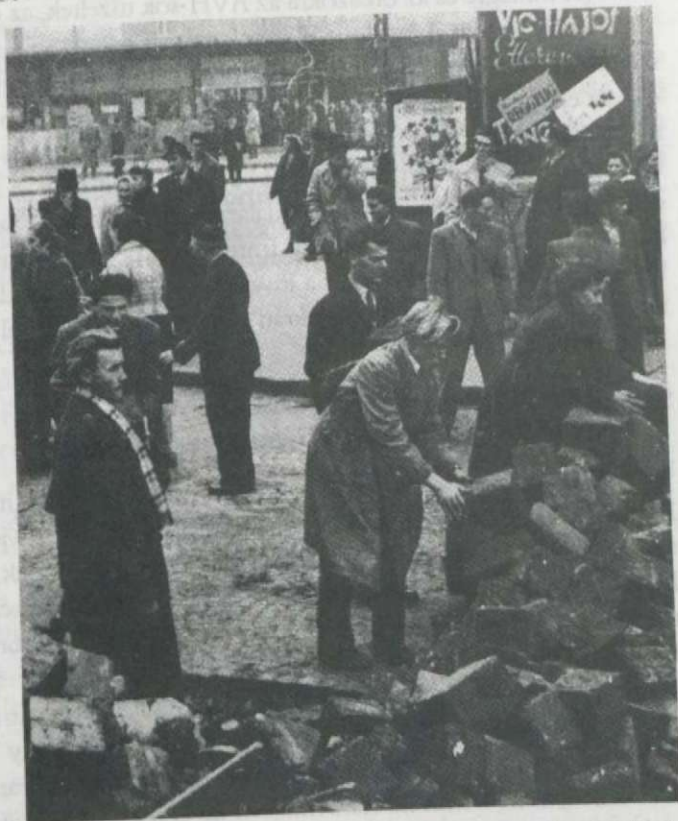
A magyar kormány hivatalos, katonai segítséget kérő levelét valószínűleg október 27-én Hegedűs András miniszterelnök írta alá, ante-datálva október 24-re.⁸ Október 24-én 9 órakor a rádió közli: „Az ellenforradalmi bandák galád fegyveres támadása az éj folyamán súlyos helyzetet teremtett... A kor-

Október 24-én hajnalban megkezdték mozgásukat a szovjet páncélosok a fővárosban. Az 1953-as berlini események idején kipróbált eljárás szerint. Ennek lényege, hogy a magasabb technikai színvonalon álló harci technika alkalmazásával elrettentsék a szervezetlen csoportokat.¹⁵ Azonban ezek a szervezetlen csoportok, a „pesti srácok” kézfegyverekkel, benzinespalackokkal vakmerően szálltak szembe a tankokkal.¹⁶ A szovjet hadvezetés ugyanis gyalogsági támogatás nélkül küldte harcba a harckocsikat, és a gumikerektű páncélozott járműveket (*nyitott koporsó*) a biztos halálba.¹⁷ Október 24-én a Budapesten állomásozó szovjet csapatok létszáma 6000 fő, de ez kevésnek bizonyul a felkelők ellen. Ezért egy nappal később a fővárosba érkezik Romániából a 33. gárdahadosztály, majd a Szovjetunióból érkező 128. lövészadosztály. A három egység összlétszáma 20 000 fő.¹⁸

3. Tömegoszlató sortűzek

Magyarországon az 1956. október 28-a előtt lezajlott sortűzeket a szakirodalom megkülönbözteti a karhatalmisták vagy „pufajkások” által elkövetett későbbi tömeggyilkos akcióktól, ahol szándékosan a néptirtás volt a cél. Október 24-én a Honvédelmi Minisztérium előtt *Tóth Lajos* ezredes parancsára a magyar őrség tüzet nyit a tüntetőkre. A tűzcsapásba a helyszínen lévő szovjet erők is bekapcsolódnak, saját parancsnokuk utasítására. Az egykorú forrás 8 halotról tud, a visszaemlékezők 25 áldozatról beszélnek.¹⁹ A Budapesten tárgyaló *Mikojan és Szuszlov* az SZKP Központi Bizottságának erről az esetről ennyit jelent: „A Honvédelmi Minisztérium ... épületéig állandóan lövöldözés folyt magános provokátorok, illetve kisebb provokátorcsoportok és a mi géppuskáink között. A micink löttek többet: az egyes lövésekre sorozatokkal válaszoltak...”²⁰

Október 25-én a Parlament előtt a Kossuth téren 2-3 ezer tüntető tartózkodott, a teret szovjet harckocsik biztosították. A diákok felmásztak a tankokra és kétnyelvű röplapokat osztogattak a katonáknak:

„Utcakőből épül a barikád”

„...Orosz barátaink! Ne löjtek! Becsaptak benneteket. Nem ellenforradalmárok, hanem forradalmárok ellen harcoltok. Mi, harcoló magyarok, független, demokratikus Magyarországra akadunk. A Ti harcotoknak nincs értelme: nem fasisztákra, hanem munkásokra, parasztokra egyetemi hallgatókra lőtök. Szüntessétek be a harcot! A Forradalmi Magyar Ifjúság”. A tüntetők és a katonák között barátkozás alakult ki. Ez idő alatt a Parlament közelében, az MDP Központi Vezetőségének Akadémia utcai épületében a pártvezetés, Mikojan, Szuszlov, és a KGB főnöke, Szerov ülésezett. Szerov kiment az ülésről és a Parlament biztosítását ellátó páncélos alegység parancsnokától értesült a katonák és a civilek közötti fraternizálásról. Utasítást adott a tér megtisztítására. Ez tűzparancsot jelentett!²¹ Tóth Lajos vezérőrnagy beszámolója: „...a szovjet csapatok parancsot kaptak, hogy a Parlament előtti tüntetést likvidálják. Ezt meg is tették, az emberek felmásztak a lassan húzó harci kocsikra. A szovjet katonák tüzet nyitottak a szovjet harci kocsikon lévőkre.”²²

Mikojan és Szuszlov jelentése október 25-ről Moszkvának: „A Parlament előtti téren óriási tömeg gyűlt össze, amely a szovjet katonák felszólítására sem oszlott fel. Ráadásul a környező házak tetejéről egységeinkre több lövést adtak le, és benzines palackokkal felgyújtották egyik harckocsinkat. Mindezek következtében tüzelés kezdődött (?), és a hírek szerint 60 magyar veszítette életét...” (A tömegre és az oroszokra az ÁVH-sok tüzeltek, az oroszok viszonozták a tüzet.)²³

Pánik tört ki. A halálos áldozatok számát tekintve 54 illetve 61 halotról van adat. Egyes szemtanú többszáz főről beszél. Október 25-én még két komolyabb sortűzben vettek részt szovjet egységek. Az egyik a magyar Pártközpont előtt robbant ki Szerov szeme láttára, szovjet harckocsizók és egy magyar század között támadt fegyveres konfliktus. E tűzpárbajban a pártközpontot védő szovjet, illetve ÁVH-s erők vettek részt, a másik oldalról talán erősítésként küldött határőrök, vagy a felkelők oldalára áttért katonák.²⁴ Székesfehérváron is szovjet katonák lőttek a tüntető tömegre.²⁵ Nagy Imre kérte, hogy a fővárosban működő szovjet katonaság létszámát növeljék. A városban a lövöldözés nem csendesedik. Géppuskával, PPS-sel (Spaginféle dobtáras géppisztoly), s gyakran a harckocsik ágyújával viszonozzák a házak tetejéről leadott egyes lövéseket.²⁶

4. „...Ez a mozgalom célul tűzte ki, hogy biztosítsa nemzeti függetlenségünket...”²⁷

Nagy Imre október 28-án 17 óra 25 perckor szólt a magyar néphez a rádión keresztül. Bejelentette, hogy a magyar kormány megállapodott a szovjet kormány képviselőivel a csapatok Budapestről való kivonásukról, továbbá megállapodtak, hogy tárgyalásokat kezdenek a Magyarországról való kivonásukról is. A szovjet vezérkar részéről azonban a bizalmatlanság megmaradt, még október 27-én az események másféle kibontakozására kezdtek felkészülni.²⁹ Ezt táplálhatta Szerov október 28-i jelentése amiben két amerikai „barátjára”, Oliverre és Westre hivatkozva elmondja, hogyha a felkelést záros határidőn belül nem számolják fel az ENSZ-csapatok közbelépnek az USA javaslatára. Ebből egy „második Korea” lehet!³⁰ Október 28-án a Szabad Győr Rádiója a győri szovjet katonai parancsnok nyilatkozatát sugározza 8.40-kor: „Mi nem tudunk beavatkozni az Önök belső politikai... (rossz a vétel). Jogomak tartom a magyar nép megmozdulását az elnyomó vezetőkkel szemben.” Biztosította a lakosságot,

hogy a szovjet csapatok semmiféle támadásra nem készülnek, mert szerintük a világ békéje legalább olyan fontos, mint a győri béke!³¹

12.02-kor *Szigethy Attila*, az Ideiglenes Nemzeti Tanács elnöke előző napi beszélgetését közvetíti a győri rádió. A *Hamburger Abendblatt* fiatal riporterének egyik kérdését idézzük:

„– *Hogyan viselkednek a szovjet csapatok?*

– *A szovjet csapatok teljes lojalitással viselkednek. Nincs szándékukban semmiféle beavatkozási kísérlet. Most már ők is arra várnak, hogy mielőbb hazaindulhassanak.*”³²

November 2-án *Kéthly Annán* a II. Internacionáléről hazatértében az ország nyugati részén a szovjet csapatok feltartóztatják.³²

Két páncélvonat jött át Záhonynál, ahol a szovjet vasutasok átvették az irányítást. Kisvárdára nagyobb páncélos egység jött, Debrecen felől is mozgást észlelnek. Szolnokon tankok és páncélkocsik vonultak át. Szolnok és Abony körzetében 200 harckocsi ásta be magát nyugati irányba. 12.20-kor közlik, hogy a szentkirályszabadjai orosz repülőtérén a hajmáskéri orosz parancsnoksággal tárgyal a Veszprémben megalakult Nemzeti Forradalmi Tanács. Várpalotán állítólag megalakult Nemzeti Forradalmi Tanács. Várpalotán állítólag előtte nap (október 27-én) és azelőtt összetűzésekre került sor az orosz katonákkal, akik közül 16 meghalt.³³

Nyíregyházán a munkástanács tárgyal a szovjet parancsnokkal, aki megígérte, hogy elvonulnak és a városban nem fognak állomásozni.³⁴

Október 29-én a Kossuth Rádió 7 órakor közli, hogy a szovjet csapatok 28-án este megkezdték kivonulásukat a fővárosból.³⁵ 14 órakor a Meteorológiai Intézet jelenti:

„*Szeles idő, több helyen esővel. Az északi légtömegek fokozatosan kiszorítják Közép-Európából az enyhe levegőt... A Mátérában és Zalaegerszezen lecsett az első hó... A tengerszintre átszámított légnyomás 753 mm, alig változik.*”³⁶

Úgy látszik korán jön a tél...

E naptól kezdve a Sztálin híd Árpád híd lesz, a Sztálin térek pedig Dózsa György út lesz a neve. A szovjet csapatok kivonása Budapestről előbb a harcok által nem sújtott kerületekből történik, de 29-én este *Janza Károly* honvédelmi miniszter jelenti, hogy a VIII. kerületben az ellenállók 21 órakor leteszik a fegyvert, a szovjet katonákat a Magyar Néphadsereg alakulatai váltják fel.³⁷

A nap utolsó katonai jellegű hírért a Rádió Miskolc röpti fel 23.54-kor, miszerint kéri Miskolc város lakóit, hogy ne hallgassanak a rémhírekre! Felsőzsolcánál és a görömbölyi útel-

A pesti utcákon kiégett szovjet páncélosok

ágazásnál a szovjet egységektől lemaradt gépkocsikat várja egy orosz eligazító csoport, megakadályozva azok áthaladását a városon.³⁸

Október 29-e a világpolitikában is jelentős. A moszkvai döntéshozók figyelmét a szuezi válság is lekötöti. Izrael, Nagy-Britannia, Franciaország csapást mér az egyiptomi repülőterek gépeire, fegyvereké lesz a szó. *Bohlen*, az USA moszkvai nagykövete tájékoztatja a szovjet vezetést arról, hogy kormányának nincsenek tervei Magyarországgal...³⁹

**5. „...Ha a helyzet tovább romlik,
akkor persze újból át kell tekinteni ezt a kérdést teljes egészében”⁴⁰**

Az események alakulásáról Moszkva határozott. Október 30-án délelőtt az SZKP KB Elnöksége ülést tart. Deklarációt adnak ki a *„Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormányának deklarációja a Szovjetunió és a többi szocialista állam közti barátság és együttműködés fejlesztésének alapjairól”* címmel.⁴¹ Ebben a Szovjetunió kijelenti, hogy más országok belügyei-be nem avatkozik bele, Magyarországgal tárgyalásokat kezd a Varsói Szerződésből való kilépésről.⁴² 30-án délután a katonák is üléseztek. *Konyev* marsalltól megkérdezték, hány nap alatt tudná leverni a magyar forradalmat? Ő erre egyszerűen felelt: *„Három nap alatt!”*⁴³ Mikojan és Szuszlov aznapi jelentése: *„Úgy véljük, hogy feltétlenül szükséges Konyev elvtárs mielőbbi Magyarországra érkezése...”* Állítólag a marsallt erre az időre már kinevezték a „Forgószél” hadműveletek irányítójává.⁴⁴ Sőt, Zsukov parancsot ad Magyarország körüli híradási rendszer kiépítésének az előkészítésére, a technikai eszközök felsorakoztatására.

Ezerkilenc

Október 30-án nálunk folyt a szovjet csapatok kivonulása Budapestről, este a Kossuth Rádió közöl egy hírt a győri adótól átvéve: „Nyíregyházán keresztül jelenti a záhonyi felvigyázó, hogy Beregsuránynál megszánt a szovjet csapatok beözönlése és Záhonymál megkezdődött... kiféle az országból.”⁴⁵

Zavaros hírek keringenek ezen a napon, állítólag újabb szovjet egységek lépték át a határt, de 22.15-kor a Szabolcs-Szatmár megyei Munkástanács rádiója közli, hogy Záhonymál egy hadosztály átkelt a Tiszán, egy másik a záhonyi tüzérségi laktanya és a tiszai átkelőhely között kompon kel át, míg más hadosztályok Záhony és Tiszabездé között várakoznak az átkelésre.⁴⁶

6. „Felül kell vizsgálni az értékelést, a csapatokat ne vonjuk ki Magyarországról és Budapestről, és lépjünk fel kezdeményezően”⁴⁷

Október 30-án a szovjet csapatok kivonulása tervszerűen haladt egészen 23.04-ig, amikor az egyik híd a nagy terheléstől leszakadt. A várakozó oszlop 15 km-re duzzadt.⁴⁸

Október 31-én Moszkvában az SZKP KB Elnöksége ismét összeült. Hruscsov úgy gondolja, ha Magyarországról kivonulnak akkor ezt a nyugati hatalmak a gyöngeség jelének fogják fel. Szerinte most nincs kormány, így Ideiglenes Forradalmi Kormányt kell alakítani. Tájékoztatni kell a kínai, cseh, román, bolgár elvtársakat. Nagy háború nem lesz.

„Ügy kell cselekedniünk, hogy mi győzzünk” – mondta *Poszjelov* és *Spernyik*.

„Egyszerre kell akcióbba lépni a központban is, meg vidéken is” – javasolta *Molotov*.⁴⁹

Az SZKP KB Elnöksége határozatot hozott a magyarországi helyzetről. A 3. pontban utasítják Zsukov elvtársat, hogy az ülésen lefolytatott véleménycsere figyelembevételével dolgozza ki a magyarországi eseményekkel kapcsolatos intézkedések tervét, és tegyen erről jelentést.⁵⁰ Az események felgyorsulnak. Elhalasztják Mikojan bécsi látogatását. A terv szerint november 2-án kellett volna az osztrák fővárosba utaznia, de Mikojan „ez idő szerint nem utazhat Bécsbe”.⁵¹ A moszkvai hangulatváltozásra az ÁVH-sokkal való leszámolás, a budapesti pártbizottság eleste, valamint a rendszer híveinek szomszédos országba menekülése is magyarázator adhat.⁵²

Térjünk vissza Magyarországra! 12.10-kor a Kossuth Rádió jelenti, hogy a Honvédelmi Minisztérium elől a szovjet tankok pár perccel azelőtt elvonultak.⁵³ 13.17-kor a miskolci rádió azt közli, hogy a szovjet légvédelmi tüzérség és páncélos fegyvernem irányt változtatott: Záhony-Nyíregyháza irányában hazánk területére ismét bevonult! (A szovjet csapatok mozgása Ny-K-i irányból körkörösé, majd K-Ny-ivá vált.)

A magyar kérdést november 1-jén Hruscsov távollétében az SZKP elnöksége Mikojan kezdeményezésére ismét megvitatta. Mikojan 10-15 napot kért a Nagy Imre-kormány számára a helyzet stabilizálására. Szerov erre azt válaszolta: „Erélyes intézkedéseket kell tenni. Meg kell szállni az országot...”

„Forradalmunk tisztasága...”

A forradalom „hétköznapijai”:
romok, sorbanállás kenyérért, gyászlobogók

Konyev és Zsukov szerint: „*Budapest a felkelők hatalmában van. Eluralkodott az anarchia. A reakció felülkerekedik. A megoldás: megszállás...*”⁵⁴

Eközben Gyöngyös határában egy szovjet zászlóalj által fegyvereit a polgári lakosságnak, a katonák kijelentették, nem hajlandóak harcolni a magyar nép ellen. Azóta a város szélén táboroznak.⁵⁵ 18.12.-kor a Kossuth Rádió bejelenti, hogy Nagy Imre, a Minisztertanács elnöke és megbízott külügyminiszter délelőtt magához hívatta Andropov szovjet nagykövetet, hogy hiteles értesülései vannak

újabb szovjet alakulatok Magyarországra történő bevonulásáról. Követelte ezek azonnali visszavonását. Kinyilvánította Magyarország semlegességét, és az ENSZ-hez fordul védelméért. 23.30-kor a budapesti szovjet követség közölte, hogy a magyar légierő repülőtereit a szovjet hadsereg páncélos erőkkel körülvette abból a célból, hogy az itt tartózkodó csapatok állományának hozzátartozóit és sebesültjeit elszállíthassa. A magyar légierő teljes állománya készen állt a védekezésre a túlerő ellen. A kormány megiltotta a tüzelést, a légierő csapatai szembenállnak az ott lévő szovjet erőkkel, várva azok elvonulását.⁵⁶

November 2-án *Malenkov* és Hruscsov Brioni szigetén Tito jugoszláv pártvezetővel konzultál a magyar eseményekről. Tito 2-3-a éjszakáján „igen”-t mond a szovjet beavatkozásra, és elfogadja Kádár János jelölését. (A jugoszláv vezetés a magyar helyzet kapcsán a további vérontás elkerülésére katonai lépésekre is kész volt.)⁵⁷ Brioni előtt Bukarestben tárgyaltak a szovjet vezetők a román-bolgár-csehszlovák vezetőkkel a megszállás előkészítéséről. A románok katonákat is ajánlottak, de ezt Hruscsov visszautasítja... *Liu Sao-csi Mao-Ce-tung* nevében belegyezett a katonai intervencióba.⁵⁸ *Dulles* amerikai külügyminiszter az ENSZ rendkívüli közgyűlésének ülése után nyilatkozott a magyar helyzetről. Szerinte a magyar semlegességi nyilatkozatnak a Biztonsági Tanácsban nagy fontosságot kell tulajdonítani. Aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a szovjet csapatok távozásáról szóló bátorító híreket nyugtalanító jelentések követték.⁵⁹ A BT-n résztvevő orosz delegátusnak nincs tudomása a szovjet csapatok újabb bevonulásáról.⁶⁰

Budapestben kinevezik a szovjet csapatok kivonulásáról tárgyaló magyar küldöttséget. Tagjai: *Maléter Pál, Erdei Ferenc, Kovács István, Szűcs Miklós*. Ezzel együtt a Varsói Szerződésből való kilépésről tárgyaló bizottságot is kijelölik. Tagjai: *Kovágo József, Márton András, Farkas Ferenc, Zentai Vilmos*.⁶¹

November szolnoki és pécsi repülőtereken egyelőre nincsenek oroszok. Gyöngyös és Hajmajugra térségében nagyobb szovjet páncélos osztag van; Nagyrédénél is, pedig ezeken a helyeken az elmúlt években nem voltak oroszok. Dombóvár alatt állomásozó páncélos hadtest még csütörtök este (azaz november 1-jén) körülfárta a taszári repülőteret, felderítőik a város pereméig hatoltak. Az esti órákban 15-20 kocsi gyalogság érkezett Nyíregyházára, és szállást kértek. Beregsurány felől 40-50 tüzérvet kelt át a határon.⁶³

A magyar kormány november 2-án három szóbeli jegyzéket nyújtott át Andropov nagykövetnek. Az utolsóban kiemelik, hogy Nyugat-Magyarország területén kelet-nyugati orosz csapatmozgás tapasztalható.⁶⁴ (Valószínűleg az osztrák-magyar határ lezárására törekedtek.) Maléter Pál honvédelmi minisztert nyugati újságírók keresték fel, akiknek kérdéseikre kifejtette: *„Hadseregünknek van fegyvere és ha kell, tud védekezni a betolakodók ellen”*.⁶⁵

Valódi tárgyaló partnerek nélkül – Erdei Ferenc és Maléter Pál

November 3., 5 óra 30 perc. A Kossuth Rádió híreiben megemlítik, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa háromórás vitát folytatott a magyar eseményekről. C. Lodge amerikai küldött felszólalt, hogy az ENSZ nem lehet tétlen szemlélője a magyarországi eseményeknek. Szoboljev szovjet követ cáfolta az újabb bevonulást. Eisenhower elnök 20 millió dollár értékű élelmiszert és más segélyszállítmányt ajánlott fel a forradalmi Magyarországnak⁶⁶ (tényleges segítség helyett).

Délben Budapesten a magyar és a szovjet hadsereg közös bizottsága az orosz csapatok kivonásának technikai kérdéseiről tanácskozott. Elhatározták, hogy este 10 órakor újból összeülnek. Addig is a szovjet fél ígéretet tett, nem jönnek be újabb csapatok Magyarországra.⁶⁷ Az Országos Légvédelmi Parancsnokság szombaton felderítést végzett: a szovjet légierő jelentős mozgást végzett. 11.30-kor Tökölön 17 LI-2-es szállítógép és 5 vadászgép szállt le, ugyanitt később 36 IL 12-es harci gép valószínűleg szállítmányokkal terhelve. Budaörsön át folyik a légihídon a szovjet családok kiszállítása. A mátyásföldi repülőtér felszabadult. Egy sebesült francia újságíróért osztrák különgépet küldtek Ferihegyre, azonban az azt megszállva tartó szovjet erők nem engedélyezték leszállását, csak hosszú huzavona után, mely azzal járt, hogy az újságíró csak élvészélyes állapotban tudták elszállítani.⁶⁸

Szombaton Szolnok, Nyíregyháza, Debrecen, Békéscsaba és Szarvas körzetében észleltek nagyobb csapatmozgást. Az MTI szerint Beregsuránynál 8–13 óra között folyamatosan jöttek át a szovjet csapatok. Reggelre Debrecenben is orosz vasutasok teljesítenek szolgálatot. Záhony és Nyíregyháza között széles nyomtávú síneket fektetnek. Sajószentpéternél orosz páncélosok akadályozzák a mozgást, Miskolc felé. A 4-es főút Szolnok–Abony közötti szakaszát megszállták, és Pest felé leállt a forgalom. Szovjet kézen van a kunmadarasi repülőtér, Gyöngyös környékéről a tankok a főváros felé indultak. Kecskemétet november 3-án éjszaka körül fogták páncélosokkal. Győr egyes pontjait szintén az oroszok ellenőrzik, Pápa felé kisebb egységek vonultak, úgyszintén Sopron felé is. A szovjetek 14 páncélossal elzárták a hegyeshalmi határátkelőt. Szombaton újabb 11 páncélos és 30 tehergépkocsi is érkezett. Szekszárdról elvonultak a szovjet egységek, a Tamásiba vezető út mellett sok tank állt. Szombat este 19.15-kor 100 orosz harcokocsi haladt át nyugat felé. Szekszárdról 60-70 tank indult Baranya felé, 19 h. tájban a szovjet előrs Pécshez ért. Debrecen körülveve, a Gábor Áron laktanyába oroszok

Ivan Szerov, a KGB főnöke, aki letartóztatta a magyar delegációt

költöznek.⁶⁹ Bécsi jelentések szerint az osztrák–magyar határt a szovjet egységek hermetikusan lezárták. Hevenyészett táborot állítottak fel a feltartóztatott személyeknek, akiket szovjet katonák őriznek.⁷⁰

Miért jöttek az oroszok ismét Magyarországra? A szovjet parancsnokok elmondják, hogy ők fasiszták ellen jöttek harcolni... A magyar forradalmi szervek, nemzeti bizottságok próbáltak tárgyalásokat kezdeni a helyi szovjet parancsnokokkal. A dunapentelei nemzeti bizottság délután 4 órakor 3 parlamentert küldött a Dunaföldvár irányába vonuló katonai egység elé.⁷¹ A szovjet tisztek elmondták nekik, hogy Magyarországon fasiszta ellenforradalmárok német és nyugati tisztek vezetésével véres ellenforradalomban a rendszer megdöntésére törnek.⁷²

**7. „...Élők és holtak: fosztogatónak Titeket gyaláz, aki
Ezt a szomorú országot utolsó kincseitől akarja megfosztani.
Hát jöjjön a láncaltapas Hatalom!
Szívünket fossza ki!”⁷³**

1956. november 4-én 4 órakor megindul a szovjet csapatok általános támadása Magyarországon. A szabadság mámorító hangulatában senki sem mert erre gondolni... 4 óra 30 perckor a Kossuth Rádió közli, hogy ma Károly napja és vasárnap van. 5 óra 20 perckor Nagy Imre drámai szöveget intéz az országhoz és a világ közvéleményéhez:

„Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van! Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!”

8 óra 30 perckor a Dunapentelei Forradalmi Katonai Tanács felhívja a város lakosságát, hogy akik megfigyelőszolgálatot akarnak teljesíteni, sürgősen jelentkezzenek. Akik lövegkezeléshez értenek, menjenek a Bartók Béla Művelődési házba!

Budapesten, Pécsen, Székesfehérváron, Dunaföldváron, Veszprémben áll a harc.⁷⁴ 12.23-kor egy amatőr rádióadó: „Figyelem! Figyelem! Figyelem! Mindenkinék! Segítséget kérünk a magyar forradalomnak! Szovjet tankok százai támadják a magyar fővárost!... A világ segítségét kérjük!” 13.51 h-kor a Dunapentele hullámhosszán: „Ma reggel 2.30 h-kor szovjet katonák megtámadták a magyar nemzetet!... Nem megerősített értesülésünk szerint csehszlovák harckocsik is beavakoztak a harcokba!” 16.20-kor a Csokonai Rádió jelenti: „A szovjet katonai hatóságok bejelentették, hogy rövidesen bombázni fogják Budapestet. (...) ENSZ-küldöttek! Népek küldöttei! Az elkövetkező órákban döntenek a nemzet életéről vagy haláláról. Miközben hazátok fiai boldogan és békében élnek, a magyar nép fiai a szovjet harckocsik és bombázók gyilkos tüzétől hullanak el... Utolsó mentsvárként hozzátok fordulunk!”⁷⁵

A „Forgósztél” nevet viselő akció beindult a hajnali órákban. Szovjet részről két – 9 hadosztályból és egy 3 hadosztályból álló önálló (székesfehérvári) hadtestből összcállított – hadse-

reg vett részt, légi deszantos támogatással. Először P. Ny. Lascenko altábornagy önálló hadteste lépett működésbe. Novemberben 60 ezer katonát vonultatott fel a szovjet hadvezetés.⁷⁶ Zsukov jelentése a magyarországi helyzetről november 4-én 12 órakor: „... 6.15-kor a szovjet csapatok megkezdték hadműveleteiket. Előre kidolgozott terv alapján elfoglaltuk Győr, Miskolc, Gyöngyös, Debrecen helységeket, valamint a megyeszékhelyeket. ... Elfoglaltuk a szolnoki nagy hatóságú rádióállomást, fegyver- és lőszerraktárakat...; a Parlament és az MDP KV épületét, Duna-hidakat..., repülőtereket, az összes utat, hogy megakadályozzuk az ellenséges ügynökök behatolását és a lázadás főkolomposainak szökését.” (Érdekes, hogy Zsukov 6 óra 15 percre teszi a támadás kezdetét, miközben Nagy Imre már 5 óra 20 perckor tudatta az intervenció kezdetét. Laikus számára ez ellentmondásnak tűnhet, pedig a megoldás egyszerű: Zsukov moszkvai idő szerint számol, ami két órával többet jelent.) Zsukov 21 órai jelentése: „Ellenállásnak két góca maradt: a Korvin Filmszínház és a Moszkva tér. A filmszínházban tankokkal és tüzérséggel megerősített jelentős számú felkelő csoport összpontosult.”⁷⁷

Szervezett ellenállásról nem beszélhetünk a szovjet túlerő miatt, a helyi parancsnokok saját bátorságuk szerint cselekedtek. Akadtak azonban hősiességek: Budapesten a Petőfi laktnyánál 5-10 perces tűzharc alakult ki a bevonuló szovjet és a laktnyában elhelyezett csapatok között. A szovjet csapatok ezután másfél órán át lőtték a laktnyát... A Jutadombrán az 51. légvédelmi tüzérsztyály közepes légvédelmi szakasza Rémiás Pál vezetésével és egy könnyű légvédelmi tüzérsztyeg Kicska János irányításával november 4-én 10 órakor kilőtt két harckocsit, két sorozatvetőt és egy személygépkocsit... A Magyar Néphadsereg 2960 sz. légvédelmi ezredének 16 katonája és felkelők 6 löveggel a Jászberényi úton, az Éles sarkon 13 órakor 4 szovjet harckocsira nyitottak tüzet, 3 kigyulladt... A szovjet csapatok kegyetlenségét jelzi, hogy Záhonyban a 19. légvédelmi tüzérsztyály fegyvertelenül gyülekező katonáira az oroszok tüzet nyitottak: 5 fő meghalt, 60-at a Szovjetuni-

A Killán laktnya

óba deportáltak... Budapesten a jászberényi 50. tüzérezred menetoszlopát szovjet harcokcsik taposták le. A Széna téri csoport felveszi a harcot, de a túlérő miatt a budai hegyekbe vonult. November 13-án Solymár környékén harcba kerültek a szovjet csapatokkal, 17 főjük elesett, a csoport vezetője, *Szabó János* feloszlatta a csoportot.⁷⁸

November 5-én Csepel és Dunapentele még tartja magát! 17 óra 30 perckor a Rákóczi adó jelenti, hogy Dunapentele ellen Székesfehérvár, Budapest, Dunaföldvár irányából támadást készítenek elő, sürgős segítséget kérnek.⁷⁹ Zsukov jelentése november 5-én 9 órakor: *„Budapesten a Korvin Filmszínháznál, a Moszkva téren és a BM épületénél vannak még ellenállók.”* 21 órakor jelenti: *„15 h-kor a Korvin Filmszínháznál 2 órás tüzérségi előkészítés után megindult a roham, egyidejűleg a Moszkva téren is. A mozi ég, 70 személyt fogtak el.”*⁸⁰

November 6-án 16.34-kor jelentik, hogy Dunapentelét Dunaföldvár irányából 4 harcokcsi megközelíti, a védők tüzet nyitnak rájuk, mire azok megadják magukat.⁸¹ 6 órakor, este parlamenterek érkeznek Pentelére, hogy tegyék le a fegyvert. A nemzeti bizottság visszautasítja. Zsukov november 6-án jelenti 9 órakor: *„A h-ra elfoglaltuk a Korvin Filmszínházat és a Moszkva teret, a Várnegyednél 1500 főt zártunk körül. Budapesten az ideiglenes városparancsnok Grebennyik tábornok, Szerov elvtárs helyettese. Pécsről északra és délre lévő erdőkben 2000 fő lázadó osztagot zártunk szét”* (– „mecseki „láthatatlanok”).

21 órakor jelenti: *„A Korvin Filmszínháznál 500 lázadót fogtak el.”*⁸²

November 7-én 14.53 órakor a Rákóczi adó hírül adja: *„Figyelem! Figyelem! A szovjet tankok és légierők támadják Dunapentelét! A harc változatlan hevességgel folyik! Adásunkat bizonytalan időre megszakítjuk! Itt Rákóczi adó, Magyarország!”*⁸³ A szovjetek 14.30-kor kezdték a támadást, 25 perces tűzcsapás után 8 MIG-17-es támadta az ütegeket, nehéztankokkal és 122 mm-es terekekkel lötték a tankokkal körbefogott várost. 8 fő meghalt, 35 megsébesült; 16.30 h-kor a védelem összeomlott.⁸⁴ Zsukov szokásos napi jelentésében november 7-én 9 órakor közli, hogy a lázadók erőiket átcsoportosították és nyugati irányba kisebb csoportok megpróbálták kijutni a városból. A Városi Színház (Erkel Színház, Köztársaság tér–Baross tér–Városliget) körzetében számos felkelőcsoport működik.

8. „Ágyúszó, könnyűzene búcsúztatja az elesetteket, nem sírás.

Mi lesz velünk? Már csak a sírban a szabadulás?

Nincs felelet. Csak a vér van, csak a gyász.”⁸⁵

November 8-án, 3.16-kor a Szabad Rajk Rádió jelenti: *„...Nem Kádár János kormánya, hanem a szovjet vezetőség a korlátlan úr ma Magyarországon, melyet most ismét gyarmattá súlylyesztettek le...”*⁸⁶ A szovjet hadsereg az egész országban erős harci tevékenységet fejt ki, Zsukov november 8-án 9 órakor jelenti Moszkvának, hogy legyűrték a dunapentelei ellenállást. De Csepel még kitart!

November 9-én 15.45-kor egy név nélküli rádió közli, hogy a szovjet parancsnokság az összes pincét, illetve folyosót lezáratja. A III., VI. és XX. kerületben van még harcoló csoport, valamint a budai hegyekben. Kalocsa környékén a szovjet egységek nem haladtak előre, Győr környékén pedig a határ felé szorítják a felkelőket. Pécs és Komló erdeiben tankok támadják a magyar harcosokat.⁸⁸ Zsukov marsall elszigetelt gócpontokról beszél szokásos napi értékelésében.

Mi történik Csepelen?

A fegyveres ellenállást jórészt megtörték Budapesten, hogy lehetséges az, hogy az egyik kerület mégis dacol az orosz erőfölénnyel? Ebben szerepet játszhat a földrajzi fekvése – azaz sziget –, továbbá itt volt az ország talán legnagyobb gyárkomplexuma, nagy létszámú, és radikalizálódott munkássággal. A Magyar Néphadsereg 9318 sz. légvédelmi alakulatának 6. ütegeből 20 katonája a felkelőkkel tüzelőállást foglalt Csepelen az Imre téren. Még 4-en kilőttek egy páncélos szállítójárművet és egy tankot; 6-án egy IL-28-as repülőgépet, a Kikötő utcánál egy harckocsit. 7-én robbantanak a Vámmentesi úton és a Kikötő utcában, hogy a szovjet csapatok ne juthassanak be a szigetre. 8-án egy vasúti szerelvényt tolnak a harcokoszlop elé. Zsukov november 10-én keletkezett jelentésében említi a makacs ellenállást, és 3 harckocsi veszteséget.⁸⁹ A csepeliek ellenállását november 11-én törik meg.

Egy „forradalmi tisztí osztag” – pufajkások

9. A „láthatatlanok” „világgá mentek”

Legendákat mesélnek Pécsen a mecseki szabadságharcosokról akik november 4-e után még 15-20 napig tartották magukat a Mecsek rengetegében. Róluk a korabeli sajtó (Dunántúli Napló) hasábjain is olvashat az olvasó. November 6-án született az első cikk: „A Mecsekről jött”. 1958-ban megjelent egy könyv *A mecseki láthatatlanok* címmel, melyben gyáva terroristáknak bélyegezték őket. Nyugaton ekkor már megjelent *Kubicza Jánosnak A mecseki szabadságharcos csoport története* című munkája. „Béla” néven harcolva november 22-én lépte át Barcsnál a határt. Tőle idéznénk: *„4-re virradóra történt a város megszállása. Semhol semmi ellenállás nem volt. 4-én délelőtt született meg a jelszó: »Fel a Mecsekre!« Délután már folyik a szővargás a hegyre, 13-15 éves gyerekek, diákok, munkások, honvédcsoportok, zömmel a bányászegységektől. Estefélé megalakul a parancsnokság a Gazda vezetésével, aki tartalékos tiszt és orvos... (a szovjet) csak 5-én reggel indítja meg a támadását kisebb harckocsikkal. Kialakulnak a védőcsoportok... például Csigalépcső, Üdülő, Tettye-Kőbánya csoport... A Mecsekbe húzódnak fegyveresek nemcsak Pécs közelében, hanem Bakonyától Óbányáig adtak életjelet magukról. Ez légvonalban legalább 40 kilométer...”* Nov. 7-én megkezdődik a 310 harcossal katonai fegyvelmen alapuló megszervezése. *Vágottpusztán esküt tettek, kitartani az ENSZ-csapatok érkezéséig...”*

November 10-én új városparancsnoka van Pécsnek, állítólag az elődjét a Tettyén a „láthatatlanok” egyik mesterlövésze lelőtte. Mecseknádasd közelében egy tankot és egy teherautót kilőttek. A pécsvárad rendőrség lerohanásával fegyvereket szereztek.

Mi lett velük? A résztvevők egyöntetűen állítják, hogy Barcs, illetve Kislippó mellett léptek ki az országból, de hogyan jutottak oda? Egyikük szerint 7 nap gyaloglással, másikuk állítja az, hogy Kővágószőlősen két teherautót elkötöttek, és így értek a határhoz, 160 km-t megtéve...” Gazda alias *Horváth Géza* felesége ma is Pécsen él. Férjétől 1957 tavaszától kez-

Tavaszi nagytakarítás

dett leveleket kapni. Olaszországból, Belgiumból, Franciaországból, de 1963-tól a beszámolóok abbamaradtak. A feleség egyik ismerőse 1990-ben összefutott a Gazdával Pécssett, a Széchenyi téren... Ennyi.⁹⁰

10. „A háromszín-lobogók mellé tegyetek három esküvést: sírásból egynek tiszta könnyet, s a zsarnokság gyűlöletét, s fogadalmat: te kicsi ország, el ne felejtse aki él, hogy úgy született a szabadság, hogy pesti utcán hullt a vér.”⁹¹

Megtorlás.

Minden születés véres, az „új” rendszer eltakarítja a „szemetet”... 1956. november 15-re Szerov, a KGB főnöke szerint 3608 embert vett őrizetbe a KGB, ezek közül 1074-et Csapra vittek (*deportálták*).⁹² A szovjet hadsereg

november 24-én megalakítja a „Déli Hadseregcsoportot”, mely továbbra is nálunk marad.⁹³ 1956. december folyamán segédkezet nyújtott a Vörös Hadsereg a karhatalmista egységeknek, az általuk provokált tüntetések résztvevőinek sortűzzel történő lemeszárolásához:

– december 6-án az ún. „vörös zászlós” tüntetéssel provokálják a járőkelőket, akik csoportot alkotva a Nyugati pályaudvarhoz vonulnak, ahol orosz páncélosok és „pufajkások” várták őket. 5 embert a helyszínen agyonlőnek a karhatalmisták;

– december 8-án 11 órakor *Selupin* alezredes egységei Salgótarjánban a kiásott közmű-árokból indítják tűzcsapásukat a karhatalmistákkal együtt;

– december 9-én Miskolcon a Széchenyi utcában *Reményi* ezredes hiúsítja meg a szovjet sortűzet. Másnap 16 órakor eldördül a sortűz, de a tömeget védő rendőrök viszonozzák, így 2 orosz katona veszt életét.⁹⁴ Még november 23-án Rechnitz közelében, 400-600 méterre határtól osztrák területen egy 10-15 tagú menekülő csoportot vesz üldözőbe 3 szovjet katona. Az osztrák vámosokat lefegyverezik, de végül a csendőröknek kell a szovjeteket ártalmatlanná tenni. Diplomáciai levélváltás kerekedik belőle, mert az egyik menekülő katona a felszólításra sem állt meg, mire a csendőrök utánaoltak, a haslövésbe pedig a katona belehalt.⁹⁴

A szovjet „győzelem” ára: 669 halott, 1450 sebesült, 51 szovjet katona eltűnt...⁹⁵

11. Befejezés helyett...

A békés rendszerváltás után két évvel, 1991-ben a szovjet csapatok elhagyták hazánk területét. Itthagyták emléküket, szétszórt töltényeiket, olajtól bűzlő laktanyáikat, melyet a gaz lassan benő. Majd eldózerolják vagy egykori lakásaikat a valamikori 56-os felkelőknek adják. S ez így van rendjén – reméljük, soha nem jönnek vissza többé...

Jegyzetek

1. Magyar Ifjúság 1956. nov. 3. 1. p.
2. A szocializmus építésének útján. Bp., 1951. 169. p.
3. Szovjet katonai intervenció 1956. Szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós Bp., 1996. 7-10. p.
4. Ld. 3. jegyzet 11. p.
5. A forradalom hangja. Bp., 1989. 18. p.
6. Ld. 5. jegyzet 16. p.
7. „Jelcin-dossier”. in: Szovjet dokumentumok 1956-ról B p. 1993. 56-57. p.
8. Ld. 7. jegyzet 54. p.
9. Ld. 5. jegyzet 30-31. p.
10. Ld. 3. jegyzet 12-14. p.
11. Ld. 7. jegyzet 54. p.
12. Ld. 3. jegyzet 14. p.
13. Valerij Muszator. Szovjet politikai beavatkozás és katonai intervenció Magyarországon 1956-ban. in: Múltunk 1991/4. 159-170. p.
14. Ld. 3. jegyzet 25. p.
15. Ld. 3. jegyzet 27. p.
16. Az 1956-os magyar forradalom. Szerk.: Litván György. Bp., é. n. 50. p.
17. Ld. 3. jegyzet 26. p.
18. Ld. 3. jegyzet 42. p.
19. Sortűzek – 1956. Szerk.: Kahler Frigyes. Lakitelek, 1993. 10., 14. p.
20. Ld. 7. jegyzet 47. p.
21. Ld. 3. jegyzet 46. p.
22. Ld. 19. jegyzet 13. p.
23. Ld. 7. jegyzet 50-51. p.
24. Ld. 7. jegyzet 50-51. p.
25. Ld. 19. jegyzet 10. p.
26. Ld. 7. jegyzet 50-51. p.
27. Ld. 5. jegyzet 131. p.
28. Ld. 5. jegyzet 132. p.
29. Ld. a 13. jegyzetet.
30. Ld. 7. jegyzet 54-55. p.
31. Ld. 5. jegyzet 147. p.
32. Ld. 5. jegyzet 154. p.
33. Ld. 5. jegyzet 163. p.
34. Ld. 5. jegyzet 165. p.
35. Ld. 5. jegyzet 171. p.
36. Ld. 5. jegyzet 184. p.
37. Ld. 5. jegyzet 198. p.
38. Ld. 5. jegyzet 217 p.
39. Ld. 5. jegyzet 169. p.
40. Ld. 3. jegyzet 87. p.
41. Ld. a 13. jegyzetet.
42. Ld. 7. jegyzet 65-67. p.
43. Romsics Ignác *Forradalom és szabadságharc* című előadása, Kalocsa, Viski Károly Múzeum, 1992. szeptember 30.
44. Ld. a 13. jegyzetet.
45. Ld. 5. jegyzet 240. p.
46. Ld. 5. jegyzet 263. p.
47. Ld. a 3. jegyzetet 91. p.
48. Magyar Honvéd 1956. október 31. 4. p.
49. Ld. a 3. jegyzetet 92. p.
50. Ld. 7. jegyzet 54-55 p.
51. Magyar Nemzet 1956. november 1. 3. p.
52. Ld. a 13. jegyzetet.
53. Ld. 5. jegyzet 285. p.
54. Ld. a 3. jegyzetet 93. p.
55. Magyar Honvéd, 1956. november 2. 2. p.
56. Ld. 5. jegyzet 357. p., 376. p.
57. Ld. a 13. jegyzetet.
58. Ld. 13. jegyzet, 5. jegyzet 386. p.
59. Ld. 5. jegyzet 406. p.
60. Magyar Honvéd 1956. november 3. 2. p.
61. Ld. 5. jegyzet 386.
62. Magyar Honvéd 1956. november 3. 1. p.
63. Magyar Nemzet 1956. november 3. 1. p.
64. Ld. 5. jegyzet 409-410. p.
65. Ld. 5. jegyzet 423. p.
66. Ld. 5. jegyzet 440-441. p.
67. Ld. 5. jegyzet 459. p.
68. Magyar Ifjúság 1956. november 4. 1. p.
69. Magyar Nemzet, 1956. november 4. 3. p.
70. Ld. 5. jegyzet 474. p.
71. Ld. 5. jegyzet 483. p.
72. Ld. 5. jegyzet 484. p.
73. Idézet Benjámin László *Elesettek* című verséből, ld. 5. jegyzet 187. p.
74. Ld. 5. jegyzet 485., 487., 489. p.

75. Ld. 5. jegyzet 490-492. p.
76. Ld. a 13. jegyzetet.
77. Ld. 7. jegyzet 93., 95. p.
78. Ld. a 3. jegyzetet 112-117. p.
79. Ld. 5. jegyzet 496. p.
80. Ld. 7. jegyzet 96-97. p.
81. Ld. 5. jegyzet 500 p.
82. Ld. 7. jegyzet 99. p.
83. Ld. 5. jegyzet 504. p.
84. Ld. a 3. jegyzetet 117. p.
85. Ld. 5. jegyzet 187. p.
86. Ld. 5. jegyzet 505. p.
87. Ld. 7. jegyzet 101. p.
88. Ld. 5. jegyzet 506. p.
89. Ld. 7. jegyzet 102. p.
90. Ungár Tamás: A „láthatatlanok” világá mentek. In: Népszabadság-Hétvége, 1992. november 21. 36. p.
91. Részlet Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című verséből.
92. Ld. 13. jegyzetet.
93. Ld. a 3. jegyzetet 118. p.
94. Ld. 19. jegyzet 23-25. p.
95. Ld. 19. jegyzet 39. p.
96. Ld. 13. jegyzetet.

Koteczki István

A „móvári” sortűz

„1956. október 26-án, a kora délelőtti órákban, az akadémisták által szervezett tüntetés hatalmas seregű Mosonmagyaróváron. Izzó hangulatban, antidemokratikus jelszavakat kiabálva vonultak fel a határőrlaktanyához. A laktanya három tiszte kiment a tömeg elé, hogy lecsillapítsák a felizgatott embereket... A felingerelt tömeg közül provokátorok a határőrökre lőttek, és ennek következményeként eldőrdült egy sortűz, amelynek sok halálos áldozata és sebesültje lett.”

Így fogalmaz *As ellenforradalom támadása Győr megyében* című cikk írója a mosonmagyaróvári sortűzről, az 1956-os magyar szabadságharc legsúlyosabb vidéki vérengzéséről, amelyben több mint száz ember meghalt, s legalább ugyanennyien megsebesültek.¹ Ezt követően három határőrtiszter elfogtak. *Stefkó József* és *Gyenes György*öt a tömeg meglincselte, *Vági József* kiugrott a kórház ablakán. A forradalom bukása után a tisztek halála miatt iszonyú megtorlás kezdődött, de a lakosság lemeszárlásáról sokáig mélyen hallgattak.

Ezek a sorok adják a mosonmagyaróvári események magvát. Pontosabb megismeréséhez azonban szükséges a történetek alapos áttekintése.

A budapesti forradalom híre hamar elerjedt az országban, a többi város is gyorsan reagált. Mosonmagyaróváron az akadémisták október 25-én néma tüntetést szerveznek. 26-án reggel 9-kor a tanítások félbeszakadnak, és az iskolások kivonulnak a tanácsház elé. Beszéd hangzik el, hogy vegyék le a vörös csillagot és megalakul a Nemzeti Tanács. A tömeg ezután a tímőldgyárhoz megy. A gyár három műszakos, nem állhat le, ezért, hogy a vállalat kárpótolja sztrájkjától való elmaradását, akiket nélkülözni tud, kiengedi a tüntetőkhöz. Elindulnak a tímőldgyáriak, s az akkori rendőrségi épületnél találkoznak a kifelé vonuló tüntetőkkal. A rendőrség átmegy, semmilyen atrocitásra nem került sor. Ők már leszedték a vörös csillagot. A tömeg ezután elindul a laktanya felé, ahol három egymás mögött álló tisztt, hátrébb további tisztek, az út két oldalán géppuskák beásva, az ablakokban fegyveres katonák. Többet felismerik *Dudás Istvánt*, a laktanya parancsnokát. Elhangzanak az azóta már sokszor halott és emle-

getett mondatok: „– Mit akarnak emberek? – Vegyék le a vörös csillagot a laktanyáról.” Az előállók nem tudnak megállni, hátulról folyamatosan lökdösi őket. Amikor a tömeg előre-menetele elérte a kritikus határt, az egyik tiszt tüzet vezényelt. Mindenki próbálja hasra vágni magát, de ekkor kézigránátok robbannak köztük. Aki nem vesztette el az eszméletét, láthatta, hogy a tisztek és a sorkatonák berohannak géppuskáikkal a laktanyába. Nemsokára kiskatonák jelennek meg hordágyakkal, 8-10 embert bevisznek az épületbe...

A laktanya környékén délután újra gyülekszik a tömeg. Elterjed a hír, hogy a győriek jönnek lefegyverezni a katonákat. Délután az objektum egy puskalövés nélkül elesik. Vági József századost, az időközben elmenekült Dudás István százados politikai helyettesét jelentésként a tanácsházára viszik. A laktanyában megtalálják Gyenes György telen sérülésekkal a tanácsházára viszik. A laktanyában megtalálják Gyenes György főhadnagyot, meglinceslik. Tóth és Máthé főhadnagyot körülveszik és rugdossák. Tóth további sorsa nem ismert. Máthét szintén a tanácsházára viszik, ahol este Vágival együtt kihallgatják. A két tisztet egész éjjel itt őrzik.

Másnap – október 27-én – a tömeg követeli a két tiszt kiadatását. Vági főlelmében kiugrik a második emeleti ablakon. A tömeg kiviszi az épület elé, agyontapossák. Máthé megmeccsül, mert valakik (egyes források szerint Földes Gábor és Gulyás Lajos volt²) az embereket a kórházhoz küldik. Az orvosok, akik Stefkót, a zászlóalj egyik felderítő tisztjét elrejtették a fertőző osztályon, a második felhívásra a tanácsházától kapott engedély alapján kiadják a tiszteket. Kiviszik hordágyon az evangélikus templom elé, ott megkínózzák és felakasztják. Még aznap jelentik, hogy Győrben és Mosonmagyaróváron az ÁVH-t felszámolták.

A szemtanúk a következőképp emlékszenek a sortűzre:

„Edesapám jött haza a Moféból, s feldúltan mondja, förradalom van. Bezárta a kaput, hogy ki ne mozduljak. De jött a barátnőm, kimástam és elmentünk leselkedni... Amikor a laktanyához értünk, kiásott lövészárkok fogadtak, s benne katonák. Egy magasabb katonatiszt állt ott és egy sémőkebb. Ez a magasabb megkérdezte, hogy mit akartok, fiúk? A bátyám fölemelte a jobb kezét, és azt mondta, hogy csak a csillagot szeretnénk levenni. Erre ő azt válaszolta, hogy mindjárt kerítünk egy létrát, s egyet intett a kezével és elállt oldalra. Abban a pillanatban elkezdtek löni... mind a két lábamon megsebesültem, a bokámon... Elkezdtem mászni, s visszaneéztem és láttam a bátyámnak a véres feje belsejét. A feje le volt szakadva a szemöldökéig...”³

Schwendtner Ferenc emlékeztet: „Én odamentem kerékpárral a laktanya elé, azért tudtam odajutni a Dudáshoz, mert nem a tömeggel mentem, kinti munkát végeztem. Ott volt három haverom... Dudás odajött hozzánk. Mosolyogva jött oda. Mit óhajtanak, elvtársak? Közösén mondtuk, hogy semmi mást, csak a csillagot akarjuk levenni... Semmi akadály, kerítünk egy létrát és le vesszük. A kíváncsi tömeg már közeledett oda, mindenki szerette volna hallani, miről megy ott a szó... A tömeg hátsó része a Szózatot énekelte, az eleje pedig a Kossuth Lajost. Amikor azt énekeltek, hogy Hazádnak rendületlenül... akkor dördült el a sortűz.”⁴

Petrovics János: „...A felvonuló tömeg nemzeti színű zászlókat lengetve, Kossuth-nótákat énekelve vonult a laktanya felé. Közben követelte a vörös csillag levételét a laktanya tetejéről. A felvonulók elé igyekezett egy tiszt, aki a géppuskafészekről kb. 25-30 méterre kétféltartással a felvonulókat megállította. A tiszt és a felvonulók láthatóan tárgyalásba kezdtek, majd néhány perc múlva egymásba karolva elindultak a laktanya felé... A menet ba-

A gyilkos sortűz áldozatai

ladva kb. 8-10 méterre volt a fegyverektől, a tömegben levő BM tiszt jobb kezét felemelve „sapka a kézben” jelzést adott, és ezt követően a katonák löni kezdtek... Kb. 20-30 perc után tisztult a helyzet, csak a halottak maradtak vagy ötvenen, nemzeti színű zászlóval letakarva. A katonaság visszavonult a laktanyába... Idővel mind több ember érkezett a területre, ezek a laktanyát körülvevők, felszólították a katonákat, hogy a sapkájukról vegyék le a vörös csillagot. A közlegények 4-5 fős csoportokban tárgyalták maguk közt az eseményeket, tanácsatlanná váltak, s miután a lakosság felszólította őket, hogy tagadják meg az engedelmességet a tiszteknek, a laktanyán belül látható volt a szakadás. A lövések során az egyik kiskatona is megsérült, a bal oldali géppuskaállásban nyakon lőtték. A BM szerint a felvonulók közül valaki meggyőződése, hogy az egyik tiszt lőtt a fiúra. Feltehető, hogy nem teljesítette a parancsot.”

Dudás István írásbeli vallomásának idevágó része: „Október 25-én délután öt tagú küldöttség érkezett a laktanyába. Előadták követelésüket: vegyünk le a vörös csillagot az épület homlokzatáról, fegyverszerűinket és a laktanyát bocsájtssam rendelkezésükre, az őrsők pedig szüntessék be határőrizeti tevékenységüket... Közöltem, hogy kívánságaiknak természetesen nem teszünk eleget, ők erre kijelentették, hogy másnap visszajönnek és övek lesz az, amit kértek, hiszen már most is van fegyverük... 26-án reggel tüntetés kezdődött a városban, amely először a tímfoldgyárhoz vonult, majd a szervezők felhívására – „megyünk az ÁVO-s laktanyához is” – hozzánk közeledtek. Úgy döntöttem, ha a tömeg a laktanyához ér, hangos beszélőn szólok hozzájuk. Engedményként levetem a csillagot, de a civilek bejutását, fegyverhez jutását megakadályozom.

Kimentem a laktanya elé, ahol még csak 100-150 ember ácsorgott. Megkérdeztem, „helytársak, mi a kívánságuk”? Mondtam, ez meg fog történni, és visszamentem az irodámba, hogy a döntést munkatársaimmal megbeszéljem. Ezen közben ért a tömeg zöme a laktanya elé, én egy távolabbról dördülő lövést hallottam, majd néhány másodperc múlva tüzelni kezdtek géppuskáink. Mindez néhány pillanat alatt játszódott le. Az ablakhoz ugrottam és kiüvöltöttem, hogy „tüzet szüntess”. A fegyverek ekkor elhallgattak...”⁶

Mosonmagyaróvár Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága háromízben foglalkozott a tragédiával. Határozatot hozott a sortűz kivizsgálásáról, az áldozatok hozzátartozóinak anyagi támogatásáról, valamint emlékművet kívántak felállítani a tett színhelyén. Idézet az 1956. december 14-én végrehajtott bizottsági ülés jegyzőkönyvéből:

„4. (napirendi pont) Tárgy: bejelentések

Lugosi Géza bejelenti, hogy a város lakosságának kérése az október 26-án történt sortűz esetét az illetékes szervek nyomozzák ki, állapítsák meg a felelősséget és vonják felelősségre a bűnösöket. Az ítéletet kéri a város lakosságával tudatni⁷

Ezt követi a 158/1956 Vb. sz. rendelet:

„Mosonmagyaróvár városnak az október 26-i eseményekkel kapcsolatban sortűz folytán 51 halottja van. A lakosság és a közvélemény megnyugtatója érdekében szükséges, hogy a sortűzekért felelősöket törvényes úton vonják felelősségre. A nyomozás eredményét vagy az ítéletet kérjük Mosonmagyaróvár lakosságának tudomására hozni.”

Az „51 halottja van” kék színnel át van húzva. Nyilván a készítők sem voltak biztosak benne, hogy ez-e a végleges adat. Az elkövetőket megtalálták, de a sortűz elrendelőinek nem esett bántódása. Az ártatlan áldozatok után újabb vértlen elítéltek haltak meg.⁸

Napjainkban számos próbálkozás történt az események kivizsgálására. Ennek ellenére még több mint negyven év múltán sem zárhatjuk nyugodt szívvel *ad acta* Mosonmagyaróvár véráztatta '56-os emlékét. Ismerjük a politikai beszédekben agyonszajkózott hősi példákat, de a korrekt tényfeltárás és felelősségre vonás még ma is csigatempóban araszol...

Jegyzetek

1. Böröndi Lajos: A félig bevallott múlt – Sortűz és megtorlás Mosonmagyaróváron. In: Kisalföld 1991 október 22. 7. p.
2. In Memoriam Mosonmagyaróvár 1956. Szerk.: Csicsai Ferenc – Papp Gyula. Mosonmagyaróvár VMK, MDF helyi szervezete, 1989.
3. Pandúr Ágnes emlékezete. Ld. Böröndi, Kisalföld 1991 október 22. 7. p.
4. Schwendtner Ferenc emlékezete. Ld. Csicsai-Papp.
5. Petrovics János emlékezete. Ld. Csicsai-Papp.
6. Dudás István írásos nyilatkozata. Ld. Csicsai-Papp.
7. Bana József: A dokumentumok tanúsága a mosonmagyaróvári tragédiáról. In: Kisalföld 1992 október 22. 13. p.
8. Ld. Bana, Kisalföld 1992 október 22. 13. p.

Források

1. Cseresznyák István: Dudás hazug meséi. In: Reform 1993. október 15.
2. Csornai Attila: Ki lövett Mosonmagyaróváron? In: Új Magyarország 1993 december 2. 1., 3. p.
3. Hajba Ferenc: A mosonmagyaróvári sortűz ügye – a nyomozást megtagadták, de a tényeket feltárják. In: Népszabadság 1993. január 19. 1., 4. p.
4. Juhász Gábor: Új igazságtételi kísérletek. Perre mennék. In: HVG, 1993. február 27. 7., 9. p.
5. Hajba Ferenc: Óvári sortűz: halottak és túlélők. In: Népszabadság, 1994. február 19. 4. p.
6. Jobbágyi Gábor: „Ez itt a vértanúk vére”. In: Új Magyarország, 1994. március 26. 12. p., március 30. 9. p., április 2. 12. p., április 6. 9. p., április 9. 12. p.
7. Osztorics Ágnes: Tűzparancs, karjelzéssel. Mosonmagyaróvár – elkészült a vádirat In: Új Magyarország, 1994. november 12. 8. p.

Siket Zoltán

1956 októbere Makón

Rövid dolgozatomban kronologikus áttekintést szeretnék adni a forradalom makói eseményeiről, benne részletesen kitérve október 26-ára, amelynek történései a mai napig élnek az idősebbek emlékezetében.

Október 17., szerda: A megyei ÁVH elrendeli a rendőrség (és természetesen az ÁVH) készségi szolgálatát, a rendőrségi épületek, objektumok fokozott biztosítását és védelmét. Indoklásul nyilvánvalóan az előző napon Szegeden történtek szolgáltak. Ekkor alapult meg a szegedi egyetemen a MEFESZ, s a hatalmon lévők úgy gondolták számolni lehet tüntetéssel, felvonulással, főként a diákság részéről.

Október 22., hétfő: Diákszállást a makói gimnáziumban. A tanulók főleg az orosz nyelv oktatását kifogásolják.

Október 23., kedd: Este 10 órakor két katonatiszt indul Kecskemétre Nagylakra, a román határra, hogy ott fogadják az éjjel körül érkező szovjet páncélos hadosztályt és Budapestre vezessék.

Október 24., szerda: Elterjed a hír a városban: Pesten forradalom van! Mindenki a rádió híradásait figyeli. Ekkor még az egész párt és állami apparátus a helyén van. Reggel ill. egész délelőtt tart a szovjet tankok átvonulása a városon Nagylak felől Szeged irányába (a mai 43-as úton). A helyi „Viharsarok” című napilap délutáni rendkívüli kiadása azt közli, hogy a Varsói Szerződés értelmében a hazánkban állomásozó szovjet csapatok vonultak át Szegeden. Ezen a napon szervezik meg a járási tanács az állandó ügyeleti szolgálatot és a rendőrségtől kapott fegyverekkel a hivatali épület őrzését.

Október 25., csütörtök: A makóiak a rádióból tudják meg Gerő lemondását. Megkezdődik a házak fellobogozása. Az emberek kitor a vásárlási láz. Az italboltok délig, az étermek délután kettőig tarthatnak nyitva. Elrendelik a szesztilalmat.

Október 26., péntek: Szervezkedés kezdődik a reggeli órákban a gimnáziumban: valamit tenni kell az előző napi parlament előtti gyilkos sortűz elleni tiltakozásképpen. A pesti áldozatok emlékére néma tüntetést kívánnak szervezni. Elhatározásuk már a tanítási megkezdése előtt futótűzként terjed a diákok körében. A tervezett demonstrációhoz a városi rendőrkapitány engedélyt ad, viszont kiköti: csakis fegyelmet, néma tüntetésről lehet szó. A diákok a gimnázium udvarán gyülekeznek, az épületet ekkor már egy nemzeti zászlóval díszítik fel. A gimnáziumi diáksághoz csatlakoznak a Közgazdasági Technikum növendékei is. Aztán befutnak a város egyetlen gyárának, a gépgyárnak munkásai. A diákok a Kossuth-szoborhoz vonulnak, komolyság és ünnepélyesség árad belőlük. Az egyik szervező diák, a negyedik gimnazista *Institoris Ildikó* elszavalja a Nemzeti Dalt, a tömeg együtt mondja vele a refrént. Ezután a szobor talpzatánál elhelyezik a Kossuth-címet, melyet a gépgyár egyik tüzemének asztalosai készíttettek – ingyen. Miután elhelyezték a koszorúkat, eléneklék a Szózatot, melyet már évek óta tilos volt előadni. A tömeg ajkán felecsendül a Himnusz.

A gimnázium előtti téren más indulatok uralkodtak, mint a diákok körében. A szovjet emlékmű ledöntésére gyűlt össze néhány száz fős tömeg. A művet előkészületlenül, vontatottan és ügyetlenül folyt. Az obeliszkre egy kötelet kötöttek és 50-60-an megpróbálták kézzel megdönteni, a kötelet azonban alacsonyra tették, a „mű” meg sem rezdült emberi húzásra. Ekkor a hagymakutató állomás traktora próbálkozott, sikertelenül, az első kerekei a levegőbe emelkedtek. Ezután két, sínen futó létrát szereztek, ezeknek tetejére állva a kötélhurkot az obeliszks felső harmadára helyezték, az alsó tag fölött az oszlop megadta magát, a létrákat szétfúszva zuhant a földre. A város szeptember 26-i felszabadításának évfordulójára elhelyezett koszorúkat elégették. Az oszlop első egységének és a bronzköpenynek eltávolítása nagy küszködés árán valósult meg. A bronz domborművet előbb a Marosba kívánták hajítani, végül a közeli MÉH-telepre került, a vörös csillaggal együtt (amely az emlékmű tetején volt).

A művet előkészületlenül, vontatottan és ügyetlenül folyt...

Este kétszáz fős tömeg gyülekezett a bíróság előtt, majd a tanácselnök lakásánál. A tömeg a rendőrség mellett elszállásolt katonaságtól fegyvert követelt, eredménytelenül. A pártbizottságok tábláit összetörték, a Magyar-Szovjet Társaság helyiségeiből képeket, szobrokat hajigáltak ki. A falakon „*Ruszkik haza!*” feliratok jelentek meg.

Október 27., szombat: Nincs tanítás az iskolákban. Kijárási tilalom a városban. (A kápukat zárva kell tartani és mindenféle felvonulás, még az új kormány melletti is tilos.) A kijárási tilalom ellenére este tüntetés, amit az őrsparancsnok szétzavar. A gépgyárban munkástanácsot választanak, elnöke *Dr. Tóth Ferenc*.

Október 28., vasárnap: Délben parasztyűlés a városi tanács előtt. A makóiak követelik a földek, házak visszaadását, a beadás eltörlését. A tanácselnök megígéri, hogy hétfőn a követeléseket egy küldöttség élén beviszi a megyére. A résztvevők paraszttanácsot választanak. Egyes párt és állami vezetők bujkálnak. Megkezdődnek a Nemzeti Bizottság megválasztásának előkészületei. Megszületik az Iparostanács követeléseinek 12 pontja.

Október 29., hétfő: Délelőtt 11 órakor gyűlés a Kossuth-szobor előtt a nemzeti bizottság megválasztásának ügyében. Sokszorosítják a makói ifjúság 22 pontját:

„Ébred, ébredj, istenverte nemzet...”

„Ha minket is elfúj a sors vihara...

Ném lesz az Istennek soha több magyarja

Követeléseink

1. A szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarországról és Magyarország kilépését a varsói egyezményből.
2. Emberhez méltó szabadságjogokat, félelem mentes életet.
3. Gyülekezési, felvonulási, tüntetési és sztrájk jogot.
4. Sajtószabadságot.
5. Emberibb megélhetési jogot, magasabb életszínvonalat, magasabb béreket, alacsonyabb árakat.
6. A bérnormák eltörlését és a hat órás munkanap bevezetését.
7. Szabad vallásgyakorlást és az Állami Egyházügyi Hivatal eltörlését és Mindszenty hercegprímás szabadon bocsátását és hivatalába történő hivatalos beiktatását
8. Általános, egyenlő titkos szavazással tartott szabad választást különböző pártok részvételével.
9. Rákosi Mátyás, Farkas Imre perbefogását és nyílt tárgyalását.
10. Vonják felelősségre azokat, akik okai a polgárvér ömlésének.
11. Szabad földművelést és a parasztságtól jogtalanul eltulajdonított földek és gazdasági felszerelések azonnali visszaadását.
12. Szabad akaratot a kollektív gazdálkodás ügyében.
13. Szabad kiskereskedelmet és szabad kisipart.
14. A súlyos adóterhek csökkentését és a beszolgáltatási rendszer teljes megszüntetését.
15. Államosított családi házak visszaadását jogos tulajdonosaiknak.
16. A megvont fizetések és nyugdíjak visszaadását, valamint a nyugdíjkorhatár leszállítását.
17. Kossuth címert zászlainkra.
18. Szabad külföldi utazást.
19. Az orosz nyelvnek, mint kötelező tantárgynak az iskolákban való eltörlését és tankönyveink átírását magyar nemzeti szellemre.
20. Nyilvánítsák nemzeti ünneppé és munkaszünnappá Március 15-ét, Október 6-át, Október 24-ét.
21. A katonai szolgálati idő csökkentését és a szovjet mintájú ruhák fölcserélését régi magyar mintájúakra.
22. Fegyveres nemzeti őrség megalakítását Makó város népe követeléseinek megvédése érdekében végett.

Makó, 1956. október 29.

Makó Város Dolgozó népe és ifjúsága nevében”

A tanácselnök beadja lemondását, s eltávozik a városból.

Október 30., kedd: Délután 3 órakor 6-8 ezer ember vonul a járási tanácshoz, s itt közfelkiáltással megválasztja a Nemzeti Bizottság tagjait. A várost most már e bizottság, ill. az ebből alakult szűkebb körű Intéző Bizottság vezeti.

Október 31., szerda: Dél előtt 9 órakor a Nemzeti Bizottság bevonul a Városi Tanács épületébe. A tanácsi dolgozók esküt tesznek a bizottságra. A Bizottság elrendeli a fegyverek begyűjtését, párt helyiségeinek és iratainak zár alá vételét ill. a tanítás november 5-i megkezdését. Ezen a napon alakul meg hivatalosan a makói Forradalmi Ifjúsági Szövetség. (FISZ). Megszerveződik a Nemzetőrség. A városban ekkor már szinte mindegyik üzemben, intézménynél és munkahelyen munkástanácsok alakulnak.

November 2., péntek: Az MSzMP megalakulása után a makói kommunisták is szervezni kezdik az új pártot. A taggyűlés résztvevőit azonban egy Szegedről érkezett fegyveres csoport szétzavarja. Három vezetőt a rendőrségre visznek, a rendőrkapitány este hazahozza őket.

November 3., szombat: Élelmiszert szállító teherautók indulnak a városból Budapestre.

November 8., csütörtök: A hétfői nap helyett ezen a napon kezdődik meg a tanítás az általános iskolákban, a tanulók fele jelenik meg. A városban tart a vásárlási láz. Két régi elvtárs Szegedre utazik, az ottaniak segítségét kéri a viszonyok megváltoztatására.

November 9., péntek: A segítségkérés nem talál süket fülekre: hajnal 3 órakor a szegedi volt ávos laktanyából (a szovjet csapatok bázisáról) 5 szovjet tank indul Makóra. Reggelre tankok állnak a városi tanács, a járási tanács, a rendőrség, a posta és a városi pártbizottság előtt. Makó szovjet városparancsnokot kap, aki mellett két helyi segítő tüntedik.

November 12., hétfő: A gimnáziumban is megindul a tanítás, a diákok negyede jelenik meg.

November 21., szerda: A Nemzeti Bizottság elnökhelyettesét, Kiss Ernőt (a város tényleges vezetőjét) fegyveresek Szegedre cipelik. Megkezdődik a „konszolidáció”.

Irodalom

- ☐ *Halmágyi Pál:* 1956 makói eseményei. in: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1992.
- ☐ *Tóth Ferenc:* Az 1956-os forradalom kezdete és következményei Makón. A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetek 6., Makó, 1992.
- ☐ *Tóth Ferenc:* Az 1956-os forradalom Makón a dokumentumok tükrében. Szirbik Miklós Társaság, Makó, 1996.

„Egész teherautónyi pufajkás jött értem...”

Egy katonaeorvos emlékei

A hatodik ikszen túli Dr. Kertész Dezső azon kevesek közé tartozik, akik elmondhatják magukról, hogy bizonyos fokig formálták a történelmet. Ifjú korában az orvosi hivatást választotta, ám saját bevallása szerint a pedagógusi pályát sem érezte volna távol magától. 1956 ősze a magyar hadsereg kötelékében találta. Később bebörtönözték. Ha úgy nézzük, ennek „köszönheti” eszperantó tudását, amely jól megfér az angollal és a némettel is, talán az orosz szavak közül sem merült még mind a feledés homályába. Amikor felkerestem otthonában, kéresemre 1956 valamint az azt követő esztendőök történéseit idézte fel:

B. M.: – *Mielőtt a részletekről beszélünk, arról kérdezem, hogy miféle ismereteik voltak az események nemzetközi háttéréről?*

K. D.: – Ma már tudjuk, a szovjet oldalon sokáig fontolgatás tárgyát képezte a katonai beavatkozás kérdése, és ismert az Egyesült Államok állásfoglalása is. Korábban Mao Ce-tung sem helyeselte a fegyveres fellépést, később azonban módosította véleményét. A legdőntőbb tényező viszont kétségkívül Tito igenje volt. A tényeket persze annak idején nem láttuk ilyen világosan.

B. M.: – *Az Ön számára mikor és hogyan kezdődött a forradalom?*

K. D.: – November 2-án Vásárhelyről katonai telefonon beszéltem Király Bélával, s közöltem vele, hogy behívtunk kétezzer embert és fegyvereket osztottunk a fiatalok között. Nem katonaviseltekből zászlóaljkat szerveztünk. Hiszen az északkeleti határon özönlik befelé a szovjet haderő. Erre ő felelt: hogy csinálhattak ekkora örültséget, mikor most nyilvánította ki a

kormány a semlegességét? Azonnal álljunk le, és csináljunk vissza mindent, utasított. Ami pedig a szovjet csapatok beáramlását illeti, tette hozzá, semmi meglepő nincs benne. Ember, ezek ki akarnak vonulni, s most hozzá a szállító kapacitást. De ehhez miért kellenek a legmodernebb tankok, a tüzéség? – vetettem ellene. Mert főként ezek érkeznek. Azt felelte: látszik, hogy maga laikus, az ilyen katonai kivonulást is fegyveresen biztosítani kell. Csak-hogy mi a szovjet csapatok közötti nem kódolt üzenetváltásokat is le tudtuk hallgatni, s ezek alapján tájékozódhattunk a csapatmozgásokról. Így azután nem ért bennünket túlságosan nagy meglepetés, amikor felvirradt november 4-e hajnala.

B. M.: – *Milyen feladatot kapott akkor az Önök egysége?*

K. D.: – Kivonultunk védelembe. Arra számítottunk, hogy északkeleti irányból közelednek majd felénk, így a fő erőink, a tüzéség, a harcokcsik, amikkel rendelkezünk, beásták magukat. Harckészültségben vártuk az oroszokat. Negyedikén dél körül a hadosztály-parancsnokságról – amely Békéscsabán volt – érkezett egy telefonos jelzés, miszerint az létezik és működik, s épp úgy átvált a forradalom oldalára, mint a teljes hadsereg. Rendelkezésük értelmében tárgyalásokat kellett kezdenünk az oroszokkal. Én úgy ítélt meg, hogy különösebb tárgyalni valónk nincs velük, csupán azért, hogy az ő elképzeléseiket segítsük vagy annak alá vessük magunkat. Bár nem tűnt lehetetlennek, hogy mégis el

tudunk érní valamit. Arra a belátásra jutottunk, hogy eleget kell tennünk az utasításnak, noha a legjobb tudomásunk szerint a parancsnok már szovjet fogságban volt. Utunk ezután Orosházáig vezetett, ahol találkoztunk a hadosztály többi alegységeinek vezetőivel. Itt a következő javaslatot tettem: a katonai parancsnokok maradjanak ott, illetve térjenek vissza az alakulataikhoz, hogy az egységek irányíthatóságát, ütőképességét megőrizzük. Mert könnyen megeshet, hogy a tárgyalás után szépen bedutyiznak bennünket. A 3-4 járműből álló konvojunk fehér zászlókat lobogtatva elindult a találkozóra. Szovjet páncélosok sorfala között érkeztünk meg Békéscsabára, ahol a város szélén csatlakozott hozzánk valami százados vagy őrnagy. Így értünk a „megbeszélés” helyszínére, ahol tisztjei társaságában a hadosztályparancsnok fogadott. A tolmácsuk egy vörös képű kis mitugrász, agresszív alezredes volt. Megállás nélkül pattogott. Olyan lett a légkör, hogy ott valódi tárgyalásra gondolni sem lehetett. Egyenlőtlen felek álltak szemben egymással, harckocsikkal, lövegekkel depresszionált hangulatban. Ráadásul nyomban közölték, hogy nagyon rosszallják, amiért nem a parancsnokok jöttek el, s ezek után nem is tartott tovább az egész negyed óránál. Már alkonyodott. Indulni készültünk. Valami csoda folytán engedtek elmenni bennünket.

B. M.: – *A tárgyalás tehát eredménytelenül végződött. Mi történt ezután?*

K. D.: – Még másodika körül kidolgoztunk egy tervet egy kisebb parancsnokság létrehozására. Döntésünk úgy szólt, hogy nem védjük Vásárhelyt, s a kisebb városokat, hanem átvonulunk ide Szegedre, amely stratégiaiag nagyobb jelentőségű.

Az összevont erőkkkel esetleg tehetünk valamit. Egyébként a későbbi vádirat ezt úgy fordította ellenem, hogy én egy tiszántúli hadtest megvalósításán fáradoztam. Ostobaság! A mi egységünk úgynevezett „A” alakulat volt, azaz háború esetén azonnal bevetésre került volna, ennek ellenére három csatanapra elegendő lőszerrel rendelkezünk, utánpótlási lehetőség nélkül, üzemanyag pedig végképp hiányzott. Megfelelő légelhárító berendezéseink sem voltak, a nagy sebességű sugárhajtású gépekkel szemben tehetetlenek lettünk volna. Ha reálsan nézzük, a mi egységünket egyetlen vadászbombázó képes lett volna megsemmisíteni. Légierővel szintén nem rendelkezünk, miután az oroszok már elsején megszállták a reptereket. Öngyilkos vállalkozásnak látszott egy ellenük folytatandó harc.

B. M.: – *Ilyen körülmények között, gyanítom, nem vállalták a megmérgettetést.*

K. D.: – A forradalmi tanácsban nem volt egységesen kialakult álláspont a jövőt illetően. Mire az orosházi megbeszélésre értem, a tisztek körében nyomasztó hangulat uralkodott. Estére járt, egységünket már bevonta a tüzelőállásból a parancsnokság. Összehívtunk egy gyűlést, ahol a legénység dühödt, elkeseredett felszólalásait a hazafias forradalmi buzgalom hatotta át. Elhangzott, hogy a tisztek, valamint a forradalmi katonai tanács is áruló, s eláll a harctól. Ekkor felpattantam az asztal tetejére. Olyan vádak röpdösnek itt, amelyekre reagálnom kell, kiáltottam, s bárki azt hiszi, hogy gyávák vagyunk, tessék, vonuljunk ki a csataterre. Vigyük magunkkal a három napra elegendő muníciónkat, az elégtelen, kis számú felszerelésünket, s ha legalább húsz jelentkező lesz, azonnal me-

hetünk is. Akkor mély, drámai csend lett. A kakaskodó fejek lehorgadtak, valaki felzokogott... Senki sem volt, aki kilépett volna.

B. M.: – *Mi történt Önnel később?*

K. D.: – A Kádár-kormány nyilatkozata úgy hangzott, hogy akik közönséges bűncselekményekben nem vettek részt, azokkal szemben semmilyen eljárást nem foganatosítanak. Nem érezhettem azért biztonságban magam, mégis azok mellett akartam kiállni, akikkel közösséget vállaltam. Pedig biztonságos, komoly lehetőségeim lettek volna az Egyesült Államokban a feleségem és a rokonság révén. Körzeti orvosként dolgoztam Vásárhelyen, amikor 1957. január 4-én egy egész teherautónyi pufajkás jött értem és letartóztattak. Nyáron kezdődött meg a kihallgatásom, s októberben itt Szegeden volt az illetékes katonai bíróság előtt a tárgyalás. Egy *Mátyás György* nevű hírhedt halálbíró volt a bíróság elnöke. Ez mint népbíróság működött, s az ítélet kiszabásában sokkal nagyobb lehetőségekkel bírt. A szigorúan zárt tárgyaláson a bíró máig megfejthetetlen rejtvényként maximális jóindulattal tanúsított irányomba. Pedig egy asszonyt, akit körzeti orvosként jól ismertem, össze-vissza hazudozta a legképtelenebb dolgokat. Fél órán át kellett hallgatnom, milyen kegyetlenkedéseket vittem véghez. Egyszer, amikor kiementem hozzájuk, állítólag lekaptam a férje pufajkáját a fogasról, két lábbal megtapostam és kiabáltam, hogy az összes pufajkást megöljük... Ám tisztában voltam azzal, hogy ezek a tanúk csupán önmagukat igyekeznek menteni, s minél kedvezőbb színben feltüntetni. Ennek dacára koncepciók ügyekért nem ítélték el,

sőt még azokban sem mindben „marasztaltak” el, amelyeket pedig elkövettünk. Az említett tanúvallomás elhangzása után a gyors beszédű bíró feltette a kérdést: „Az első rendű vádlottnak van kérdése a tanúhoz?” Mire én: „Nekem az elnök úrtól lenne kérdezni valóm”. – „Csak tessék!” – „Egyáltalán figyelembe veszik, amit itt ez az asszonyosság elmondott?” Legyintett a kezével: „Ugyan, hagyja, kérem.” Biccentettem. „Köszönöm, nincs kérdésem.”

B. M.: – *Végül milyen ítélet született?*

K. D.: – Hét év börtönt kaptam. Az 1680 oldalas peranyagban szerepelt, hogy az elsőrendű vádlottnál az intelligenciája súlyosbító körülmény, mivel ennek segítségével céltudatosan, az első pillanattól kezdve az ellenforradalom konszolidálására törekedett. Én persze fellebbviteli tárgyalást szerettem volna, ám az ügyvédem a következőket mondta: vagy visszavonom a fellebbezést vagy nem vállalja tovább a védelmemet. Így maradt a hét év, amelyből valamivel kevesebbet, mint hatot le is töltöttem.

B. M.: – *Melyik fogda lakója volt?*

K. D.: – Ó, engem beszerveztek az „ismerd meg hazád börtöneit” mozgalomba. Így kis ideig élveztem a vásárhelyi, majd a békéscsabai laktanyai fogda vendégszeretetét. Azután jött a Fő utcai börtön, majd az Országos Gyűjtőbe vittek, de a szegedi Csillagban is megfordultam. Az ítélet után, '57 karácsonya táján kerültem Vádra. Onnét 1960-ban tovább vittek, fegyelmi okokból, minthogy ezer egynéhány százan napokig éhségsztrájkot folytattunk az akkori amnesztia részlegessége és soványossága miatt. Huszonkilencünket szállítottak Márianosztrára. Itt egy évig

semmilyen kedvezményben nem részesülhettünk: nem volt szabad dohányozni, olvasni, csomagot és levelet kapni, tartani a kapcsolatot a hozzátartozókkal. Egyszer két rabtársunk elbarikádozta magát. Az örök rájuk törték az ajtót, pufogás. Mininden hallatszott a zárakból, s az ember óhatatlanul meglóduló fantáziája nem sok jót sugallt. Erre valamennyien nekiugrottunk az ajtóknak, hatalmas lármát csaptunk. Válaszul *Bibó Istvánt*, akit szintén ott tartottak fogva, valamint engem, kegyetlenül megvertek, s még tíz nap sörétet is a nyakunkba szóztak, amit közös cellában kellett letöltenünk.

B. M.: – *Hogyan teltek azok a napok, s milyen embernek ismerte meg Bibót?*

K. D.: – Valósággal repült az idő. Megvittattuk, hogyan látjuk a világot, olykor meg Arany-balladákat szedgettünk elő, s próbáltuk egymásnak elmondani. Húsz évvel volt idősebb nálam, de az ő memóriája jobbnak bizonyult. Egy nagy tudású, szerény ember képét őrzöm a lelkem mélyén vele kapcsolatban. Sikerült őt elég jól megismernem, hiszen számos büntetésünket töltöttük együtt.

B. M.: – *Önt mikor bocsátották szabadon?*

K. D.: – 1962. július 28-án.

B. M.: – *Sikerült beilleszkednie a hétköznapi életbe, nem érezte úgy, mintha az élete már nem ugyanolyan lenne, mint azelőtt?*

K. D.: – Természetesen minden más lett. A lelkem valahogy eltorzult, idegenként tekintettem önmagamra. Megváltoztam.

Baráti társaságban
Balról az első: Kertész Dezső

Mint hogy kötelezettségem is volt rá, nyomban munkát kerestem. Apátfalván körzeti orvosként tevékenykedtem, majd 1970-től 1991-ig Földeákon. Ám hogy végképp meg ne feledkezzenek rólam, 1979-ben még aláírtam a Charta '77 tagjainak elítélése ellen tiltakozó ívet, amelyet az ország vezetőin kívül eljuttattunk a Le Monde-hoz, amely már a másnapi számban le is hozta az aláírók listáját.

B. M.: – *Nem telt egyhangúan az élete...*

K. D.: – Ha az egyes egyénről nem derül ki, hogy döntő pillanatokban miként viselkedne, az csak azért van, mert hiányoztak az életéből az ilyen alkalmak. Nekem kijutott belőlük. Én szubjektíven ítélem meg a történeteket, ám ez is része egy nagy objektív képnek, amelyről azt tartják: a ma politikája a holnap történelme.

Molnár G. Attila

„Mindig a forradalmárok vitték előre a világot,
csak nem volt jó egy mártír családjában élni”

Ha kérdezték, kivégzett bátyját inkább elhallgatta...

Kedves olvasó, mielőtt belekezdene nekem az írásnak az olvasásába, be kell vallanom, hogy nem vagyok történész. Nem mélyedtem bele az 56-os események boncolgatásába, nem elemeztem az akkori korszellemet. Mielőtt mikrofont ragadtam volna, leültem dolgozószobám asztalához és gondolkodtam. Adott két ember, akiket a múlttól fogok faggatni. Mesélgék el nekem, kérem, hogy történt... Nem az volt a célom, hogy hőst csináljak Kováts Józsefből, aki a 40 éve történt szegedi események egyetlen halálraítélteje – az a politikusok dolga – hanem, hogy felidézsem azt amit akkor az emberek átéltek. Hiszen a hősök is csak emberek.

– *Hogyan ismerkedett meg Kováts Józseffel?* – tettem fel a kérdést *Vajtai Évának*, aki valaha közeli ismerőse volt.

– Jóskát én akkor ismertem meg, amikor az első börtönbüntetéséből hazaérkezett. Én akkor 20 éves lehettem. Elsőéves orvostanhallgató volt, amikor le tartóztatták, tudomásom szerint a Kiszgáda és a Kommunista Párt közötti konfliktusnak volt ő egyik szereplője. Elvitték és 5

Fellobogózott teherautó a szegedi Kárász utcán

évre lecsukták. A húga, Böbe nagyon jó barátnőm volt, és egyik nap boldogan újságolta nekem, hogy a bátyja, Jóska nem-sokára hazaérkezik, és nagyon nagy szeretettel, várnak engem is. Én a kertben szedtem egy nagy csokor margarétát, hogy ezzel köszöntsem a legjobb barátnőm testvérét. Egy nagy, fotelben ült egy fekete csontkeretes sovány, magas, komoly, szótlan férfi. Őszintén szólva alig vártam, hogy a kötelező látogatás véget érjen és én megszabaduljak. Aztán Jóska elkerült otthonról, mert traktorosi állást kapott Csorváson. Egy fél év múlva Böbe megint meghívott, ugyanis a bátyja szabadságot kapott, és néhány napra hazalátogatott. Aki azonban akkor nekem ajtót nyitott, már nem az a megkopott ember volt akit megismertem, hanem egy barnára lesült, mosolygós, rendkívül kellemes jelenség. Emlékszem, akkor nagyon jól beszélgettünk.

– *Ön ekkor 20-21 éves fiatal lány volt. A szimpátián kívül felébredt önben valamilyen más érzés is?*

– Igen. Én mint afféle fiatal lány fedeztem benne a férfit is. A családom tagjai meg is mosolyogtak ezért, de később mikor látták, hogy ez mennyire átforgalmazta, már nem képeztem a nevetség tárgyát. Ha hazajött, mindig megkeresett, nagyokat sétáltunk, jóízűeket beszélgettünk. Tulajdonképpen ennyivel, a személyes jelenlétével, azzal, hogy küzd a fennmaradásért, nekem be kellett érnem.

– *Mi történt ezután önnel?*

– Férjhez mentem és elkerültem Szegedről. A forradalmat Héderváron éltem át. Itt tudtam meg néhány hónappal később, hogy Jóskát november 4-én letartóztatták és a családja hónapokon keresztül semmit nem tudott róla. Minden olyan homályos és kibogozhatatlan volt. Egy 1958 végén íródott levélben közölte édesanyám, hogy Jóskát október 6-án kivégezték. Évek múltán amikor a barátokkal újra összejöttünk, mindannyiunknak az volt a véleménye, hogy mi nem változtunk. Változott a világ, felcseperedtek generációk, akiknek már ezekkel az eseményekkel érzelmi találkozásuk nem volt.

* * *

Kováts József húgát, Erzsébetet Dunakeszin találtam meg. Boldog nagymama és rendkívül kedvesen fogadott. Rögtön bele is kérdeztem a közepébe:

– *Hogyan fogadta ön és családja József 56-os tevékenységét?*

– Haragudtam rá, mert féltettem a családot. Könyörögtem neki én is meg szegény édesanyám is, hogy ne csinálja. Anyám mondogatta neki, hogy elege volt már a börtönbe járásból. Kértük, hogy ne avatkozzon bele, hisz ez nem egészen az ő forradalma. Ezt a reformkommunisták csinálják. Ő pedig egy volt rendőrtiszt fia, és az embereknek könnyen a fehérterror juthat eszébe. Ezt neki fel kellett volna fogni. De hát nem! Igaz ugyan, hogy mindig a forradalmárok vitték előre a világot, de nem volt jó egy mártír családjában élni. Apámat behívták a rendőrségre, hogy most mit csináljanak? Erre apám azt válaszolta, hogy a rendőröknek nem politizálni kell, hanem rendet tartani. Ezért apámat is lecsukták 2 évre.

– *Mikor volt ez pontosan?*

Nagygyűlés Szegeden 1956-ban

– '57 elején. Apámat Márianosztrára, Jóskát pedig először Pestre, majd visszahozták Szegedre. Itt volt a tárgyalása. Én csak egyszer voltam ott, de akkor is olyan csúnyán nézett rám, hogy nem mentem többet. Szerette volna, hogy ne keveredjek ebbe bele.

– *Érte önöket valami atrocitás?*

– Fizikailag nem bántalmaztak bennünket, csak nem kaphattam munkát. Elmentem egy gyárba dolgozni, és volt egy Náci nevű párttitkár. Ha ott engem meglátott, én másnap már nem voltam ott.

– *Mindez József miatt?*

– A család miatt, meg József miatt. Ahogy az előbb említettem, fizikailag nem bántottak, csak lelkileg. Úgy tudtuk meg, hogy kivégezték, hogy csak úgy beszéltek. Volt egy börtönőr, aki azt mesélte, hogy rettenetes dolog történt a Csillag börtönben, mert felakasztottak egy 32 éves férfit. Ez volt a bátyám. Így tudtuk meg, hogy egyáltalán kivégezték. Édesanyám állandóan kijárt a rabtemetőbe, hogy meglesse, hová is temetik a bátyámat. De nem sikerült megtudnia. '89-ben egy börtönőr mondta el, hogy 2 nap múlva hajnalban vitték ki és földelték el. Szegény apám Márianosztrán egy sétán tudta meg, hogy kivégezték a fiát. Valaki megtudta és szájáról szájra terjedt a hír. Jóska utolsó kívánsága az volt, hogy hozzanak neki szőlőt és

lágý kenýeret, lévén, hogy lesz még szőlő s lágý kenyér. Végigrohanták egész Szege-det, de nem találtak kenýeret, csak zsöm-lét. Így szőlőt és zsemlét vittek be neki. A siralomházban gyakorolják a rabok, hogy mit fognak mondani a vesztőhelyen. Egy-szerűen mondogatják magukban. A bá-tyámnak ezek voltak az utolsó szavai: *A hazáért és a szabadságért halok meg.* Igazá-ból nem is szívesen érdeklődtünk a részle-tek felől, mert csak rosszabb tett volna. Az, hogy küzdeni kellett a fennmaradásért, át-segített bennünket ezen a nehéz helyze-ten. Jó, a bátyám meghalt, de az életnek mennie kellett tovább.

– November 4. után az ismerősök, ba-rátok hogyan fogadták a történeteket?

– Nagyon kevés barátunk maradt. Akik viszont megmaradtak, természetesen együttérzéssel. Emlékszem, egyszer egy nő benyitott hozzánk és anyám kezébe nyo-mott egy borítékot. Kinyitottuk, és pénz volt benne.

– Az elmúlt 40 év alatt mennyit beszél-tek Józsefről?

– Inkább addig míg a szüleim éltek. Utána félttem attól, hogy a férjemnek kel-lemetlensége lehet ebből: nagyon nagyon kevesen tudták rólam, hogy nekem valaha volt egy bátyám. Ha megkérdezték tőlem, hogy van e testvérem azt feleltem, hogy nincs, egyedül vagyok.

Kunstár Csaba

Döbör András

Szökés a recski haláltáborból

A következő oldalakon az ötvenes évek Magyarorszáának egyik leginkább regény-be illő, legizgalmasabb és egyben leghátborzongatóbb eseményéről olvashat a kedves ol-vasó. Már a cím is árulkodó. Szökés a szupertitkos internáló táborból, abból a táborból, amelyről a nyugat-európai közvélemény csak a vakmerő tett után vett tudomást. Mielőtt követnénk az események menetét a résztvevők és a tanúk vallomásai alapján, ismerked-jünk meg gyorsan a magyar internálótábor nemzetközi előzményeivel, mintáival. Ezek ismeretében már könnyebben válaszolhatunk arra a kérdésre mi is, melyre majd a visszaemlékezők adnak konkrét választ: A recski tábor célja vajon „csupán” az internálás volt-, vagy a megsemmisítés?

I. Recski nemzetközi előzményel

A recski táborhoz hasonló intézmények Szovjet-Oroszországban már 1918 au-gusztusától működtek. A szovjet koncentrációs lágererek régi kolostorokból, apácázárdák-ból lettek kialakítva Moszkva és Novgorod környékén. Akkoriban összesen kb. 5000 embert tartottak fogva bennük.¹ 1918. szeptember 5-én látott napvilágot Grigorij Ivanovics *Petrovskij* belügyi népbiztos koncentrációs táborokat előállító rendelete.² Az első ennek nyomán kialakított mintatábort a Fehér-tengeri Szolovecki szigeteken hozták létre (ahol már 1718-tól állami börtön működött), Felix Edmundovics *Dzerzsinszkij* bel-

ügyi népbiztos és egyben CSEKA³ parancsnok utasítására. Az intézmény a *Politikai elkülönítő tábor* (Politicseszkije Izolatori) nevet kapta, induló létszáma 3760 fő volt, mely 1928-ra 60 000 főre emelkedett.⁴

E táborból mindössze egy rab, Sz. A. *Malzaganov* hajtott végre sikeres szökést, és „élményeiről” írott könyvét 1930-ban Londonban adta ki *Pokolsziget* címmel, de ekkor még senki sem hitt neki.⁵

Németországban az 1933. február 28-án kiadott ún. „Schutzhaft”-rendelet adta meg a törvényi lehetőséget internálótáborok felállításához, aláírója bizonyos Hermann Wilhelm *Göring*. A rendelet érvényes volt „minden olyan személyre, akinek magatartása a nép és az állam érdekét és biztonságát veszélyezteti”, és kihirdetése után nem sokkal, 1933. március 22-én meg is kezdte működését a Münchentől északnyugatra telepített *dachau*i büntető tábor. 1933 és 1945 között 206 000 ember fordult meg ott, és ebből meghalt 31 951.⁶ Dachauból is egy sikeres szökésről tudunk, mégpedig a münsteri egyházközség fiatal káplánjának a sikeréről.

II. A recskli tábor, és a szökés előtörténete

Recsk szovjet mintára épült és üzemelt. Ma még sajnos titkos (és az ún. „adatvédelmi törvény” miatt félő, hogy még sokáig az is marad) az *alapító rendelet*, és az, hogy ki jegyezte. Nem húzható a vizes lepedő minden rosszért csupán *Péter Gáborra*⁷ (és az ÁVH-ra), ugyanis felettesei tudta nélkül még ő sem intézkedhetett ilyen volumenű ügyben. Tudnia kellett róla a mindenható Párt Központi Vezetősége tagjainak, illetve a Központi Vezetőség Adminisztratív Osztályának is, melynek ekkor *Keleti Ferenc*⁸ volt a vezetője. És persze tudnia kellett róla a belügyminiszternek is, akit *Kádár János*nak hívtak.⁹

A rabokat a legkülönbözőbb helyekről verbuválták össze (Gyűjtőfogház, Vác, Kistarcsa stb.) és Gödöllőn át vonaton, marhavagonokban szállították őket *Recsk-Parád-fürdő* állomásig. A rabok előélete sokszor homlokegyenesen ellenkező volt. Voltak közöttük kényelmetlenné vált „öskommunisták”, „jobboldali szociáldemokraták”, egyszerű parasztok, értelmiségiek, tudósok, művészek, horthysta katona- és rendőrtisztek, sőt voltak ávosok is. A közös bennük a „politikai megbízhatatlanság” volt, természetesen az *éberség jegyében*, melyet *Rákosi* „elvtárs” az 1949. szeptember 30-iki nagy budapesti pártaktíván fogalmazott meg először nyilvánosan.¹⁰

Kéri Kálmán vezérkari ezredes, miniszteri szárnysegéd 1942–44-ben, volt recskli rab

Hogyan bántak a rabokkal a megérkezés után? Erről valljon egy szemtanú, egy volt recski internált, Kéri Kálmán¹¹: „Egy ÁVH-százados lóhátról kísérte a menetet. Parancsára a géppisztolyos őrség futólépésben hajszolt a hegynek felfelé vivő úton. A vasútállomás a tábor-tól öt kilométerre feküdt. ... A lemaradókat ütötték. Én nem bírtam sokáig, összeestem. Először is az örök összerugdostak. Nagy nehezen feltápáskodtam, de pár méter után ismét összecuklottam. Rugdosás következett, de mivel nem voltam képes felállni, két társammal feldobattak egy szekérre. ... Egy rozoga, birkatrágyával teli akolban aludtunk, és kora reggel már munkára fogtak bennünket. ... Gyenge voltam, és nem tudtam a munkát olyan intenzi-tással végezni, mint ahogyan megkövetelték. A felügyelő ÁVH-s rögtön megállapította, hogy szabotálok. No, ha valaki szabotál, akkor azt büntetni kell! ... Ásattak három lyukat, és a szűk gödrökbe beleállították az embert. Amikor én kerültem sorra, éppen szakadt az eső. Ott álltam étlen, szomjan. Az eső felülről verte a fejemet, a bokámtól felfelé egyre emelkedett a víz. Ha az örnek kedve támadt, kiparancsolt a mocsokból, megvert és visszarúgott... Ez volt a fogda, itt, Magyarországon, a szocializmus építésének hazájában.”¹²

A kérdésre pedig, ti. hogy Recsk internáló vagy megsemmisítő tábor volt-e, adjanak választ a szemtanúk:

„Szabadulásom után ... a nyilvántartásban nem találták a kartonomat. Másnap, amikor újra hiába keresték, és kiderült az is, hogy Recsken voltam, akkor hozta elő az irattá-ri polcokról egy nagyon rendes, udvarias rendőrtiszt és így szólt: »Miért nem mondtátok rögtön, hogy Recsken volt? A maguk kartonjait már három éve az elhaltak közé sorolták be...« Hát ennyire számított a hatalom a recski rabok visszatérésére.” (Pártay Tivadar, volt független kizsákdapárti országgyűlési képviselő, hajdani recski rab.)¹³

„Az őrség parancsnoka Simon László ÁVH-s főhadnagy volt. Szadista mivoltát jellem-zi kedves mondása: »Magukat csak azért nem végeztük ki, mert a Szabad Európa Rádió so-kat pofázik, de nekem gondom lesz rá, hogy mielőbb megdögöljenek.« ... Jellemző az egész recski haláltáborra, hogy egy olyan kőbánya feltárására és megnyitására kényszerítettek min-ket, ami több mint száz év óta, sokszoros próbálkozással sem sikerült, sem fegyverekkel, sem jól megfizetett munkásokkal.” (Erdey Sándor, volt recski rab)¹⁴

„A halottak száma még ma is titok. Talán az elzárt iratokból lehetne kideríteni. Utó-lagos becslések és visszaemlékezések alapján 40-50 főre tehetjük azokat, akik sérülten, végel-gyengülésben elpusztultak. Nincs sírjuk ... halotti anyakönyvük sincsen. És még nem beszél-tem az öngyilkosokról. ... Semmi különbség nem volt a táborok között. Talán, talán ... annyi, hogy Recsken nem lőtték mestelenül tarkón az embereket, mint Dachauban, vagy Szolovecken.” (Kéri Kálmán)¹⁵

Azt hiszem, nem kell kommentárt fűzni e vallomásokhoz a recski tábor funkcióját illetően. S valószínűleg sikerült is volna az ÁVH és a Párt gyalázatos terve (a rendszerre veszélyes személyek lassú megsemmisítése), ha egy maroknyi bátor ember vakmerő tette a vi-lág tudomására nem hozza a magyar haláltábor létét, és Nagy Imre miniszterelnök a Sztálin „generalisszimusz” halálát¹⁶ követő enyhülés idején meg nem szünteti az inter-náló táborokat¹⁷, köztük a recski tábor.

III. A szökés

Recskről az első szökést Dobó József volt csendőr főhadnagy kísérelte meg, akinek sikerült is átjutnia Csehszlovákiába egy ismerőshöz, de mikor hírért vette, hogy édesapját és vejét a szökése utáni tizedik napon Recskre szállították, önként jelentkezett, hogy mentse őket. A táborbeli fogadtatásáról szóljon egy szemtanú: *„Négy ÁVH-s kézi- és láb-bilincsben vonszolt a földön egy vértől csöpögő embert, akiben Dobó bajtársunkat ismertük fel. ... Az ÁVH sorfala előtt felállították ... és parancsot adtak, hogy ... békaügetésben menj el közöttük. Rögtön az elején összeesett, és a terrorlegények ... addig ütötték, verték gumibottal és nadrágszíjjal, amíg csak vértócsában fetrengő húscsapat lett belőle. Még annyit láttunk, hogy pokrócba csavarták, és a föld alatti fogdába lökték le. Ez az esés 2 méterről már maga elég lenne a csonttöréshez ... Életét valószínűleg dr. Hoyos Jánosnak¹⁸ köszönhetette, aki elszállítására előtt minden sebészti tudását latba vetve összefoltozta.”* (Erdey Sándor)¹⁹

Azonban az első szökés véres kudarca sem ingatta meg eltökélt szökési szándékát Michnay Gyulának²⁰ a magyar történelemben egyedülálló szökés megszervezőjének és sikeres végrehajtójának. A szervezés az ő érdeme, és a kivitelezés terhe is az ő vállán nyugodott. Társai: Lőcsey Géza, Stern Mendel, Stern Pál, Mózes Mihály, Kihut József, Kertész János és Haraszi József. A kerítésen kívülre jutás terve az volt, hogy Lőcsey ÁVH-snak öltözve kivезeti rabtársait a táborból a „vasárnapi társadalmi munka” alatt, amikor a táborkörletet építik a rabok. A tervnek megfelelően egy a Lőcsey természetére „passzoló” ávos rabruhát szereztek, szétszedték azt, majd kifordítva összevarrták a szabóműhelyben, hogy a vörös csík (ami a rabok megkülönböztető jele volt) ne látszódjék. Az ÁVH-s tányérsapka Stern Pál műve volt. A derékszíjat Michnay két csajka babért vette. A géppisztoly készítése bizonyult a legnehezebb feladatnak. A tust Kihut vágta ki a fűrészüzemben, a csövet egy feketére festett kötő kalapácsnyél helyettesítette. A tust cipőkrémmel és olajjal pácolták, a szíja bőrvéből készült. A dobtárat Erdey Sándor készítette egy üres paradicsomos konzervdobozból. Az így készült utánzat tökéletes mása volt a 72 lövetű orosz géppisztolynak, a „davajgitár”-nak.²¹

1951. május 20-án gyönyörű, verőfényes vasárnap délelőtt volt, mikor a nyolc szökevény egyszerűen kísétált a kerítésen vágott nyíláson, ahol a kőművesek jártak ki dolgozni – vasárnap kivételével! *„Lőcsey halálos nyugalommal kilépett a*

Michnay Gyula fiatal korában...

...és napjainkban

tisztásra kezében a cigarettával, mi meg kifigyeltük a fa mögött, hogy mikor néz el valamelyik őr a toronyból. A jobbfelé lévő elnézett, és akkor ő a jobb kezében tartva egy cigarettát, mély szíppantást véve leakasztotta a drótot. Százszor elpróbáltuk: 9 métert tudott menni, és akkor eldobta a cigarettacsikket. Kibújt kiugrott ... és elkezdte keresni a csikket. Az őr a toronyból ... automatikusan őt nézte. Ezalatt Lőcsey meg tudta tenni a következő 9 métert, és akkor már csak hátulról lehetett látni." (Michnay Gyula)²²

A többiek pedig követték, mindenki munkához volt öltözve; szerszámokkal, malteros vödörrel, stb. fegyvelmezetten vonultak Lőcsey után az erdőig. A baj akkor történt, amikor beértek oda, egy részük ugyanis pánikba esve, mindent eldobálva az előzetes megbeszélés ellenére déli irányba elfutott. Pedig úgy tervezték, hogy együtt menekülnek tovább a mindössze 35 km-re lévő csehszlovák határ felé. Csak Michnay, Lőcsey és Mózes Mihály maradt együtt, s ők erőltetett menetben elindultak a megbeszélt irányba. „A patakban mentünk egy jónéhány száz métert, hogy az üldöző kutyák a nyomunkat elveszítsék, és aztán délre fordultunk, Kisternye irányába.” (Mózes Mihály)²³

„Hatalmas tempót diktálva sikerült elérnünk a kisternyei országutat, azon átlépve a túloldali dombról vettük észre, hogy micsoda nagy autósor jön, ugrálnak le a katonák és más fegyveres személyek kutyákkal, zárják le itt a környéket, de mi már két kilométerrel vagy hárommal túl voltunk az első zárógyűrűn. Ez volt a nagy szerencsénk.” (Michnay Gyula)²⁴

Kisternyénél délre fordultak. Mindenütt az erdőben mentek, sohasem mentek ki a nyílt terepre, csak éjszaka. Irányt a csillagok állásáról vettek, és szinte rohantak – ekkor már – Budapest felé. Útközben a mezőn ettek, amit találtak: zöldhagymát, nyerskáposztát – csak úgy, földesen. Buják térségét elhagyva, Szirák környékén a kis társaság újra szétvált, mivel Mózes Mihály Vác felé akart menekülni, Michnay és Lőcsey pedig továbbra is Budapestre akartak eljutni. Az egyedül maradt Mózes Kosdon lakó régi ismerőiséhez igyekezett, ekkor már lázas betegen, és el is ért a falu határáig, azonban nem mert bemenni, csak beüzenni. „... Kijött a rejtékhelyemre, egy agyagbarlangba, és megmondta, hogy estére értem jönnek, mert most tele van rendőrökkel és katonával a környék, úgyhogy most veszélyes lenne a faluba bemenni. Időközben ott futballoztak a gyerekek a réten, és a labda begurult az agyagbarlangba, és a labda után futó gyerekek felfedeztek. Nagy kiabálás volt, amire fölfigyeltek a falu szélén állomásozó rendőrök, és így az ő fogságukba kerültem. ... Bevitték a váci rendőrkapitányságra, kezelésbe vettek. Nagyon megverték, ugye, a többi társaimnak a holtartózkodása után érdeklődtek, ... de hát erre nem tudtam semmi választ adni, úgyhogy nagyon kiadós verést kaptam. Elterültem az előtérben a szőnyegen, vizet öntöttek a felembe, hogy magamhoz térjek, de nem tértem, mert ha fölkel az ember, akkor tovább verik. Hát ... egy őrt állítottak mellém, aztán jöttek Pestről értem. ... Vác után a Fő utcára hozták,

*ahol megint kiadós verést kaptam, hogy valljam be, hol van Michnay és hol van Lőcsey. Hát én nem tudtam. (Mózes Mihály)*²⁵

Közben Michnay és Lőcsey a Dunakeszi Műhelytelepnél elérték a Dunát. Itt ők is elváltak egymástól; Lőcsey úgy döntött, hogy áruzza a Dunát, s folytatja az utat tovább, nyugatra. Michnay bement Újpestre, ahol felkereste régi barátját, volt internált társát, *Pogány Györgyöt*. Ott kapott civil ruhát, megborotválkozott, és rá sem lehetett ismerni.²⁶ Erre szüksége is volt, hiszen barátja elmesélte neki, hogy az egész városban, a bekötő utakon, vonaton, autóbuszon, villamoson és az utcákban állandó a razzia, az ÁVH mindent elkövet a kézrekerítésért. A rokonoknál, barátoknál házkutatások voltak, és mindenhol, ahol feltételezték, hogy ott ők is megjelenhetnek. Pogányéktól pénzt is kapott, s folytatta útját. A család ezért a segítségért 2 évi börtönbüntetést kapott. Lőcseyt is elkapták nem sokkal később az osztrák határon, így az ÁVH minden energiáját Michnay kézrekerítésére szentelhette. Egyes források szerint ekkor már több tízezer határőr és ávós kereste a szökevényt, repülőgépek és helikopterek bevonásával.²⁷

S most nézzük a szökés további csemenytörténetét a leghitelesebb forrás, Michnay Gyula elbeszélésében.

„A múlt tapasztalatai alapján ... rendelkeztem azzal a képességgel, hogy bele tudtam magam élni az üldözők elképzeléseibe, és az volt a logikus, úgy cselekedni, hogy az abszolút logika-ellenes legyen. Én tudtam azt, hogy ők tudják, hogy én Malomsok községből származom, ahonnan légvonalban a Hanság 25 kilométerre van, és a logikus az lett volna, hogy itt ismeri az illető a terepet, majd itt megy. Viszont arról is értesültem, hogy a soproni és a győri rendőrséget kivezényelték a határra, úgyhogy ottan nem lehet átmenni. Egy este kimentem a Déli pályaudvarra, felszálltam az ún. bika vonatra (ez az a vonat, amellyel a Pesten maradt jérjek a Balatonon nyaraló feleségeikhez utaznak le), a Balaton déli partján eljutottam Balatonszentgyörgyig, innét Keszthely, Tüske, Ukk, Celldömölk. Celldömölkre jegyet váltottam Csapodra. Répcelaknál kerüli egymást a két vonat, mert az egyvágányú vonal. Volt még húsz forintom, és ahogy kinézek az ablakon, ... az IBUSZ-pavilonban megláttam valami szataniolba csomagolt cukorkát. Gondoltam, leszálllok, megveszem. Ahogy kiszálltam, és megvettem, visszanéztem. Hát nem határőrök igazoltatnak a vonatban?! Egy határvadász épp néz ki az ablakon. Odaszólok neki: »Bajtárs, legyen szíves, adja le a csomagomat, itt a vonatom«. Azt kérde: »Hova megy?« Mondom: »Beledre«. Hát odaválok vagyok, arra a környékre, persze, hogy tudtam a helyi viszonyokat. Ha már ott voltam Répcelakon, eszembe jutott, hogy van nekem egy régi internált barátom, orvos, dr. Nemere, aki ott lakik. ... Ott aludtam. Másnap az apósa, hátára véve egy zsákot, ment előttem az erdőben, én mögötte egy kapával, így leértünk Nagylőzsig. Nagylőzsnél már kiismertem magamat. ... S akkor az Ikva patak mentén, Újtagmajor mellett jutottam le a határra. Ott állt a drótkerítés. Két vagy három botlórótos aknát föl kellett emelni és már át is értem.²⁸

Azonban Deutschkreutz, ahová megérkezett, illetve Burgenland ekkor még a szovjet megszállási övezethez tartozott, és ott is bekapcsolódtak a keresésébe. A végsőig elfáradt és elesigázott Michnay azonban már nem bírt gyalog tovább szökni, ezért gondolt egy merészet: „Dél-Burgenlandból jött egy osztrák vonat, amelyik Kópházánál belép ma-

gyar területre, Sopronnál megáll, ott kettéválík, és visszamegy Ausztriába. Az egyik rész megy Wienerneustadtnak, a másik Bécsbe. Ez a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút. Erre szépen felkapaszkodtam. A határnál lelassított a vonat, a határvadászok fölszálltak a lépcsőkre, szépen bekísérték Sopronba, ott körülfogták a vonatot. Én kérem közben olvastam a Wiener Kuriert, az osztrák vonat osztrák felségterület. Na ja, elméletileg. És jött a mozdony, bekapcsolt, elindultunk, néztem ki az ablakon, a határvadász a lépcsőn barátságosan mosolygott rám, én visszamosolygottam, és így elérkeztünk Sopronkertvárosnál a határhoz. A vonat lelassított, a határvadászok leléptek, utána irány Bécsbe. Azt tudtam, hogy a Meidlinger-Süd Bahnhof, az már angol zóna.²⁹

Bécsben az amerikai hatóságoknál jelentkezett, de ott eleinte nem akartak hinni neki, illetve a szocializmussal semmilyen ideológiai ellentétben nem álló (!), a segítőit megnevezni nem akaró (eleve elkerülendő az amerikaiak beszerkezési-zsarolási kísérleteit) Michnay Gyula személyével nem tudtak mit kezdeni.³⁰ Így történhetett az, hogy a világ csupán három hónappal a szökés után tudhatta meg a teljes igazságot, egy véletlen esemény folytán. Michnaynak Bécs után nem hittek, vagy nem akartak hinni sem Linzben, sem Salzburgban, sem Münchenben a Szabad Európa Rádiónál. Azonban egy nap a müncheni utcákat róva találkozott egy régi barátjával, Dr. Földes Pap Károly egyetemi tanárral, református lelkésszel, aki éppen egy találkozóra sietett. Találkozója volt báró Weiss Edittel, a Weiss Manfréd lányával, aki már amerikai-magyar milliomosként egyike volt a Szabad Európa Rádió finanszírozóinak. Michnay vele tartott, és sikerült meggyőznie a hölgyet igazáról, aki kijelentette, hogy ha a SzER nem hozza le recski „sztoriját”, akkor megvonja tőlük az anyagi támogatást.³¹ Michnay szédületes memóriáját jellemzi, hogy kb. 520 recski internált nevét sorolta fel emlékezetből a rádiónak. Sok hozzátartozó innen tudhatta meg, hogy szerettei élnek és Reesken vannak. Szökésével és a haláltábor borzalmainak őszinte feltárásával összességében megfizethetetlen szolgálatot tett maguknak a raboknak is. „Mi, az akkori internáltak, a rajtunk esett megtorlástól függetlenül hála-lásak lehetünk Michnaynak, mert az ő szökése tette lehetővé, hogy mi is szabadok lehettünk és nem kerültünk a Katynhoz hasonló tömegsírba.” (Erdey Sándor)³²

IV. A megtorlás

A szökés nem készítette önvizsgálatra az ÁVH-t. Nyolc rab megszökött ugyan, de az ottmaradottakon könnyen bosszút lehetett állni – és az ávósok nem hagyták ki a kínálkozó lehetőséget szadista hajlamaik kiélésére. Összegyűjtötték azokat, akik a szökevények ágszomszédai voltak, és ezért „hivatalból” tudniuk illett a szökés előkészületeiről, illetve azokat, akiket a *vamzerok* (besúgók) „beköptek”. Ezeket a szerencsétleneket elkülönítették egy juhakolban, napokon át a falhoz állítva kellett várakozniuk arra, hogy „kihallgatásra” szólítsák, és egyenként kínozzák, üssék-verjék őket – egészen addig, amíg nem „vallanak”. Volt, aki ezt órákig; és volt, aki napokig bírta, de előbb utóbb mindenki „vallott”, még az is, aki nem tudott semmiről.

Amikor a hét elfogott szökevény együtt volt (és már tudtak arról is, hogy Michnaynak sikerült, tehát rá nem érdemes várni), az ÁVH egy aljas erődemonstrációt

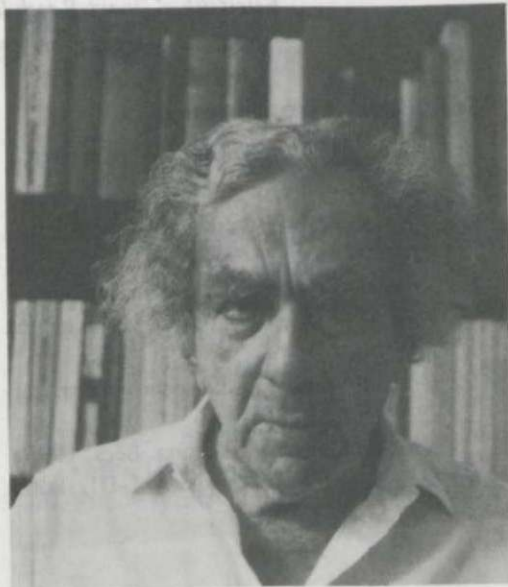
tartott a táborban. „A táborparancsnok hegyi beszédet tartott, melynek lényege az volt, hogy a közbiztonság Magyarországon ma már annyira megerősödött, hogy az összlakosság segítségével bárkit el tudnak fogni, a szervezett összműködésre ez a példa is jellemző. Hét aljas szökevényt fogtak el, a nyolcadik sem érte el célját, nyugati megbízót. A határon szökés közben agyonlőtték, így szerencséje volt, mert nem kerülhetett ide vissza, hogy ő is elnyerje méltó büntetését.

1954 tavaszán a tábor kerítését már felverte a gaz

A szót a karvalyképű, mosolygó terrorfiú, makaróni vette át, aki felszólította az ún. jóérzésű internáltakat, hogy jelentkezzenek és álljanak bosszút azokon, akik felelősek a táborban történt szigorításokért, verésekért, valamint fogdabüntetésekért. Kijelentette, ha a szökés nem történt volna meg, az egész tábor már most szabadult volna. ... Ekkor Ignác István egykori idegenlégios vezetésével megindult sorban a patkányok hada. Előbb jöttek a brigádvezetők kivétel nélkül, majd Lencsés a szocdemek nagy részével. A kistarcsaiak közül csak a brigádvezetők és egy két vamzer jelentkezett.

A csöselék megrohanta az összekötözött, védtelen társainkat ... A kihízott erőteljes brigádvezetők, élükön Ignáccal, Tamás Dezsővel és Lencsessel puszta ököllel, erőteljes rúgásokkal, taposásokkal élték ki az amúgy is magukban rejlő szadizmusukat. Az áldozatok ... az első ütésekre már össze is csukódtak, ösztönösen igyekeztek megkötözött kezükkel legalább a fejüket védeni, de ez sehogyan sem sikerülhetett, mert az ordások válogatás nélkül rúgtak, tapostak, közben egymást biztatták, heccelték. Az ÁVH-sok pedig, mint valami bikaviadalon, úgy drukoltak, ... A viadal után, melyet az örök hagyattak abba, a vérbefagyott szerencsétleneket egyszerűen teherkocsira dobálták, és előttünk ismeretlen helyre szállították. (Erdey Sándor)³³

Faludy György

A hét szökevény ügyében két évig nem volt tárgyalás, a Fő utcában, a hatodik emeleten, a „Hütlén” osztályon őrizték őket. 1953-ban a Nagy Imre miniszterelnöksége alatti enyhébb korszakban tartották meg a tárgyalást és fogolyszökésért ítélték el őket; 5 és 8 év közötti büntetést kaptak. A szökés, illetve a haláltábor léte megrázta Magyarországot, a nyugati országokat, s azokat, akik még hitték az „emberarcú kommunizmusban”. Ettől kezdve a tábor meglétét nem lehetett titokban tartani, és sokak szerint ez az esemény változtatta meg az ÁVH rabokkal szembeni likvidálási szándékát. S bár a Nagy Imre által 1953-ban elrendelt felszámolásig eltelt három év alatt a különböző források szerint 40-50 ember lelte Recskén halálát, szerencsére a tábor nem vált többszáz rendszerellenes paraszt, munkás, értelmiségi, tudós, művész, politikus, illetve hithű szociáldemokrata és kommunista, egyszóval többszáz becsületes magyar ember vesztőhelyévé.

A Recskén három évet raboskodó nagy költőnk, *Faludy György*³⁴, barátai, internáltársai kérésére egy tanulságos verssel, a *Búcsú Recsktől* cíművel búcsúzott a tábortól. Zárószóként egy rövid részletet idézünk belőle:

*„A szenvedés. Már rég kijárt nekem belőle egy adag.
Örökké torzó maradok, ha át nem adom magamat.
Volt, ki úgy szűröcsölte hideg árnját, mint a forrásvizet,
más elnyúlt, mint a tetszhalott, míg más örökké jajgatott.
Hátranézek, s szégyenkezem, amiért könnyebb volt nekem
mert minden kínom és bajom elszibbad, ha megverselem.
S ha nem szibbadt? Lázongtam s ezt mondtam: mindez mit ér nekünk?
Jobb lesz Magyarország attól, hogy oly sok éve szenvedünk?*

*Felejtjük el, mert Recsk letűnt. De tanuljunk belőle:
jobb lett az ország, ha ugyan mi jobbakk lettünk tőle.*³⁵

Felhasznált irodalom

- ☐ Böszörményi Géza: Recsk 1950–1953. Bp., 1990.
- ☐ Erdy Sándor: A recski tábor rabjai. Bp., 1989.
- ☐ Faludy György: Versesk. Bp., 1995.
- ☐ Faludy György: Pokolbéli víg napjaim. Bp., 1989.
- ☐ Kubinyi Ferenc: „...ketrecbe engem zártak...” Bp., 1989.
- ☐ Kubinyi Ferenc: Vaskorona. Bécs, 1995.
- ☐ Magyar Életrajzi Lexikon I–III. kötet. Bp., 1967–1981.
- ☐ Magyar Életrajzi Lexikon (1978–1991). Bp., 1994.
- ☐ Magyarország története 1918–1990. Egyetemi tankönyv. Szerk.: Pölöskei Ferenc [et al.] Bp., 1995.
- ☐ Méray Tibor: Nagy Imre élete és halála. Bp., 1989.
- ☐ Officina Egyetemes Lexikon. Főszerk.: Markó László, Bp., 1994.

Jegyzetek

1. Kubinyi: Vaskorona 100–101.p.
2. A Szovjet Köztársaság Rendeleteinek Gyűjteménye 1918. 65. kötet 701. p.
3. A későbbiekben: GPU, NKVD, MGB, KGB. (D. A.)
4. Kubinyi: Vaskorona 101. p.
5. Kubinyi: Vaskorona 101. p.
6. Kubinyi: Vaskorona 101. p.
7. Az Államvédelmi Hatóság altábornagyi rangban levő mindenható vezetője (D. A.)
8. Keleti György jelenlegi honvédelmi miniszter édesapja (Kubinyi: Vaskorona 102. p.)
9. Kubinyi: Vaskorona 102. p.
10. Magyarország története 212. p.
11. Magyar katonatiszt; 1944-ben az 1. magyar hadsereg vezérkari főnöke, X. 15-én átment a szovjet Vörös Hadsereghez, szovjet és magyar internálása után Recskén raboskodott, 1990-től MDF-es országgyűlési képviselő, a magyar parlament korelnöke, 1994-ben hunyt el. (D.A.)
12. Kubinyi: „...ketrecbe engem zártak...” 255–256. p.
13. Kubinyi: Vaskorona 102. p.
14. Erdey 59., 43. p.
15. Kubinyi: „...ketrecbe engem zártak...” 261. p.
16. 1953. március 5. (D. A.)
17. 1953. július 30-án az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletével létrehozta a Legfelső Ügyészséget, és elrendelte az internáló táborok megszüntetését. (D. A.)
18. gróf, 1939-ben kapott orvosi diplomát, szívspecialista és szívsebész, az első magyar szívműtét végrehajtója (1948), 1949-ben letartóztatták, internálták, 1956-ban szabadult, részt vett a forradalomban, majd annak vérbefojtása után az USA-ba emigrált. (D. A.)
19. Erdey 63. p.
20. Apja nagy tekintélyű katonatiszt volt, anyja pedig a II. világháború alatt részt vett az ellenállási mozgalomban, s mielőtt a GESTAPO letartóztatta volna, agyonlőtte magát. Michnay Gyula apja útját követve katonai középiskolába járt, a háború végén munkaszolgálatos volt, a háború után a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tolmácsaként dolgozott. 1947-ben tartóztatták le, a budadéli internálótáborba került, ahonnan megpróbált megszökni, de meglőtték. Innen Kistarcsára, majd Recskre internálták. Az NSZK-ban telepedett le a sikeres szökés után. (D. A.)
21. Erdey 102–103.p.
22. Böszörményi 91–92.p.
23. Böszörményi 92–93.p.
24. Böszörményi 93.p.
25. Böszörményi 94–95.p.
26. Böszörményi 95.p.
27. Erdey 109.p.
28. Böszörményi 96.p.
29. Böszörményi 97.p.
30. Böszörményi 98.p.
31. Böszörményi 99.p.
32. Erdey 113.p.
33. Erdey 119–120.p.
34. Faludy György, költő, 1939-ben emigrált, 1946-ban tért haza, nagy sikerű és sokat vitatott Villon-átköltései révén vált ismertté, 1950-ben Recskre internálták, 1953-ban szabadult, 1990-ig emigrációban élt, a rendszerváltás után, ünnepélyes fogadtatásban részesülve tért vissza. (D. A.)
35. Faludy: Versek 355. p.

Földvári Rudolf*

Szemtanú

Nagy Imre első miniszterelnökségének majd leváltásának okai, körülményei

1953 júniusának közepén Moszkva – és nem Budapest! – döntötte el, hogy Rákosi Mátyás helyett Nagy Imre legyen Magyarország miniszterelnöke. Ez a döntés az SZKP és az MDP vezetőinek moszkvai tanácskozásán született, mely négy napig tartott, 1953. június 13-ától 16-áig. E tanácskozáson én is részt vettem, mint az MDP akkori Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának a tagja, s mint a budapesti Politikai Bizottság első titkára.

Küldöttségünk többi tagja volt *Dobi István* (az Elnöki Tanács elnöke), *Hidas István* (miniszterelnök-helyettes), *Gerő Ernő* (az ország második számú vezetője), Nagy Imre (miniszterelnök-helyettes), *Rákosi Mátyás* (addig még miniszterelnök és az MDP első vezetője), *Szalai Béla* (a Miniszterelnöki Hivatal vezetője).

A szovjet vezetők közül jelen volt *Berija* (a titkos szolgálatok főnöke), *Bulganyin* (hadügyminiszter), *Hruscsov* (az SZKP vezető titkára), *Malenkov* (akkor az első számú szovjet vezető, miniszterelnök), *Mikojan* (kereskedelmi miniszter) és *Molotov* (külügyminiszter).

Én akkor 32 éves kezdő, tapasztalatlan, a nagypolitikában tájékozatlan politikus voltam. Úgy éreztem magam e politikus nagyágyúk között, mit ahogy egy törpe érzi magát az óriások között. Meglepődtem azon, hogy a tanácskozás helye a Kremlben, Sztálin dolgozószobájában volt, hiszen még az álmaimban sem gondoltam arra, hogy egyszer én is beléphetek e történelmi filmekből ismert szobába. Meglepett a szovjet vezetők udvarias, de az elvbarátokhoz nem illő hideg, szenvtelen üdvözlése. A mosoly nélküli szigorú-

1996. szeptember 30-án történelem tanszékünk vendége volt Földvári Rudolf, a Nagy Imre Társaság elnöke, a mártír miniszterelnök egykori munkatársa. Színvonalas és elgondolkodtató előadása indított bennünket arra, hogy levélben kérjük meg arra, hogy utólag válaszoljon két kérdésünkre:

1. Nagy Imre első kinevezésének körülményei (moszkvai találkozó, 1953. július);

2. Nagy Imre leváltásának körülményei (Moszkva, 1955. január).

Rudi bácsi (ő kérte, hogy így hívjuk) „postafordultával” válaszolt, sőt elküldte tanszéki könyvtárunk részére a saját maga készítette jegyzőkönyvet az 1953-as moszkvai találkozóról. Szíves együttműködéséért ezúton szeretnénk kifejezni köszönetünket.

Mozgalmas életpályá járó! 1921-ben született, azóta 7 rendszerváltást ért meg. Munkáját kifutó fiúként kezdte, majd lakatos. További állomásai: gyártmányszerkesztő, fordító, 1981 óta nyugdíjas. Politikai pályafutását tekintve 1952–54 között az MDP budapesti, majd 1954–56 között a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pártbizottság első titkára. 1956-ban a megyei munkatanács tagja, majd elnöke. Országgyűlési képviselő. 1956. november 5-én Ungvárra hurcolták. Mivel Nagy Imre munkatársa volt, 1958-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték...

Kákonyi Gellért

ságot tükröző arcuk és szemük sem volt számomra szívderítő. Mindez csak a kezdete volt az ezután ért „nehézfajsúlyú” meglepetéseknek. Ami az üdvözlések és elhelyezkedések után következett, az úgy hatott rám, mint a derült égből lecsapó villám! Velem szemben ült Malenkov – ő vezette a tanácskozást –, közvetlenül mellettem Huscsov és Berija. Mindkettejüket amolyan asztalt csapkodó, dörgedelmes és keményhangú kritikát gyakorló politikusként ismerte meg a világ, ekkor én is.

Ezen a tanácskozáson nem csak az dőlt el és hangzott el, hogy Nagy Imre legyen a miniszterelnökünk, hanem ennek az indoklása is. Ez volt az igazi haddelhadd! Az indoklás elítélte az MDP egész addigi politikáját, ami már tőrhetetlen elégedetlenséget szült a lakosság körében. Ezt jelezték a csepeli, ózdi, diósgyőri sztrájkok és az alföldi paraszttüntetések. E káros politika fő felelőseiként „négyesfogatunk” tagjait: Rákosi Mátyást, Gerő Ernőt, Farkas Mihályt és Révai Józsefet nevezték meg és bírálták meg kökeményen, kétségbevonhatatlan tényekkel és adatokkal bizonyítva véleményüket. A bírálatok tartalma igaz és jogos volt, de a módját és a hangját kioktatásnak, megleckéztatásnak, esetenként durvának és megszegényítőnek éreztem. A szovjet vezetők bírálatának a tartalma is, a módja is megdöbbenett. Hiszen csak itt és ekkor szembesültem azokkal a rideg tényekkel, melyek jellemzőek voltak hazánk akkori gazdasági, politikai helyzetére, a törvényesség tőrhetetlen állapotára, a pártvezetés belső mechanizmusára, a „négyesfogatunk” káros tevékenységére. Csak itt ismerhettem meg hazánk akkori valós helyzetének az igazi okait, gyökereit.

Megfogalmazódott bennem több kérdés. Miért nem Rákosi Mátyás vagy Gerő Ernő tárta fel a Központi Vezetőség és a Politilai Bizottság összes tagja előtt e keserű valóságot? Miért titkolták ezt el? Egyáltalán kiket tiszteltem eddig bennük? S mit tegyek ezután? Milyen legyen, lehet a viszonyom a jövőben Rákosi Mátyással, Gerő Ernővel, Farkas Mihállyal vagy Révai Józseffel? Akkor még nem tudtam határozott álláspontot kialakítani e kérdésekre. A szovjet vezetők bírálatának módja és hangja is keserű kérdéseket állított elő. Miért az úr és a szolga viszonya jellemzi kapcsolatainkat? Miért nem az egyenjogú elvarátoké? Mennyiben vagyunk, lehetünk önállóak és függetlenek nemzeti sorskérdéseink eldöntésében, érdekeink kölcsönös figyelembevételével a valóban egyenjogú együttműködés talaján?

E tanácskozásról két okmány már nyilvánosságra került. Az egyik Gerő Ernő és Szalai Béla írása jegyzőkönyvi minősítéssel. Ez azonban egy összefoglaló értékelés (Ld. *Múltunk* 1992/2-3. sz.); a másik pedig az én jegyzőkönyvem. Ezt a *Kapu* közölte az 1989. májusi számában. Ebben kronológiai sorrendben rögzítettem a felszólalókat és mondanivalójuk lényegét. Az eredeti kézírásos példánya az *Oral History* irattárában van.

1995 októberének végén Moszkvában járva módomban volt megkérdezni az Orosz Levéltárak Állami Bizottságának elnökétől – *Pihova* úrtól –, hogy készült-e, van-e erről a tanácskozásról orosz nyelvű jegyzőkönyv? Nem tudott ilyen anyag létezéséről. Megígérte, hogy utánanézet, s ha van, akkor egy példányt eljuttat hozzám. Máiig nem kaptam orosz nyelvű jegyzőkönyvet.

A moszkvai tanácskozásról nyilvánosságra került anyagok feleslegessé teszik az ott elhangzott megdöbbenő vélemények és kökemény bírálatok részletes ismertetését e

cikkben. Elegendő csupán a bírálatok súlypontjaira és a leglényegesebb véleményekre felhívnom a figyelmet. A bírálatok súlypontjai voltak:

1. A gazdasági helyzetünk;
2. Az ún. adminisztratív (törvényességi) ügyek;
3. A személyi (káder) ügyek;
4. Rákosi Mátyás és három „fogatos” társának bírálata;

Gazdasági helyzetünket válságosnak ítélték meg, ennek fő okát a kalandor típusú tervező munkánkban határozták meg.

Az adminisztratív ügyekről mondott véleményük „letaglózó” volt, a törvénytelen-ségek tengeréről fejünkhöz vágott adataik miatt. Berija közölte (s ezt ő valójában jól tudta!), hogy három és fél év alatt hazánkban 1 200 000 személyt állítottak bíróságok elé és 1 150 000 személy ellen indítottak ún. adminisztratív eljárást!

Még megdöbbenőbb volt megtudnom, hogy a büntenger fő felelőse Rákosi Mátyás, aki beavatkozott az ÁVH ügyeibe, utasításokat adott letartóztatásokra, verésekre, szadista módszerek alkalmazására. Követelték az igazság felderítését és kimondását ezekben az ügyekben, továbbá a gyors rehabilitációt. Kimondták, *katasztrófa fog bekövetkezni*, ha nem javítunk ezen a helyzeten.

A személyi (káder) ügyekben két jelenséget bíráltak: a magyar nemzetiségű és főleg ilyen fiatal vezetők számának elégtelenségét és a személyi ügyek „egy vagy négykezes” eldöntését. E téma tárgyalásakor mondták ki: *Magyar ember, Nagy Imre legyen a miniszterelnök Rákosi Mátyás helyett!*

A „négyesfogatunk” tagjai kíméletlenül kemény bírálatban részesültek. Mindenekelőtt Rákosi Mátyás. Őt így jellemezték: öntelt, vezérkedik, azt képzei, hogy mindent megtehet, egy személyben volt a párt titkára, a miniszterelnök, az ÁVH vezetője. Farkas Mihálynak azt üzenték: ne tetszelegjen, mint egy hadvezér! Révai Józsefnek szóló üzenetük pedig ez volt: nem lehet minden ideológiai és kulturális vonal vezére. Érdekes, hogy Gerő Ernő viszonylag szárazon úszta meg a bírálatözönt.

A továbbiakban jelzem azokat a kül- és belpolitikai fő okokat, amelyek szükségessé tették a szovjet vezetés számára a magyar vezetés és politika lényeges korrekcióját. Ebben az időszakban a két táborra szakadt világ mindkét vezető hatalma véget akart vetni a hidegháborúnak, a merev szembenállásnak, a fantasztikus költséget követelő fegyverkezésnek, ami az életkörülmények javításától vont el forrásokat itt is, ott is. Közben kialakult a katonai erőegyensúly a két világhatalom között. Malenkov ezidőtájt jelentette be, hogy már a Szovjetunióknak is van hidrogénbombája! Megszűnt a koreai melegháború. 1953. április 22-én Vorosilov, a szovjet államfő kijelentette az USA moszkvai nagykövetének: „A rendezést kívánó valamennyi kérdést barátságos módon lehet megoldani.” 1953. április 25-én megérkezett Moszkvába Eisenhower amerikai elnök válasza: „A vitás kérdések közül... egyetlen egy sem megoldhatatlan... az USA kész vállalni az igazságos részét a rendezésükben.” (Ekkor közölte a szovjet média először egy amerikai elnök üzenetének teljes szövegét.)

A nemzetközi helyzet megérett a változtatásokra, a két világhatalom párbeszédre, közeledésre. Ehhez tárgyalásokra volt szükség. A tárgyalásokra viszont „szalonképessé” kellett tenni a Szovjetuniót is, a szocialista országokat is. Ekkor és ezért kezdődött meg a Szovjetunióban a rehabilitáció, az életkörülmények lassú javítása, a közélet némi demokratizálása, a múlt óvatos ártértékelése, a törvénytelenségek jóvátétele. *Ehrenburg* szovjet író ezt a megindult folyamatot „olvadásnak” minősítette.

Azt nem tudom, hogy az akkori szocialista országok közül miért Magyarországra esett elsőként a szovjet vezetők választása, s miért velünk akarták korrigáltatni az általuk diktált politika káros következményeit. Azt viszont lépten-nyomon tapasztaltam, hogy Nagy Imre 1953-as kormányprogramját,

melynek alapjait e moszkvai tanácskozás döntései jelentették, örömmel, reménykedéssel, bizakodással fogadta lakosságunk elsőprő többsége. Oka volt rá! Az eddigi információim szerint e tanácskozáson született a szovjet vezetőknek az egyetlen olyan döntése, amely nem csak a szovjet birodalom érdekeit szolgálta, hanem a mi érdekeinket is. A történelem e páratlan pillanatában összecsengtek, azonosak voltak a szovjet és a magyar érdekek!

Érdeemes röviden vázolni Nagy Imre szerepét és tevékenységét e tanácskozáson. Az első nap nem szólalt fel. Hallgatott. Őt vizsgálva feszülten figyelőnek, a hallottakon elgondolkodónak láttam. Hallgatásának okát ma sem tudom. Vele e négy napon a köszönéseken kívül nem váltottam szót. Én nem mertem ebben kezdeményező lenni. Ő 25 évvel volt idősebb nálam és gyermekkoromban arra tanítottak, hogy a fiatalnak öregek között „hallgass” a neve. Ő sem kezdeményezett köztünk beszélgetést, hiszen jóformán nem is ismert engem, azt sem tudhatta ki fia-borja vagyok. Főleg azt nem tudhatta, hogy politikailag hová, kihez tartozom. Mindezt akkor is, ma is természetesnek vettem és veszem, minden rossz érzés vagy szemrehányás nélkül. A második és a harmadik napon – a szállásunkon – már aktívan részt vett a reánk zúdított bírálatból összeállítandó tennivalók kialakításában. A negyedik napon – a zárótárgyaláson – ő volt a legaktívabb. Négyyszer szólalt fel.

E négy nap tárgyalásain a legfontosabb javaslatai az alábbiak voltak:

1. Biztosítani a törvényességet.
2. Felszámolni a törvénytelenségek súlyos következményeit
3. Hallgatni kell a népre, szűnjék meg a lakossággal szembeni rideg bánásmód.
4. Biztosítani kell a falvak egyéni gazdálkodóinak a termelési feltételeit is, a mezőgazdaság árutermelésének növelését.

Nagy Imre, Magyarország miniszterelnöke

5. Szűnjenek meg a kulákkisták, a falusi túlkapások döntő okai.

6. Sok függ attól, hogy Rákosi Mátyás őszintén fel fogja-e tárni a hibáit és segít-e abban, hogy a pártapparátusban felszámolhassuk a vezérkedő, hízelgő szellemet.

Nagy Imre bírálataiban, véleményében senki ellen sem hangzott el egy szikrányi gúnyolódás, megbélyegzés sem.

* * *

Nagy Imrét az 1955. január 8-i moszkvai döntés és annak következményei fosztották meg miniszterelnöki és minden pártbeli, állami, hivatali tisztségétől, még a tanári tevékenységének lehetőségétől is. Ez a döntés tette lehetővé Rákosi Mátyás számára, hogy házi őrizetben tarthassa, az ÁVH-val figyeeltethesse, teljesen elszigeteltesse a külvilágtól és anyagilag a létminimum határára szoríttathassa.

Ezen a moszkvai tanácskozáson nem vettem részt. Amit erről tudok, azt a KV tagjaként ismertem meg eléggé gyér információkból, főleg azokból az intézkedésekből, melyekkel ezt követően Nagy Imrét és az őt követőket, támogatókat sújtották:

- a cenzúra hatékony működtetésével,
- egyes lapok elkobzásával és egyes színdarabok betiltásával,
- „belső” száműzetéssel, még Vass Zoltánt is Komlóra „száműzték”, de úgy, hogy az élettársát nem vihette magával,
- pártfegyelmikkel, a pártból történő kizárásokkal,
- az írókat, újságírókat, Nagy Imre híveit elítélő, véstörvényszékszerű gyűlésekkel,
- Nagy Imrét és követőit becsmérlő, gyalázó, elítélő rádióadásokkal és újságcikkekkel.

Ezt a moszkvai tanácskozást megelőzte az 1954. május elején tartott amolyan „fejmosó” tárgyalás. Ezen sem vettem részt, bár akkor még a Politikai Bizottság tagja voltam. Ekkor már bíralták a szovjet vezetők Nagy Imrét a gazdaságpolitikai intézkedéseiről, melyekre ők adtak utasítást 1953 júniusának közepén, és a múlt hibáinak bírálatáért, de az eredményeinek elhallgatásáért. Rákosi Mátyás a rehabilitálások fékezéséért és lassúságáért kapott fejmosást, de azért is, hogy a múltat rózsaszínűre festi. Ehhez azonban hozzátették a szovjet vezetők: vissza kell állítani Rákosi Mátyás régi tekintélyét. Majd a lehetetlent követelték, Nagy Imre és Rákosi Mátyás együttműködését, a tűz és a víz összehétközését. Ez nem következett, nem következhetett be. A politikai feszültség tovább nőtt a pártvezetésen belül. Rákosi Mátyás sem szerezhetette vissza a régi tekintélyét, sőt, egyre népszerűtlenebbé vált, egyre gyűlöltebb lett a lakosság szemében. Ezzel párhuzamosan nőtt a pártvezetéssel és a párttal szembeni elégedetlenség, Nagy Imre népszerűségének növekedésével szemben.

Ez a helyzet zavarta a szovjet vezetés diplomáciai manővereit az ismét éleződő, feszültebbé váló nemzetközi helyzetben. (Ami az akkori NSZK NATO-ba integrálása miatt következett be). A szovjet vezetés sürgősen rendet akart teremteni a magyar vezetésben. Ezért 1955. január 8-ára harmadszor is Moszkvába rendelte Rákosi Mátyást, Nagy Imrét, Farkas Mihályt, Ács Lajost és Szalai Bélát. Nagy Imre ellenezte, hogy a magyar vezetés kérdéseit ismét Moszkva döntse el. Álláspontja szerint ez a magyar pártra tartozik és nem

az SZKP vezetőire. Ezt az indoklását az akkori Politikai Bizottság elutasította. Erről a tanácskozásról Szalai Béla készített feljegyzést 1955. január 12-ci dátummal, melyben az utolsó mondat így hangzik: *„A feljegyzés nem szó szerinti szövegét adja a felszólalásoknak, hanem rövidített. Részben teljesen pontos, részben megközelítő pontosságú.”* Felmerül a kérdés: mit nem tárnak elénk a *„részben megközelítő pontosságú”* részletek?

Szalai Béla feljegyzése megjelent a *Múltunk* 1992/4. számában. Emiatt nincs szükség a tanácskozáson elhangzottak ismertetésére, elegendő néhány megjegyzést fűzni a tanácskozás háttörzongató tartalmához:

1. Ekkor erkölcsileg és politikailag „kivégezték” Nagy Imrét, és dicshimnuszokat zengtek Rákosi Mátyás vezetéséről.
2. Mindaz amit a szovjet vezetők ekkor Rákosi Mátyás valótlán rágalmaival szajkózva elmondtak Nagy Imréről, szinte szó szerint megtalálható az 1958-as Nagy Imre-per vádiratában! Itt és ekkor hangzott el először Moszkvában Nagy Imréről, hogy öntelt, pártszerűtlen, kispolgár, az ellenséges erők nyomása alatt van, agresszív, pártellenes, az egyszerű párttagokat és a pártönkívűlieket mozgósítja a KV ellen! Rákosi Mátyást pedig így rehabilitálták: nincs jobb vezetés Magyarországon, mint Rákosi Mátyásé. Megbírálták és kijavítják hibáit. Most őt támogatják Nagy Imrével szemben, mert Nagy Imrének külön vonala van. (Amit ők írtak elő számára 1953 júniusában!) Nagy Imre nem fogadta el ezt az alaptalan bírálatot. A szovjet vezetők követelése ellenére kijelentette: Nem hajlandó önbírálatot gyakorolni, mert nincs miért. Nem hajlandó együttműködni Rákosi Mátyással, vagy Rákosi meg vagy ő. A helytelen, káros döntés az lett, Nagy Imre menjen.
3. A szovjet vezetők – elsősorban Hruscsov – hogyan engedhetnék meg maguknak, hogy Zinovjev és Rikov sorsával (kivékezésükkel!) fenyegetsenek meg egy szerintük független állam miniszterelnökét, mert az nem hajlandó végrehajtani az előreláthatóan súlyos és a népre káros következményekkel járó követeléseiket.
4. Mit ér erkölcsileg és politikailag az a szovjet vezetés, melyet Rákosi Mátyás az orránál fogva tudott félrevezetni alaptalan vádaskodásaival és rágalmazásaival?

A szovjet vezetők ezzel a döntésükkel megakadályozták Nagy Imre 1953-as kormányprogramjának végrehajtását, amihez ők adtak számára zöld utat. Arra nem is gondoltak, hogy szelet vetnek és vihart fognak aratni! Méghozzá 1956 viharát, melyért igen súlyos árat kellett fizetniük. Helyes, reális döntéshez olyan államférfiúi és politikusi bölcsességre lett volna szükségük, melyekkel – s ezt a történelem bebizonyította – nem rendelkeztek.

Így ért véget Nagy Imre első miniszterelnöksége Rákosi Mátyás „mesteri” cselszövései és intrikái, valamint a szovjet vezetők – józan ésszel meg nem magyarázható – hiszékenységből fakadó káros döntése miatt.

* * *

Utószóként teszem az alábbi megjegyzéseket:

1. 1956-nak kellett arra kényszerítenie a szovjet és magyar vezetőket, hogy számos olyan intézkedést tegyenek 1956. november 4-e után, melyekért Nagy Imrét 1955 elején száműzték a közéletből és amelyekért 1958. június 16-án az életét is kioltották. Ezeket az intézkedéseket *Bányász Rezső* nyugalmazott nagykövetünk (aki 16 évet töltött diplomáciai szolgálatban Svédországban, Amerikában, Angliában, Írországban és Kanadában) értesülései szerint a Nyugat „...úgy értékelte, mint 1956 nemzeti törekvéseink csendes, nem deklarált megvalósítását.” (Ezt a NÉPSZABADSÁG 1995. október 6-i számában megjelent „Az [újra] elvesztett presztízs” című cikkéből idézem).
2. Az előzőekben jeleztem, hogy a második (1954. május elejei) és a harmadik (1955. január 8-i) moszkvai tanácskozásokon nem vettem részt. Ennek egyetlen oka volt. Rákosi Mátyás „leírt”, mert menetközben bebizonyosodott, nem tartozom az őt mindenben hűen kiszolgálók közé. Ugyanis meg mertem bírálni a vezetési gyakorlatát, engedélyének kikérése nélkül kinyitattam a budapesti PB kapuját mindenki előtt, és kezdeményeztem a munkásmozgalom önzetlenül dolgozott öreg tagjainak erkölcsi és politikai megbecsülését akkor, amikor Rákosi Mátyás „tizenkilencseknek”, „szektásoknak”, „jobboldali szociáldemokratáknak” bélyegezte meg őket. Nem mentem el – hívása ellenére – a lakására szilveszterezni 1953. december 31-én. Gerő Ernő szerint tüntettem a proletársággal, mert nem azonosultam az életmódjukkal, a fényűzésükkel, a vezetési stílusukkal. Egyszóval „kilógtam” a sorból. Meg azzal is, hogy érdeklődni merem egy általam jól ismert kispesti párttag szerintem jogtalan letartóztatásának okai felől. Mindez több volt a soknál ahhoz, hogy valaki Rákosi Mátyás mellett a Politikai Bizottság tagja lehessen, maradhasson.
3. Megérne talán egy „misét” annak közlése is, miért követelte szinte az egész ország Nagy Imrét másodszor a miniszterelnöki székbe 1956. október 23-a előtt, és október 23-án.

Kiss Gábor

A három muskétás Egyiptomban

Előzmények

1956-ban a világpolitikát két esemény rázta fel: a magyarországi forradalom és a szuezi válság néven ismert II. arab–izraeli háború. A cikk témája az utóbbi konfliktus, melyben szerepet játszott az egész arab világ, de arab részről katonailag csak egyetlen állam, Egyiptom vett részt benne. A szuezi válság nem lehet pusztán arab–izraeli belügyként felfogni, mivel Anglia és Franciaország révén két nagyhatalom tettelesen is részt vett benne. Mindkét hatalom komoly érdekeltségekkel rendelkezett a térségben: Anglia főleg a Szuezi-csatorna révén, míg Franciaország az akkor javában folyó algériai háború megoldását vélte megtalálni a Nílus mentén, ugyanis az ott folyó felkelés legnagyobb arab támogatójaként Egyiptom lépett fel, aki nem csak Algériát támogatta, hanem az egész arab világ felszabadító mozgalmait.

Kairóban tevékenykedett a híres *Abd el-Krim* emír, a rif háború egykori vezére, aki hiányosan felszerelt csapataival öt éven harcolt a francia gyarmati hadsereg ellen Marokkóban. Így Kairó lett a gyűjtőhely az algériai szabadságharcosoknak is: *Ben Bella*, *Huari Bumedién* és társai. Már *Faruk* király alatt tevékenykedhettek ezek a csoportok – több kevesebb brit támogatással –, de az arab nacionalizmus igazi fellángolását az 1952-es katonai hatalomátvétel okozta, mikor a *Mohammed Nagib* tábornok és *Gamal Abdel Nasszer* ezredes vezette nacionalista tiszt csoport – a Szabad Tisztek Mozgalma – megdöntötte Faruk király hatalmát és egy évvel később, 1953. június 18-án kikiáltotta a köztársaságot, melynek első elnöke a Mozgalom vezetője, Nagib tábornok lett, megtartva magának a miniszterelnöki posztot is. Ez nem csak hogy Egyiptomot a párarab törekvések központjává tette, hanem az el nem kötelezett országok mozgalmában való részvételét is fokozta. Nasszer 1954-ben átvette a hatalmat Nagibtól és ez a forradalom további radikalizálódását hozta. Az új vezér szembe állt a fáraók korabeli Egyiptom nagysága lebegett és ezen ideológia nyomán egyesíteni kívánta az egész arabságot Marokkótól Iránig. Az anyagi támogatáson túl jelentős szellemi befolyással bírt Egyiptom az arab világban. Propaganda tevékenységet fejtett ki, melynek fontos eszköze volt a kairói rádió, az Arabok Hangja. A főváros egyeteme, a X. században alapított *Al-Azhar* – főleg az 1952-es fordulat után – vonzotta Algéria forradalmárait. A Nasszer vezette egyiptomi külpolitika nemzetközi fórumokon is kiállt az arab érdekek mellett és a francia érdekek ellen: az 1955-ös bandungi értekezleten (az el nem kötelezett országok első jelentős nemzetközi találkozásán) támadta a francia gyarmati politikát. Algéria értékét számos fontos dolog növelte a franciák szemében: ekkor kezdték feltárni a Szahara hatalmas olajkincsét és a kutatófúrások hatalmas készleteket jeleztek. A francia atomkísérletek színhelyéül szintén Algéria szolgált. A francia jelenlét jogilag is igazoltnak tűnt, mivel Algériát Franciaország részének tekintették, annak tengerentúli megyéjeként. Presztízs okokból sem engedhettek: az 1954-ben kitörő felkeléssel egy időben szenvedtek súlyos vereséget Vietnámban. Az immár két éve húzódó algériai konfliktus a vietnami kudarccal együtt szinte szükségessé tette, hogy a francia kormányzat valami-

Ilyen sikert produkáljon s ehhez kitűnően megfelelt egy gyors hadjárat Egyiptomban. Ahogy nőtt az arab felszabadító és forradalmi mozgalmak ereje, úgy nőtt a szakadék az arab világ és Párizs között. Az arab-francia ellentét miatt a térségbeli francia politika egyetlen szövetségének jóformán csak Izrael kínálkozott.

Anglia érdekeit alapvetően a Szuezi-csatorna határozta meg. Ez a stratégiai jelentőségű víziút angol ellenőrzés, a csatornaövezet pedig angol megszállás alatt állott. A megszállást szabályozó okmányt 1936-ban írták alá. Ez a szerződés elismeri Egyiptom függetlenségét, de olyan pontokat tartalmazott, melyek látszólag teljes mértékben garantálták az örökös érvényességet. A politikai és gazdasági befolyást garantáló szerződést kiegészítette a Csatorna katonai megszállása. Egészen az 1952-es fordulatig London érdekeit nem fenyegette veszély a piramisok országában. Faruk uralma – bár alatta is voltak függetlenségi törekvések – nem fenyegette az angol szupremáciát Kairóban. A forradalom, a monarchia megdöntése a kezdettől nyugtalanította az angol politikát. Nagib uralma alatt még reménykedehett a londoni kormány, de a nasszeri hatalomátvétel s az ahhoz kapcsolódó radikális politika valósággal sokkolta az angol vezetést. Minden okuk megvolt az aggodalomra: 1954. október 19-én a Churchill vezette angol kormány kénytelen aláírni Egyiptommal egy egyezményt, melyben vállalja, hogy csapatait 20 hónapon belül kivonja a csatornaövezetből, cserébe Kairó elismeri a csatorna nemzetközi státuszát. A csatorna rendkívül fontos szerepet játszott főleg Anglia, de Nyugat-Európa számára is, gazdaságilag, katonailag és politikailag egyaránt. Igaz ugyan, hogy a csatorna részvényei nek nagy része a francia kézen van s csak kisebbség hányadát birtokolja London, de éppen az utóbbi tény miatt nagyobb az angol befolyás: míg a francia részvényeket rengeteg kisbefektető birtokolta, addig az angol állam a kezében lévő részvény tömeggel egyetlen jogi személyként fellépve a legnagyobb részvényessé vált s döntő befolyást szerzett a Csatorna Társaságban. A Társaság magas osztalékot fizetett a részvényekre s ez jelentős pénzbevételekhez juttatta a brit államot. Anglia számára tehát a tengeri összeköttetés zavartalan biztosítása volt a kulcskérdés, de jelentős volt számára az átkelési díjakból származó jövedelem is.

A történet következő szereplője Izrael. A zsidó állam kialakítása óta szemben áll mind-egyik arab országgal. A többi arab ország labilis belső helyzete miatt a legnagyobb veszélyt ellenfele Egyiptom jelentette. Az I. arab-izraeli háború lezárása óta Izrael, hasonlóan az arab országokhoz, főleg Egyiptomhoz, készült a következő összecsapásra, melynek bekövetkezését mindkét fél látta. Izrael tisztában volt vele, hogy Kairó arab integrációs törekvéseinek egyik akadálya a zsidó állam léte. Nasszer, aki harcolt az első Izrael elleni háborúban, a cionizmusban, az erős külföldi hatalmak által támogatott „Mózes népében” a Nyugat trójai falóvát látta. Az arab nacionalizmust ösztönözték azok a szélsőséges cionista nézetek is, melyek a „Nagy Izrael” megteremtését hirdették. Izrael, bár az előző háborúban jelentős katonai sikereket aratott, kedvezőtlen stratégiai helyzetét területszerzéssel, tehát egy újabb háborúval akarta kiküszöbölni. Ennek érdekében intenzív külpolitikába kezdett, melynek célja, hogy megszerezze a Nyugat és főleg Egyesült Államok politikai és anyagi támogatását.

Ahogy nőttek Párizs és London ellentétei Kairóval, úgy fokozódott az izraeli-angol-francia politikai és katonai együttműködés. Ez 1953-ig szinte a nullával voltak egyenlő, sőt ellenségesek is voltak. A zsidó politika másik része arra irányult, hogy fokozza az arab táboron belüli ellentétet. Kihasználta Egyiptom arab hegemoniára való törekvését, amely főleg a

gazdag olajtermelő államok, Irak és Szaúd-Arábia érdekeit sértette. Izrael a győztes háború után hozzálátott hadereje modernizálásához. A fejlesztés az örvenes években, 1954-től gyorsult fel: modern fegyvereket vásárolnak, a tiszteket egyre növekvő számban külföldi – főleg angol és francia – katonai iskolákba küldik tanulni. A katonai kapcsolatok *Moshe Dajan* vezérkarifőnök 1954 májusi párizsi látogatásával kezdődtek: már az év végén egyezményt írt alá Simon Peresz izraeli külügyi államtitkár és *Diomedes Catroux* francia hadügyi államtitkár korszerű fegyverek – AMX harckocsik, lokátorok, *Ouagan* és *Mystere* harcirepülőgépek – szállításáról. A hadsereg fejlesztése során a fő hangsúlyt páncélos csapatok és a támadó légierő kapta, emellett hangsúlyt helyeztek az ejtőernyős alakulatokra is. A gyalogságot igyekeztek ellátni modern páncélozott szállítójárművekkel és teherautókkal. A szárazföldi csapatok átszervezése során alapvető harcászati egység a dandár maradt. A dandár, alárendeltségében lévő csapatok fegyverneme szerint lehetett gyalogos, gépesített, páncélos és ejtőernyős. A dandárok többsége még gyalogos dandár, de jelentős részt képviselnek a modern fegyvernemek, a páncélos és gépesített csapatok. A dandárokat harccsoport parancsnokságoknak rendelték alá s így hadosztályszintű magasabb egységeket hoztak létre, megkönnyítve a csapatok irányítását. A katonák magas szintű harci kiképzést kaptak és igen magas szinten volt a hadsereg harci morálja.

1952–1954 között az egyiptomi–izraeli határon viszonylagos csend uralkodott, kisebb támadások, harci cselekmények főleg a jordán–izraeli, szír–izraeli és a libanoni–izraeli határon folytak. Ez szervesen illeszkedett az izraeli külpolitikába is, mivel így tovább mélyítette az arab országok közti ellentétet. Az egyiptomi határon 1954 után újultak ki az összecsapások. A hadsereg hadművelési terveinek kidolgozása 1952-ben kezdődött, majd miután felmerült az angol és francia fegyveres erőkkkel végrehajtott akció lehetősége, a haditervet egyeztették a Muskétás-tervvel (a közös angol-francia haditerv fedőneve) és végleges formában a Kades-1 fedőnevet kapta. A terv szerint a támadást Déli Parancsnokság hajtja végre, állományában 6 gyalogos és 3 páncélos és gépesített dandár hajtja végre. A támadás fő célja a Sínai-félsziget északi részének elfoglalása, s ha ez sikerül, akkor védelmi vonal kiépítése a Csatorna keleti partján. Az 1956. október 25-én kiadott végrehajtási utasítás 1956. október 29-re jelölte ki a támadás napját. Az elérendő célokhoz hozzá vette a Tirán-szoros elfoglalását, s így a szoros egyiptomi blokádjának a feloldását.

Egyiptom az első arab–izraeli háború után szintén fejleszteni igyekezett haderejét. A modernizálás üteme az 1952-es forradalom után nagy lendületet. Újraértékelték az első háború tapasztalatait. Személyi változtatásokat hajtottak végre és átszervezéseket eszközöltek. Korszerű haditechnikát szereztek. Jelentősen növelték a repülőgépek, páncélosok és lövegek számát. Nem csak a fegyveres erőket fejlesztették, hanem jelentő erőfeszítéseket tettek a gazdaság fejlesztésére is. Ekkor merült fel az asszuáni gát építésének a gondolata is. A nagyratörő elképzelések meghaladták az ország erejét. Mivel az építkezések finanszírozása nem állt rendelkezésre elegendő belső tőke, ezért Nasszer segítségért fordult az USA-hoz, Angliához és a Világbankhoz. Közben 1956. júliusában a britek befejezik a csatorna-övezet kiürítését, és július 13-án az utolsó angol katona is elhagyja Egyiptomot. Július 19-én *J. F. Dulles* amerikai külügyminiszter tudatja az egyiptomi követtel, hogy az Egyesült Államok elutasítja országa hitelkérelmét és nem támogatja a gát felépítését. Ezután Anglia, majd végül a Világbank is elutasító választ adott. A Fehér Ház döntésének hátterében egy erősödő amerikai Izrael-lobby állt, és az, hogy

az USA déli államai tartottak az egyiptomi gyapot versenytől. Erre válaszul, azzal az indokkal, hogy az építkezéshez szükséges pénzt előteremtse, Nasszer július 26-án bejelenti az Egyetemes Szuezi Csatorna Társaság államosítását (1956. évi 285. tv.), annak bevételeivel együtt. A törvény 3. cikkelye értelmében „az államosított társaságnak mind Egyiptomban, mind külföldön lévő javai és jogai zár alá kerülnek”. Vagyis az angol állammal egyetemben a francia kisérszvényesek tömegei veszítették el értékpapírjukat s ezzel jelentős jövedelemtől estek el.

Egyiptom ekkor került igazán a világpolitikai érdeklődés középpontjába. Ennek hatására persze Moszkva szemében is felértékelődött a térség jelentősége. Megnőttek az szovjet fegyverszállítmányok az akkor legkorszerűbb fegyverekből: 1955-től folyamatosan érkeztek a MIG-15-ös vadászgépek, IL-28-as bombázók, és '56-ra a brit csapatok kivonásával együtt megérkeztek az első szovjet katonai tanácsadók is. Az államosítás után felmerült egy Egyiptom elleni azonnali ejtőernyős támadás lehetősége, de brit és francia kormányok ezt visszautasították. Ellenben a vezérkarok megkezdtek a haditerv kidolgozását, mely végleges formában a Muskétás fedőnevet kapta. A terv szerint a tengeri és a légideszantok támadása november 7-én kezdődik Port-Szaid térségében. Második ütemben a deszant alakulatok elfoglalják Port-Szaidot és megkezdik előrenyomulásukat dél felé. Harmadik ütemben a szárazföldi csapatok teljes hosszában elfoglalják a Csatornát, és november 17-re befejezik a harcokat. Egyiptom védelmi koncepciója, miután az ország nem készült fel a támadó háborúra, a Csatorna feletti ellenőrzés megtartását tűzte ki célul. Ennek előterét, a Sínai félsziget megvédését alárendelte a Csatorna-övezet megtartásának, tehát a védelmet bizonyos területfeladás árán kívánta megvalósítani. Mivel nem találtak békés megoldást a válságra, elhatározást nyert a katonai akció megvalósítása. Formálódott egy „Földközi-tengeri antant” Anglia, Franciország és Izrael részvételével. Az október 23-án kezdődő titkos *sèvres-i* találkozáson a támadás időpontjául november 7-t tűzték ki. A két fél hadereje bár egymással nem volt szimmetrikus, az erőviszonyok hozzávetőleg egyenlőnek mondhatók. A katonai erőviszonyokat a következő táblázat szemlélteti:

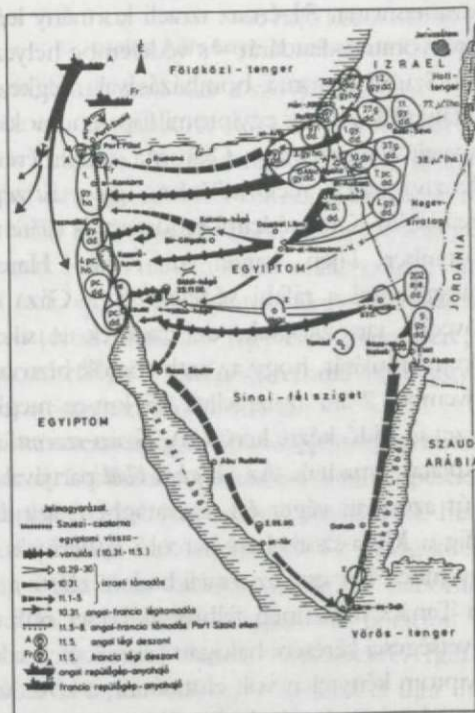
Haderók	Izrael	Anglia	Franciaország	Összesen	Egyiptom	Erőviszony
Összes katona (fő)	100 000				150 000	
Részvevő létszám	45 000	13 500	8 500	67 000	50 000	1,3 : 1
Részvevő dandár	12	3	1	16	13	1,2 : 1
Részvevő csoport, ezred	—	—	1		3	
Harcocsi (db)	400	30	20	450	530	1 : 1,2
Páncélozott jármű (db)	450	30	20	500	200	2,5 : 1
Tábori löveg	150	30	20	200	500	1 : 2,5
Harci repülőgép (összes)	136	70	45	251	180	1,4 : 1
Működő harci repülőgép	117	70	45	232	70	3,2 : 1

Számszerű adatok mögött azonban látni kell az egyiptomi haderó gyenge kiképzettségét, harci morálját. Számba kell venni a szövetségesek modernebb szintű vezetési módszereit, jobb hírközlő hálózatát, a katonák és a tisztek magasabb kiképzettségi fokát. Igaz ugyan, hogy az

egyiptomi hadsereg is modern haditechnikával rendelkezett, azonban kevés volt az új harci eszközökkel bánni tudó katona. Jellemző, hogy nem volt annyi képzett arab pilóta, mint amennyi repülőgépe volt a légierőnek (ez a hátrány megmarad a következő Izraellel vívott háborúig). Így a repülőgépek nem csak műszaki okok, hanem pilótahiány miatt sem tudtak repülni.

A hadviselő felek hadrendje az előzőleg kidolgozott haditervek szerint alakult. A résztvevő csapatok elhelyezkedését az első, a háború lefolyását a második térkép szemlélteti.

**AZ ERŐK CSOPORTOSÍTÁSA
A MÁSODIK ARAB-IZRAELI HÁBORÚ ELŐTT,
1956. OKTÓBER 29.**

A háború

A harci cselekmények az izraeli vezérkar október 25-i végrehajtási utasításának megfelelően október 29-én, 17.00-kor kezdődtek. Ekkor az izraeli légierő 16 Dakota szállítórepülőgépe egy megerősített ejtőernyős zászlóaljat dobott le a *Mitla-hágónál*, azzal a feladattal, hogy a hágót lezárva akadályozzák az egyiptomi erők visszavonulását. Az ejtőernyős dandár többi része, a főerők pedig előrenyomultak *el-Kuntilla* irányába és előőrsei felvették a kapcsolatot a ledobott deszanttal. Erre az egyiptomi vezetés a Csatornát védő csapatok állományából küldött ki erőket, hogy vegyék fel a harcot az izraeli ejtőernyősökkel, míg a páncélos hadosztály egységei parancsot kaptak ellentámadásra és az izraeli erők átkarolására. Az ejtőernyősök parancsnoka visszavonulást rendelt el, a hágó végül egyiptomi kézen maradt. Október 30-án reggel az izraeli Középső Harccsoport is megindította támadását *az Abu-Ageila-Um-Katef* körzetében lévő egyiptomi védelmi rendszer felé, ahol a védelmet a

megerősített 3. hadosztály látta el. A támadó egységek 22.00-kor indították akciót a védelem ellen, de a rohamot visszaverték, majd az egyiptomi csapatok ellentámadást indítottak. A kezdeti siker után a támadás összeomlott az izraeli légierő csapásai alatt. A november 1-jén végrehajtott izraeli támadás is kudarcot vallott, ezért a harccsoport parancsnoka úgy döntött, hogy a támadás irányát áthelyezi.

A háborúval egy időben folytak a csatározások a diplomáciai frontokon is. Az október 30-i angol-francia ultimátumot – melynek lényege a harcoló csapatok visszavonása, a csatornaövezet angol-francia megszállása és a csatorna megnyitása – az egyiptomi fél visszautasította. 31-én az izraeli kormány leállította csapatait – kivéve az Akabai-öböl mentén előrenyomuló dandárát – s védelembe helyezte őket. Október 31-én este Kairó környékének és a Szuezi-csatorna bombázásával megkezdődött az angol-francia csapatok támadása. A légitámadás után az egyiptomi főparancsnokság elhatározta, hogy a Sínai-félszigeten védekező csapatait visszavonja a Csatorna védelmére. A visszavonás lehetőséget adott Izraelnek az offenzíva újbóli megindítására. Így a Középső Harccsoportnak sikerült elfoglalni az Abu-Ageila-Um-Katef védelmi rendszert és előrenyomulni *Bir-Gifgigán* keresztül a Csatorna felé. November 1-jén reggel az Északi Harccsoport is akcióba lépett a haditengerészet támogatásával a rafahi védelem és a Gáza ellen. A visszavonulás miatt itt csak egyiptomi utóvédek tartózkodtak, de ezeknek is sikerült lelassítani annyira az Északi Harccsoport előrenyomulását, hogy az arab főerők biztonságban átkelhetek a Csatornán a nyugati partra. November 2-ára az izraeliek 15 km-re megközelítették a csatornát. November 3-ra a gázai övezet is zsidó kézre került. A *Tirán-szorost* ellenőrző *Sarm-es-Sejk* ellen a 9. gyalogos dandár alakulatai támadtak. Az *Akabai-öböl* partjával párhuzamos sivatagi ösvényen nyomultak előre, az út azonban véget ért a sivatagban, így dandár támadása lelassult. Ezért a hadvezetés az eddig a Mitla-szorosban harcoló ejtőernyős dandár vezényelte a 9. dandár megsegítésére. November 4-re este az izraeli haderő elérte a *Kades*-tervben rögzített támadási célt. A Biztonsági Tanács tűzszüneti felhívását Izrael csak Sarm-es-Sejk visszafoglalása után fogadta el, de szövetségesei kérésére halogatta annak életbe lépését, végül teljesíthetetlen feltételeket szabott s Egyiptom kénytelen volt elutasítani, a következő ENSZ felhívást pedig Anglia megvétózta. A nemzetközi tiltakozások elkerülésére a szövetségesek a támadás idejét előrehozták november 5-re. Hajnalban, légitámadás után ejtőernyősök értek földet *Port-Szaidnál* és *Port-Fuad*tól délre. Heves harcok alakultak ki, melyben az egyiptomi erők nagy veszteségeket szenvedtek. Rövid tűzszünetet kértek, de utána rögtön kiújultak az összecsapások. Másnap reggel angol tengerészgyalogosok szálltak partra Port-Szaidnál, míg francia idegenlégiós egységek Port-Fuadnál. Délelőttre összeomlott az egyiptomi védelem és délutánra Port-Szaid az angolok, Port-Fuad pedig a franciák kezére került. November 7-re újabb támadást terveztek, de ez már elmaradt, mivel a kormányok elfogadták az ENSZ újabb tűzszüneti felhívását.

A tűzszünet ellenőrzésére a ENSZ határozatnak megfelelően a megállapodás ellenőrzésére ENSZ békefenntartó erőt jelöltek ki, hét zászlóalj erősségben. A békefenntartók az egyiptomi–izraeli határ egyes szakaszain, a gázai övezetben és *Sarm-es-Sejk*ben helyezkedtek el. Izrael a nemzetközi nyomás miatt négy hónap alatt kivonta csapatait a félszigetről, decem-

ber 22-én pedig az angol-francia csapatok elhagyták a csatornaövezetet. A két ország állampolgárai, javaik hátrahagyásával, szintén elhagyták Egyiptomot.

A felhívás elfogadásban nagy szerepe volt a két legerősebb nagyhatalomnak, az Egyesült Államoknak és a Szovjetunióknak. Az USA – mely Anglia és Franciaország szövetségeseinek számított – politikáját alapvetően befolyásolta az, hogy éppen az elnökválasztás éve volt, s *Eisenhower* nem kockáztathatott egy fegyveres konfliktust, ahol akár a szovjetekkel való konfrontáció is elképzelhető, másrészt az USA-ban erős volt az arabbarát olaj-lobby, amelynek – de az Államoknak is – érdeke az arab olaj biztonságos forgalma. A Szovjetunió fellépése megmutatta, hogy tényleg a legerősebb nagyhatalmak közé tartozik: úrrá lett két konfliktuson is, rendezte a magyar forradalmat és a szuezi válságot. Kiállt legfontosabb közel-keleti szövetségese, Egyiptom mellett, ezzel biztosította magának nemcsak Kairó, hanem számos arab ország barátságát. *Bulganin* szovjet miniszterelnök Párizssal és Londonnal folytatott tárgyaláson kijelentette, a Szovjetunió kész a legnagyobb katonai erő (értsd: nukleáris fegyverek) bevetésére, ha nem hagynak fel az intervencióval. Az angol-francia befolyás a térségben rendkívül meggyengült, a hatalmi vákuumot részben az USA, részben a Szovjetunió töltötte ki.

A két nyugat-európai hatalom hatalmas presztízsvesztéssel járó fellépése megmutatta, hogy másodrendű nagyhatalmak, önálló fellépésre az USA akarata ellenében nem képesek. A vállalkozás kudarca miatt *Anthony Eden* angol miniszterelnök lemondásra kényszerült, helyét *H. MacMillan* foglalta el. Franciaországban a szuezi kaland csak felgyorsította a válság kiteljesedését, ami majd 1958-ban, a IV. Köztársaság bukásában csúcsosodik ki. A háborúból Nasszer megerősödve került ki, hiszen a katonai kudarc ellenére megtartotta pozícióit s a Szovjetunió segítségével politikailag vereséget mért az angol-francia törekvésekre. Igaz, a Csatorna csak 1957 áprilisában – mikor kiemelték az elsüllyedt hajókat – kezdett el újra működni. Ettől kezdve vált Izrael az Egyesült Államok legkomolyabb szövetségesevé a térségben s innentől számítható az erőteljes szovjet-arab együttműködés.

A Szuezi-csatornában elsüllyesztett 46 hajó közül néhánynak csak a kéménye emelkedett ki a vízből

Felhasznált irodalom

- *Egedy Gergely*: Nagy-Britannia története 1945–1987. Bp., 1991.
- *Fischer Ferenc*: A megosztott világ. Bp., 1993.
- *Gazdag Ferenc*: Franciaország története 1945–1988. Bp., 1989.
- *Halmosy Dénes*: Nemzetközi szerződések 1945–1982. Bp., 1985.
- *Németh Zoltán*: A magyar kérdés és a szuezi válság az ENSZ-ben az '56-os forradalom napjaiban. in: *Belvedere Meridionale* Kiskönyvtár 3. Szeged, 1992.
- *Osztetsky Tamás*: Arab-izraeli háborúk 1948–1982. Bp., 1984.
- *Salgó László*: A szuezi háromszög 1956. Bp., 1986.

A magyar művelődés és kereszténység

IV. Hungarológiai Kongresszus, Róma-Nápoly, 1996. szeptember 9-15.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, a római La Sapienza Egyetem és a nápolyi egyetem Keleti Intézete szervezésében az Örök Város és a magyar emlékhelyekben is oly gazdag Nápoly várta a világ hungarológusait, helyet adva a Társaság 4. alkalommal megrendezett világtalálkozójának.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1978 óta fogja össze azt a filológiai munkát, amelyet 36 ország magyar és nem magyar tudósai végeznek a magyar történelem, a művelődés-, irodalom-, zene- és képzőművészetek története, a nyelvészet, a néprajz és a folklór területein.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagsága elsősorban a felsőoktatásban és a különböző kutatóintézetekben dolgozó kutatókból verbuválódik. Eredeti célkitűzése az volt, hogy politikailag megosztott világban, a politika széttűlesztette szakmai közösségekben olyan szakmai fórumot teremtsen, ahol világnézettől és pártállástól függetlenül beszélő viszonyba lehet kerülni egymással. Emellett fontos dolog volt annak az információs rendnek a megteremtése is, amely biztosítja hogy pl. egy ausztráliai tudóshoz eljusson a magyarországi kutatások eredménye, s viszont a távoli országokban dolgozó kutatók teljesítménye a hazai tudomány eredményeinek tükrében is megnézhesse magát.

A Társaság első világtalálkozója 1981-ben volt Budapesten, témája politika-semleges „A magyar vers”. A másodikat Bécsben rendezték 1986-ban „A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében” címmel. A szegedi kongresszusnak a „Régi és új peregrináció” volt a témája (1991), és itt határozta el a közgyűlés, hogy 1996-ban, a

Millecentenárium évében Rómában és Nápolyban rendezik meg a világtalálkozót.

Akkor nem a mostani kultúrpolitikai légkör uralkodott, s ezért a Társaság fontosnak tartotta programismertetőjében hangsúlyozni: „1996-ban, amikor Magyarországon a Honfoglalás 1100-ik évfordulóját ünneplik, megjósolhatóan számos konferencián találkozunk a magyarság múltját vallatók; a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Itáliába invitálja tagságát, s a csatlakozni kívánó szakembereket. Tekintsük ezt szimbolikus gesztusnak. A Társaság hangsúlyozni kívánja azt, hogy a magyarkodást, az értelmetlen nemzetieskedést visszautasítva, szakszerűen, filológiai felkészültséggel is fel lehet, és meg kell mutatni azt a sokoldalú kötődést, amely a magyar művelődés és kereszténység történetét összefűzi. A világtalálkozó előadásai a kereszténység mindhárom nagy ágazatával (Bizánc, Róma, protestantizmus) foglalkoznak majd, de a megfogalmazott cél: az Európához, a nyugati kereszténységhez való kötöttségünk tudatosítása s a nem magyarokkal való megismertetése.”

A célkitűzés valóra vált, s a számos kísérlet ellenére, amelyek a Kongresszus létrejöttét igyekeztek megakadályozni, sikerült 580 szakembernek találkozni, s a 450 előadás-ajánlatból az előkészítő bizottság ki tudott választani 222 olyat, amely végül bemutatásra került.

A római és a nápolyi plenáris ülések mellett nyolc szekcióra bontva hangzottak el az előadások.

Az első szekcióban úgynevezett semi-plenáris, idegen nyelvű előadásokat csoportosítottak a szervezők azért, hogy a magyarul nem tudó, de a magyar témákkal érintőlegesen foglalkozó tudósok a magyarországi

kutatási eredményekkel is megismerkedhes-
senek, és viszont, az ő előadásaiakon vitázva a
magyar szakemberek az általuk esetleg job-
ban ismert témát más, idegen szemszögből
végiggondolhassák. E szekciónak elsősorban
általános művelődéstörténeti tematikája volt,
a honfoglalástól a napjainkig terjedő idő-
körben, de elhangzottak kifejezetten nyelv-
történeti, vagy a kortárs irodalmat értékelő
előadások is.

A második szekció a XI–XVIII. század
magyar művelődéstörténetét taglalta 6 ülés-
napon. Miután ebben az időszakban meg-
lehetősen problematikus irodalomtörténetről
beszélni, a különböző diszciplínákban (nyelv-
észet, történelem, zenetörténet, irodalom
stb.) gyakorlott kutatók a szokott jó hangu-
latban tudták egymás kutatási eredményeit
vitatni. Sajnos, ez a hagyomány – több szak-
ma együttes ülészekai – kihalóban van, s ig-
zából senki sem tudja okát adni, hogy miért.

A harmadik szekció volt a legnépesebb:
a XIX–XX. század került terítékre, elsősorban
irodalomtörténeti szempontból. A közel 80
előadás az irodalomtudomány valamennyi
részt területét érintette, s ezúttal az irodalom-
történet sem szorult perifériára. Egyes nagy
életművek külön 3-5 előadás témáját adták.
Ilyen volt Kölcsey, Ady, Reményik Sándor,
József Attila, Radnóti, Mészöly Miklós vagy
Pilinszky János. Egyes nagy világirodalmi
művek magyarországi recepciója is ebben a
szekcióban került megvitatásra.

A negyedik szekció a nyelvészeké volt, a
korai szövegemlékek vizsgálatán túl szó volt a
névadási szokások keresztény hagyományáról,
az anyanyelv és a különböző felekezeti moz-
galmak viszonyáról.

Az ötödik, legkisebb szekcióban a ka-
tolikus művelődési intézmények modern kori
története, mint a művelődéstörténet fontos
része került a viták középpontjába.

A vallási néprajz és folklórisztika műve-
lői számára a kongresszus fő témája igazán

komoly lehetőséget adott ahhoz, hogy a leg-
újabb kutatási eredményekkel a nemzetközi
porondon is szerepelhessenek. A 21 ilyen
irányú előadás az elvárásoknak megfelelően
komoly érdeklődést keltett.

A hetedik szekció meglehetősen vegyes
tematikát ölelt fel: a társadalomtörténet, a
kutatástörténet, a magyar–keresztény identi-
tás tudat, illetve a kisebbségi lét problémái
kerültek itt elő.

Az utolsó, a nyolcadik szekció a könyv-
tárak, az olvasás, illetve a könyvkiadás tükré-
ben vizsgálta azokat az összefüggéseket,
amelyek a magyar kultúrának a nyugati ke-
reszténységhez való kötődését mutatják.

Sokan, sokféleképpen teszik fel a kér-
dést: mi értelme van annak, hogy emberek
nem is kis csoportja elvonul egy idegen or-
szágba, ahol a magyar témákról vitatkozik?
Túl azonban azon, hogy az idegen környe-
zetben s ez esetben a kereszténység fővá-
rosában a szaktudósok igyekeznek úgy be-
mutatni a munkájuk eredményét, hogy az a
nem magyarok számára is érdekes legyen, de
túl azon is, hogy az aktív párbeszéd a magyar
és nem magyar, magyarországi és külföldi
szakemberek között ismét lendületet kapott,
egy ekkora rendezvény azon hungarológiai
műhely munkájának ad súlyt, ahol ezt meg-
rendezik. Az olasz államelnök a magyarral,
néhány miniszter társaságában a római La
Sapienza Egyetem Magyar Tanszéke szerve-
zésében találkozott az egyetemen, és az olasz
tudományos élet vezető egyéniségei ezúttal a
hungarológia kapcsán találkoztak a magyar,
vagy nem magyar kollégáikkal. Kifejezi ez a
találkozó továbbá azt, hogy az olasz–magyar
kulturális kapcsolatok a magyar művelődés
szempontjából meghatározó érvényűek vol-
tak az elmúlt 1100 év folyamán, és ennek
jellegét, most Rómában és Nápolyban a 36
országból érkezett tudósok közül 222-en
taglalták.

Monok István

Hetvenhét év után újra ember a hajótestben!

A Szent István csatahajó expedíció kutatásának második fázisa

Korábbi ígéretünkhöz híven folyamatosan beszámolunk a *Szent István* csatahajó roncsánál végzett helyszíni kutatásokról. Bár a legutóbbi expedíció 1995 őszén volt, de aktualitásából nem vettett az eredmények közlése, mert azóta nem történt újabb merülés a hajónál.

Felettebb öröndetes számunkra, hogy lapunk legutóbbi száma sem maradt a Szent István csatahajóról szóló írás nélkül, mert egyetemista történészhallgató barátunk a korábbi cikkeket kiegészítő, a Szent István és e hajótípus műszaki, haditechnikai vonatkozásainak precíz leírásával

és a korabeli hazai hajógyártás jelentőségének méltán méltatásával lepott meg bennünket. E tény túl az információk tudományos jellegű közlésén azért is örömmel tölthet el bennünket, mert jelzi, hogy lapunk komoly érdeklődésre tart számot a tanszéken kívüli történészberkekből is.

Az alábbiakban a Szent István csatahajó expedíció 1995. szeptember 13–24-e között lezajlott II. fázisáról közlünk beszámolót a szerzőnek az expedíció szervezőbizottsága és a Magyar Búvár Szövetség elnöksége tagjával, *Dr. Pálfi Zoltánnal* folytatott beszélgetése és Pálfi doktornak a szövetség számára készült jelentése alapján. A kiemelt részek a jelentés szó szerinti átvételei.

Az eddigi legnagyobb Szent István csatahajó expedíció a Horvát Köztársaság Kulturális és Természeti Örökség Védelmi Hivatala és a Magyar Régészeti Társulat közötti együttműködési megállapodás alapján, a Magyar Búvár Szövetség szervezésében jött létre, 14 magyar és 4 horvát búvár részvételével. A vezetők magyar részről *Czakó László*, horvát részről *Orlics professzor* és *Mario Jurisics* régészek voltak.

A kedvezőtlen időjárás több nappal késleltette az érdemi munkát, a merülést, amelynek, mint az egész expedíciónak is, a fő célja a hajótestbe bejutás volt. A további célok a hajótest minél teljesebb külső vizsgálata és a későbbi kutatásokat segítő, kellő számú film- és fotódokumentáció készítése voltak.

Mint az előző cikkeken közöltük, a 151 méteres hajótest a hasával felfelé fekszik a tengerfenéken, 65 méteres mélységben. Orrrészéhez közelebb a gerince keresztirányban

A Szent István csatahajó korabeli fényképe

meg van törve. Orra az iszapba fűrődött, illetve süllyedt, míg a tatja kissé meg van emelkedve, alá be lehet úszni.

A hajó helyzetét figyelembe véve három lehetőség kínálkozott a bejutásra.

A legnyilvánvalóbb a taton található admirálsi szalon volt, amelybe a kb. 3 méter hosszú fedett verandán át lehetett bejutni, miután a fém védőzsálak által le nem zárt szűk ablaknyíláson ide bejutott a bűvár.

A második lehetőség a hajó gerincén tángoló törésnél, a harmadik pedig a talaj és a hajótest közötti szűk résen beúszva, a tat végétől mintegy 12 méterre lévő fedélzeti lejárónál mutatkozott. Ez utóbbit az egyik bűvár fedezte fel oly módon, hogy az egyébként az admirálsi szalonba vezető fedélzeti lejáróba a talajon állva derékig behajolt, de a tovább haladás a süllyedés-kor lezúduló törmelék miatt lehetetlenné vált.

„Behatolás az admirálsi szalonba

Megfelelő előkészületek után végre sikerült bejutni az admirálsi szalonba, ahol a leírások szerint a hajó legértékesebb nemzeti jellegű ereklyéi találhatók. A bejutást a hátsó ablakon keresztül kísérte meg elsőként Csakó László. Sajnos, a jelenlévő horvát régészek nem engedték megtisztítani az ablakot a keretre vastagon rátelepedett kagylórétegtől, így a szűk szelvényen csak légzőkészülék nélkül lehetett bejutni. Az ablak alatt az előző napon kiépített bázison vetette le a behatoló bűvár a nehéz, kétpalackos légzőkészüléket, szabad tüdővel úszva átpréselte magát a szűk ablaknyíláson, bent pedig felvette a már odakészített hélium-sűrített levegő egyes kis készüléket. A középső „bejárati” ablakot szabadon hagyva a másik négy

ablaknál helyezkedtek el a világítók, a videós és a biztosító bűvár, Kovács György.

Lacinak a bebújás a „haskelep” néven emlegetett tornamutatvány alkalmazásával viszonylag könnyen sikerült. A mintegy 3 méter hosszú fedett verandán átjutva a bal oldalon lévő nyitott ajtón úszott be a szalonba. Itt elképesztő látvány fogadta. A várt ereklyék (Szent István plakett és üvegfestmények), sajnos, nem voltak a helyükön, csak a képekről fölsímtartó perforált lemez fűtőtest burkolata jelezte, hogy hol lehetnek. A szalonban lévő összes tárgy a szoba átellenes – a hajó vége felé eső részén – egy hatalmas roncskupacban hevert. A romhalmoz mögötti, fából készült fal is kidőlt, így be lehetett látni az admirálsi hálószobájába, ahol egy ágy állt. A keresett ereklyéket felismerhetetlenül és nagy valószínűséggel összetörve a törmelék kupac rejtette magában. Ennek átvizsgálása két okból is lehetetlen:

– a tárgyakat finom iszapréteg fedi, amely a legkisebb mozdulatra felkavarodik és az iszapfelhőben a bűvár semmit sem lát, a vezetőkötel mentén vakon tapogatózva juthat csak ki a teremből, ez elég veszélyes művelet.

– a bűvárnak mintegy öt perc ideje van csak a szalonban, ez pedig semmiképpen nem teszi lehetővé a tüzetes átvizsgálását még több merülés esetén sem.

A szalonban talált tatárdúlás érthető, hiszen a hajó oldalra dőlésekor még a rögzített bű-

Bűvárok a hajócsavar mellett – vízalatti felvétel

torok is kiszakadtak, elszabadultak, leszakították és összetörték a falon lévő erekléket, majd amikor a hajó felborult és belengett, teljesen összedarálódott minden. Végül, mivel a hajó orra ért először a fenékre, minden előre zuhant a mai helyére és a nagyobb bútorok áttörték a szalont és a hálószobától elválasztó fából készített falat is. A felfedező azonban nem távozott üres kézzel, először egy peccsenyés tálat hozott ki Czako László a szétesett tálalóasztal kinyitott fiókaiból. Sajnos, ezt az egyik bűvár felhozatalakor a lámpájával három darabba törte. A következő merüléskor már két darab ugyanilyen tányér került épen a felszínre. A porcelán tányérok arany szegélye eléggé lekopott, viszont jól látható rajtuk a haditengerészet jelképe – a horgony, felette a monarchia koronás címere.”

A tányérok, mint az egyéb felszínre hozott relikviákat is, a zadari múzeumba szállították, ahol a későbbi hírek szerint a szakszerűtlen tisztítás miatt lekoptak a tányérok rajzai, mintái. A tervek szerint a további hasonló esetek elkerülése végett szükségesnek látszik a gyártó meissenai cég szakembereit felkérni a restaurálás elvégzésére.

„A hajótest átvizsgálása

A behatolással párhuzamosan folytatódott a hajótest részletes átvizsgálása, a video- és fotódokumentáció készítése. Újabb részleteket sikerült feltárni. A hajó orránál lévő törésnél a hajó teljesen kettészakadt és az orr-rész 5-6 méterrel lejjebb folytatódik. A hajó keresztmetszélyében tátongó hatalmas nyíláson könnyen beúszunk. Először a rendszertelenül, össze-vissza elhelyezkedő 30,5 cm-es lövedékek felett úszunk el – nem kis megilletődöttséggel és félelemmel –, majd a bal oldalon bejutottunk egy függőleges

csőregiszterekkel határolt térbe. Ez nem lehetett kazán, mert azok a hajó középső részén helyezkedtek el. Mint később kiderült, a hajó hűtőkamrájába jutottunk be. Egy szűkület után tágas terembe láttunk be, itt jól kivehetők voltak a vízszintes állványokon rendezetlenül elhelyezett, kivehető töltetek. Ezen az útvonalon legalább 12-15 méterre behatoltunk a hajó gyomrába. A lövedékek valószínűleg a hajó felfordulásakor és süllyedésekor áttörték a falakat és így jutottak jelenlegi helyükre.

Részletesen bejártuk a hajó mindkét oldalát. A jobb oldalon mind a négy hármass lövegtorony a helyén van, a 15 cm-es ágyúk úgyisintén. Itt is be lehet úszni a hajó alá, de nem tanácsos, mert a parancsnoki hid teljesen deformálódott, kusza maradványai komoly elakadásveszélyt jelentenek. A hajó oldala mentén feküdt az elülső árbockosár, vastagon fedve iszappal. Búváraink eljutottak a hajótest alján lévő fedélzeti nyíláshoz is, itt azonban a lezuhanó rengeteg törmelék miatt a behatolás lehetetlen. A hajó alatt fekvő míves felülvilágító ablakot bronz keretével együtt megtaláltuk, de a horvát régész nem engedte felhozni. A horvát búvárok viszont megtisztították a SZENT ISTVÁN feliratot, és az „E” és „S” betűket le is szeltek. A mintegy 35-40 cm magas, bronzból öntött betűket süllyesztett fejű csavarok rögzítették a vékony külső burkolólemez alatti tikkából készült burkolathoz. A többi betűt is fel szeretnék volna hozni, de ez a munka nagy időigénye miatt nem sikerült. Állítólag pontos másolatot készítenek róla és azt teszik vissza a hajóra, az eredeti pedig múzeumba kerül.”

A torpedók által ütött lékeket is megvizsgálták a búvárok. Ezek a hajó jobb elején látható, kb. 2.5-3 méter átmérőjű, szabálytalan alakú nyílások, egymástól kb. 4-5 méterre. A lékponyvák nem, csupán a láncok látszóttak.

„A két „hivatalos” lék mellett találtak egy harmadikat is, amelyre nem tudunk magyará-

zatot adni. Lehet ez egy belső robbanás eredménye is vagy a MAS-21 torpedóvető motorcsónak – amely a „Tegetthoff”-ot vette célba – egyik torpedója is a „Szent István”-t találta el? Ez utóbbi azonban nem valószínű. Ez a kérdés még tisztázandó, bár lehetséges, hogy a fotó- és videofelvételek tüzetes vizsgálata magyarázatot adhat...

...Az eddigi legnagyobb léptékű expedíció eredményeinek összefoglalása:

1.) Sikert a behatolás az admirális szalonba, az ereklyék kihozataláról azonban, úgy néz ki, le kell mondani.

2.) Jobb feltételek mellett sikerült mélyen behatolni a hajó belsejébe az orrnál lévő törésnél.

3.) Az eddigieknél jóval részletesebb felmérés készült a hajótestről, annak mindkét oldalán és teljes hosszában.

4.) Jelentős mennyiségű video- és fotódokumentáció készült.”

A kutatóhajón egy bensőséges ünnepségre is sor került. A kiutazó katolikus és református tábori lelkészek megáldották a hajót és szertartást végeztek az elhunyt tengerészek emlékére, majd az expedíció vezetőinek beszédét követően koszorúkat dobtak a Szent István csatahajó felett a tengerbe. Amint Dr. Pálfi Zoltán elmondta, a további kutatási tervek között szerepel – a kellő összegű pénz megléte esetén –, egy 1996. őszi, újabb expedíció szervezése, melynek során az admirális szalon iszaprétegének szivattyúzással történő esetleges eltávolítása és újabb tárgyak felhozatala is lehetséges volna. Felmerült a hajó több tonnás, 4-5 méteres két horgonya leszerelésének és darukkal a felszínre emelésének gondolata is, azzal a szándékkal, hogy azokat a nagyközönség számára kiállíthassák.

Bogdány Gyula

Szűcs Judit**

„Még a régi öregektől hallottam...”

Egy csongrádi mézeskalácsos Záloglási és becslési jegyzőkönyve

(Forrásközlés és elemzés)

A történettudomány az emberiség múltjának általános törvényszerűségeit vizsgálja. A néprajz a közelmúlt történetét, abban is a társadalom egyes rétegeit, főként a parasztságot és az iparosság életét kutatja. A két tudományág akkor találkozik, ha a néprajz általánosabb törvényszerűségeket tud megfogalmazni. Jelen írás a kutatás éppen érvényes szakaszának megfelelően az egyedi – egy alföldi mezőváros iparos, *Gyovai Miklós* mézeskalácsos jegyzőkönyvének – közlését és elemzését vállalja.

Az ipar vizsgálatát egyik oldalról indokolja annak az újkortól keltezhető, majd a nyugati keresztyén és a keleti, szláv kultúrában is élő, a honfoglaláskori és a kora középkori magyar hagyományokból is credezethető, a nyugati, német céhes ipar hatására megújuló művelése, másik oldalról szükségessé teszi a mézeskalácsos ipar 20. századi visszaszorulása, illetve a hagyományos technikák egy részének eltűnése, a gyártás és az árusítás szétválása.

Egy-egy foglalkozási csoport, társadalmi réteg tárgye gyűjtése bemutatásának a hagyatéki leltárak mellett az árverési jegyzőkönyvek lehetnek forrásai. Gyovai Antal mézeskalácsos 1855-ben készült inventáriuma „mellé” sikerült egy szintén mézeskalácsosnál, Gyovai Miklósnál és feleségénél, Szörfi Zsuzsánnánál felvett, 1864-ben készült jegyzőkönyvet találni. (A nevezett iratban és az ügyet tárgyaló, a jegyzőkönyvhöz kapcsolt hivatalos – az alábbiakban felhasznált – többi iratban sem szerepel Gyovai Miklós foglalkozása, de az első három tárgy leírásában szerepel a mézeskalácsos jelző és a tételek jelentős részéről sikerül az alábbiakban bebizonyítani, hogy a tulajdonos azokat csak a nevezett ipar művelőjeként használhatta.)

A két jegyzéket összehasonlítva az utóbbi több iparhoz kötött berendezést, tárgyat tartalmaz. A két személy rokonságát nem sikerült sem bizonyítani sem kizárni. Ebben az időszakban nagy számban éltek Gyovai nevűek Csongrádon. Ezt igazolni látszik a házassági és keresztelek anyakönyveiben a vezetéknév gyakori előfordulása mellett az azonos keresztnemek egy éven belül többszöri ismétlődése is.

„Még a régi öregektől hallottam...” – ezzel a címmel új rovat indul lapunkban, amely a népi hagyományok, a paraszti kultúra világába hívja az érdeklődőt. Remélem nem csak az olvasók figyelmére számíthatunk, hanem esetleg néhányan ahhoz is kedvet kapnak, hogy megkérdezzék öregjeiket életükről, múltjukról. Szívesen látunk minden olyan írást, amely néprajzi témával foglalkozik, és amely mások érdeklődésére számot tarthat. A kéziratokat a szerkesztőség címén várja a rovat gazdája: *Janka Helga*.

** Gratulálunk a szerzőnek a munkája elismeréséül kapott alkotói díjhoz, és további sikereket, eredményeket kívánunk! – A szerk.

„Még a régi öregektől hallottam...”

1864. augusztus 9-én Éder István ügyvéd által Kérdő Mária hódmezővásárhelyi lakos a nevezett személyek ellen 200 forintos váltó ügyében keresetet nyújtott be, mivel a váltó szerinti 1864. augusztus 1-jéig nem fizették ki adósságukat. A felperes lakhelye alapján joggal feltételezhetjük a Csongrád és Hódmezővásárhely közötti kapcsolatot. Nem tudjuk a nevezett személy foglalkozását, nem tudjuk, hogy járt-e Csongrádon. Annak alapján, hogy Csongrád a hódmezővásárhelyi szücsök vásározóközterébe tartozott, ugyanezt a kapcsolatot a nevezett település más iparosairól is feltételezhetjük. Előfordulhatott, hogy Gyovai Miklósék vásározó kézművesként jártak Hódmezővásárhelyen. Kölcsön adására, illetve vételére így kerülhetett sor. Miután Gyovai Miklós és Szörfi Zsuzsanna a váltót nem tudták kifizetni, a zálog kijelölésére jegyzőkönyvet készítettek, lefoglalták a lakásban megnevezett vagyonokat alpereseknek önkéntes kijelölése folytán. A felvett ingatlanok között bútorok, ágynemű, a háztartás egyéb tárgyai mellett a mézeskalácsos mesterség gyakorlásához szükséges berendezések, edények szerepelnek. Jogász szerint „a fenti időben hatályos jogszabályok (törvényezikkek) rendelkezései értelmében a mesteremberek legszükségesebb szerszámai, eszközei nem voltak bírói összeírás (bírói zár) alá vonhatók”. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy bútoraik, tárgyaik egy része kisebb adósság fejében megnevezett személyeknél, Fekete Ferencznel, Fülöp Istványnál és Lévai Istványnál kézi zálogként léteznek (1. oldal 21–26. tételek, 1 oldal 27–31. tételek és 2. oldal 1. tétel). Kérdés, mit jelent a kézi zálog? „A kézi zálog a zálogjog azon fajtája, amelynél a zálogjog jogosultját (a hitelezőt, a kölcsönt nyújtót, stb.) megilleti a zálogtárgy birtoklásának joga, s köteles a zálogtárgyat épségben megőrizni és a zálogjog megszűnéskor visszaadni. ... A zálogtárgyat a tulajdonosának vissza kell adni, ha ő a tartozását kiegyenlítette...” (A jogász rendelkezésemre bocsájtott meghatározásból, értelmezésből a legszükségesebbeket emeltem ki.)

A Záloglási ... jegyzőkönyv készítése, vagyis a 200 forint adósság miatti foglalás előtti időszakban 3 személy javára, kisebb adósság fejében kézi zálogként lefoglalt tárgyak között nincsenek az ipar gyakorlásához „legszükségesebb”, feltétlenül szükséges tárgyak, eszközök. Tehát az első eset(ek)ben betartották a „törvényezikkek” rendelkezéseit. Nagyobb adósság miatti foglalásnál már ettől eltérnek, a mézeskalácsos berendezéseit, szerszámaikat és edényeit leltárba veszik. A kérdés, a hatályos jogszabálytól eltérés jogi, jogtörténeti lehetőségének vizsgálata, értelmezése már nem a néprajzkutató feladata.

A műhelyhez tartozó berendezések, eszközök és a bútorok, a háztartás tárgyai összekeveredve szerepelnek a leltárban. Ugyanakkor kirajzolódik a műhelysarok illetve lakószoba sarok, majd újból ismétlődik ugyanez, illetve a leltározók térhettek vissza a helyiség előbbi részébe a kisebb tárgyakat felvenni. Majd olyan tárgyak és olyan állapotú eszközök következnek, amelyek kamrában vagy más hátsó, esetleg színnek nevezhető helyiségben lehettek elhelyezve. (Sajnos, az adott időszakban felvett csongrádi inventáriumokban és jegyzőkönyvekben alig fordul elő, hogy a tárgyak helyét, a ház helyiségeit jelöljék.)

A jegyzék készítés időpontjában a mézeskalácsos műhely berendezése, a mézestészta, a mézsör készítéséhez szükséges eszközök többsége megvan. (A kézi zálogban jelzett tárgyak többsége bútor mellett néhány iparos eszköz szerepel (1. oldal 27–31.

tételek). A jegyzőkönyv mézeskalácsos berendezéseiként és szerszámaiként szolgáló tárgyait *Szabadfalvi József* műhelyleírása alapján és Gyovai Antal mézeskalácsos 1855-ben készült inventáriumra figyelembevételével azonosítottam be.

A záloglási jegyzőkönyv *kemencével, asztallal és táblával* (1. oldal 1-3. tételek) kezdődik. A három berendezés neve előtt szereplő *mézeskalácsos* jelző nem hagy kétséget afelől, hogy milyen foglalkozású személy(ek)nek készült a nevezett irat. A lentebb szereplő tételek közül *21 drb bádogg forma, 50 drb fa forma és 16 drb fa forma* (1. oldal 13., 14. tételek, 2. oldal 67. tétel) csak megerősíti, hogy mézeskalácsos leltárát tartjuk a kezünkben.

Verschlagokból és ládákából és fa- vagy vas abroncsos hordókból többet írtak össze (sorrendben: 2. oldal 44., 45., 32., 85., 27., 29. és 54. és 60. tételek, talán ide sorolható az 1. oldal 17. tétele is.). Ezek a nyersanyagok és késztermékek tárolására és szállítására szolgálhattak. A verschlagokban elsősorban lisztet, a hordókban mézet, mézes vizet, majd mézsört tartottak. A liszt tárolására használhatták az időközben tönkrement, vagy ahogy ők mondták *avult zsákok* (2. oldal 62. tétel). Ide sorolható az *egy kis sáfli* (1. oldal 15. tétel) is. A már elavult, elavulóban lévő szó több 1855-ben elhunyt csongrádi lakos, szőlőtulajdonos leltárának pincebeli ingó tételei között előfordul. (Az itt nehezen kiolvasható szó más leltárakban szebben kiírt alakja segített a kiolvasásban.) A német eredetű szó jelentése fa tároló edény, kád, dézsa, hordó stb. (A MAGYAR NYELV TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA. III. 1976. 468. *sáfszócikk*; Színycsei József: MAGYAR TÁJSZÓTÁR. II. 333. *sáfli* szócikk.) A német, bajor, osztrák eredetű *schaff* szó a sámlí, strimlí stb. szavak analógiájára lett sáfli a magyarban. (A szó története hosszabb, önálló kifejtést érdemel, de erre itt a cikk terjedelme miatt nem kerülhet sor.)

A tárolóedények, berendezések megnevezésük és értékük alapján üresek lehettek. Nyersanyagkészletüket el is rejthették, röviddel a jegyzőkönyv felvétele után bekövetkezett távozásukra gondolva pénzzé is teheték. (Az ingó vagyon egy részének szomszédba rejtése 20. századi hagyatéki leltár felvételekor is előfordul(t).)

A tészta készítésének nagyobb berendezései a *mézeskalácsos asztal, mézeskalácsos kisebb tábla* és a *teknő* (1. oldal 2., 3. tételek, 2. oldal 43., 53. és 70. tételek). A teknőből több, különböző állapotú és rendeltetésű szerepel a jegyzékben, a *sütőteknők* tartoznak ide, a *mosó teknő* a háztartás egyik fontos berendezése. A liszt előkészítéséhez szükséges *szitából 4 avultat* (2. oldal 57. tételek), *rostából* (2. oldal 56. tétel) egyet találtak.

Az anyagok méréséhez szükséges mérleg hiányzik. Lehet, hogy azt már pénzzé tették vagy elrejtették. Nem tudjuk. De néhány súlyt találtak a leltároozók. *1 bádogg font, 1 réz és két vas quinttal* és *egy drb rudas kis font* (1. oldal 11., 19. tételek). A font fél kilogramm körüli súlyt képvisel, a quintal francia súlymérték, különböző értéket jelentett. (RÉVAI NAGY LEXIKONA XV. Bp., 1922. 795. A *quintal* szócikk. Nagy valószínűséggel ezzel azonosítható a nevezett tétel.) A *táblaként* (4 drb, 1. oldal 20. tétel) a tészta formából kiverésénél több műveletre használták, formájában a konyhában használatos késekkel egyezik.

A kész tészta formázásához Gyovai Miklósnál jelentős számú eszköz állt rendelkezésre, változatos formákat készíthettek a 66 darab fa formával mézes (75 százalékban mézzel, 25 százalékban cukorral kavart) tésztából és a 21 bádoggal cukros tésztából. Sütés előtt a formázott tésztát polcra, más néven gárbra helyezték. A gárba szárítóállvány kiemelhető deszkákkal. Ebből a jegyzéken *két polcz tartó szeg* (3. oldal 82. tétel) szerepel. Magát az állványt már eladhatták adósság fejében, a tésztát az asztalokon és a verslógok tetején száríthatták.

A sütés berendezései a már említett kemence (1. oldal 1. tétel) majd *egy fa lapát* (1. oldal 30. tétel, ez a kézi zálogok között szerepel.), *egy tűz piszkáló* (2. oldal 40. tétel), *két drb szőr söprű* (3. oldal 79. tétel, mai fogalmaink szerint kefe) és *tizenegy drb pléh tepsi*. A művelet minden eszköze megvan. (A 11 tepsi között fakkos pléh is lehet.) A kemence jelzőjét, *mézes kalácsos* értelmezhetjük úgy, hogy a sütőberendezés nem boglyakemence volt, hanem az iparnak megfelelő speciális kemence. Két tétel, *egy ócska vas Kemence* (2. oldal 71. tétel), a másik *... takarékos patkához való ajtó* (2. oldal 77. tétel) a Szabadfalvinál lerajzolt, ún. kiskemence részeit idézik.

A leltárban egyetlen anyagként a *25 font sárga liszt* szerepel (1. oldal 18. tétel), ami burgonyaliszt lehetett (Domokos Ottó szíves közlése). Ez az ejzolt, valójában cukros, tojásos tészta, közérthetőbben a tükrös szívek díszítéséhez, ejzolásához használták, annak egyik nyersanyaga volt.

A *két drb fecskendő* (3. oldal 80. tétel) szintén az előbbi cukros tészta díszítéséhez kellett. A Debrecenben ejzoszsáknak nevezett eszközt a kész fecskendő helyettesíthette. (Az ejzoszsákot a 20. században hólyagpapírból formázták kúp alakúra, ebbe tették és ebből nyomták ki a masszát a formát adó ún. titnin keresztül. Ezt a zsákot helyettesíthette a készen beszerezhető fecskendő.)

A méhsör készítésének, tárolásának és árusításának edényeit is össze lehet szedni a jegyzékből. Az ital alapanyagát, a mézesvizet *hordókban* tárolták (1. oldal 17., 27., 28., 29. és 2. oldal 54. tételek, bár ezek egy részéből a mézet az ital alapanyagaként, mézesvízként mosták ki.) A vizet kantában hordták (*két víz hordó kanta* 2. oldal 76. tétel), *egy réz üst* 10 forint értékben a jegyzék legdrágább tétele (2. oldal 52. tétel). A melegítésnél *fedőt*, a főzésnél a hab leszedéséhez *habzót* használhattak (2. oldal 37. tétel, a két eszköz egy tételként szerepel.) Főzés után hordóba (Lásd az előbbieken felsorolva!), árusításkor üvegekbe (*12 drb üveg* 1. oldal 16. tétel), a *nyolcz drb bádoggal mértékbe* (3. oldal 81. tétel) majd ivóedénybe (ilyet nem találtam a jegyzéken) *merőkanállal és tölcserrel* (2. oldal 78. és 36. tételek) tették át.

Gyovai Miklós a nála beletárolt tárgyak alapján faformában kivert tésztát, mézeskalácsot, bádoggal alakított ejzolt tésztát és mézsört készített és árusított, árusíthatott saját termékeként. Számolnunk kell azzal, hogy a leltár felvételekor a kiskemence már nem működőképes. Kérdés, hogy a mézeskalácsos kemencében az ejzolt tésztát lehetett-e sütni.

Míg Gyovai Antal inventáriumában 1855-ben és Gyovai Ferenc irataiban 1862-ben kasokat említenek, addig Gyovai Miklósnál már a méhek tenyésztésére szolgáló moder-

nebb eszköz, *két kaptár*at (2. oldal 69. tétel) foglalnak le. A kaptár a 19. század második harmadától terjed el Magyarországon. (MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON III. Bp., 1980. 44. kaptár szócikk.) A három mézeskalácsos irataiban tetten érhetjük az eszközváltás csongrádi bekövetkezését. A váltás további elemzéséhez az inventáriumok és becsű jegyzőkönyvek adhatnak adhatnak újabb adatokat.

A vásárok, búcsúk nem múlhattak el mézesbábosok nélkül. A szülők gyermekeiknek, a legények a lányoknak mézeskalácsot ajándékoztak. A méhsört alacsony alkoholfokú italként mindenki ihatta. A vizsgálat alá vett műhelyleltárban is megtaláljuk a vásározás kellékeit, *sátorkészletet, egy pár kecskelábat, négy darab deszkát* (2. oldal 48., 49. és 50. tételek). Az utóbbi két tétel az árusítóasztal részeit jelenthette. A sátorkészlet előtt lejegyzett *egy sámany* (2. oldal 47. tétel) a műhelyben dolgozó és a vásárban árusító személy alkalmi pihenőhelye lehetett.

A fafaragás szerszámjai, *egy szekerce, egy drb kézi fűrész, egy fejsze és egy két kéz vonó* (sorrendben: 2. oldal 46., 51., 61. és 72. tételek) a vásározás eszközeinek sajátkezü javításához kellettek. A verschlagok (2. oldal 44., 45. és 46. tételek) egy részét a berendezések szállításához használhatták. Kisebb verschlag az élelem tárolására szolgálhatott. Az üst után legértékesebb, 6 forintra becsült, *egy nagy vasas ládaként* leírt vásározó ládába (3. oldal 32. tétel, az előtte feljegyzett *egy lakat* – 2. oldal 31. tétel – hozzá tartozott) kerülhetett az eladásra szánt, kész mézeskalács. Ez a tétel a jegyzőkönyvben utolsó tételként szerepel: *egy láda mézeskalács* (3. oldal 85. tétel 20 forint értékben.) A vásárban az árut az asztalon *kék vászon terítőre* (3. oldal 83. tétel) rakták.

Kérdés, hogy az *egy toló fánk sütő* (2. oldal 41. tétel) a háztartáshoz tartozott-e, vagy árusításra, rendelésre sült tészta edényének számított-e. A népszokások ételei közül a lakodalomhoz kötötten a kitolókását, a farsang nevezetes ételeként a fánkot ismerjük. Toló fánk nem szerepel a néprajzi irodalomban, az itt említett adaton kívül másik csongrádi adat sincs rá. A Vas megyei szerszámkataszterben a tárgyalt iparos 20. századi eszközei között például 3 db kuglófsütő, cserép sütőforma a tolófánkhoz hasonlóan a nem mézeskalácsos termékek készítését jelzik.)

A főzés, az étkezés és tárolás edényei, eszközei közül a jegyzőkönyvben az alábbiak találhatók, *hat drb fehér edény* (1. oldal 12. tétel), *két vas kotla, 10 drb cserép edény, egy részelő, egy tökgyalú, kilencz drb dunsztos üveg, egy három lábú vas és egy avult bogrács* (sorrendben: 2. oldal 33., 34., 35., 39., 68., 73. és 74. tételek). Az *egy nyújtó deszka* (2. oldal 42. tétel) egyszerre tartozhatott a háztartáshoz és az ipar gyakorlásához is. Összeségében háztartásra – a műhelyhez képest – kevés edény utal. A tulajdonosok vagyoni helyzetét és körülményeit ismerve ennek két oka lehet. Egyik, hogy korábbi adósság fejében már korábban eladtak, vagy a későbbi távozásukat tervezve már elrejtettek belőle.

A beletárolzott tárgyak között igényes háztartásra utaló, a korban nem általános dunsztos üvegek szerepelnek. (Üveg mérőedény és pohár előfordult 1855-ben a módosabb gazdák inventáriumaiiban (hagyatéki leltáraiban), de dunsztos üveg nem.) A korban ritka előfordulása, illetve elszórt adatolása miatt érdemes róla hosszabban szólni. A dunszt befőtt jelentésére 1880-ból van adat. A befőtt szócikkben a befőzött gyümölcsre

1604-ből van adatunk. (A MAGYAR NYELV TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA I. 1984. 688., 267.) Kérdés, mely társadalmi réteg használhatta. A Magyar Néprajzi Lexikonban dunszt szócikk nincs, a befőzés címszó alatt a befőtt, a dunsztos az üvegben vízben párolt, gőzölt, melegben cukorral vagy anélkül konzervált gyümölcs készítésének időbeli kezdetéről nem ír. De megjegyzi, hogy az első világháborúig nem használtak cukrot. (MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON I. 237-238. befőzés szócikk.) A paraszti hagyatéki leltárakban 1855-ben még nincs a nevezett tárgy, 1864-ben egy iparosnál készült jegyzőkönyvben szerepel. Az iparosság mozgékonyasága, tagjainak legénykori vándorlása, a megtelepedés utáni vásárolás, viszonteladókka, vidéki iparostársakkal kapcsolattartás, mindezek fontos szerepet játszhattak a szokások, tárgyak, így a táplálkozás fentebb említett elemének és a hozzá kapcsolódó edény átvételében és továbbításában.

A *harminczöt ruha Kötél* 80 krajczár értékben (2. oldal 59. tétel) a *mosó teknő* (2. oldal 53. tétel egy része), *egy vasabroncos dészsa* és *egy fenyőfa Verschlag* (2. oldal 64., 60. tétel) és a jegyzőkönyv utolsó tételeként szereplő *két drb vessző Kosárral* (3. oldal 84. tétel) az iparos feleség kiegészítő foglalkozását, városi uraknak, polgároknak vállalt mosást, és a mosásra váró, illetve tiszta ruha szállításához használt eszközöket jelölheti. Ez a tevékenység alkalmyszerű kellett, hogy legyen, még ha folyamatosan ismétlődött is. A feleség végezhetett a műhelyben segítség és a vásárban árusítás mellett. A foglalkozás tényéből, a tárgyak egy részének már korábban kézi zálogba vételéből következtethetően nehéz helyzetben lévő családnak, házaspárnak a feleség különmunkájával szerzett bevételére is szükségére lehetett.

A jegyzőkönyvben a tételek egy külön csoportját jelentik a bútorok, amelyek egy darab, az *1 fém rámás tükör* kivételével jó állapotúak, értékük alapján mezővárosi iparoshoz méltónak látszanak. Sorrendben az első csoport *1 fenálló almárjom* 6 forint, *1 sárga lágyfa nyoszolya* 2 forint. (1. oldal 4. és 5. tétel) Ezek után öt tételben szerepel az értéke alapján jó állapotban lévő ágynemű, amelyet tételesen nem sorolok fel. A bútorok második csoportja, *egy nyoszolya* 2 forint, *két szék* 1 forint, *1 asztal* 2 forint, *nyolcz drb kép rámatlan* 4 forint, *1 tükör arany rámás* 4 forint, *1 fém rámás törött tükör* 50 krajczár. (Ezek a bútorok Fekete Ferencznél kézizálogként megjegyzéssel szerepelnek, ahogy ezt már jeleztem az elején.) Összehasonlítva különböző foglalkozású, társadalmi helyzetű csongrádi lakosok hagyatéki leltárából egy jellegzetes, azonos funkciójú bútordarabjait a következő képet kapjuk:

Név, foglalkozás	ingó-ingatlan vagyon	bútor neve értéke
Pintér Márton gazdálkodó	290 f, 4250 f	kis almárium 6 f
Harmai Rozália földművesné	1502 f, 9520 f	festett láda 10 f
Kotsis József átsmester	83 f, 2975 f	konyha almárium 6 f
Gyovai Miklós mézeskalácsos	123 f, -	fenálló almárjom 6 f
Palásti Pál napszámos	419 f, 1500 f	láda 1 f

Amint látjuk, a *láda*, az a hagyományosabb bútordarab a paraszti rétegnél és a napszámosoknál még megtalálható (lesz még a századfordulóig is), ugyanakkor a ládát felváltó modernebb

bútor, *almárium* az iparosoknál és a földműves népességnél is megjelenik. Nagy valószínűséggel a jelzett sorrendben, hiszen az ipar tanulása és gyakran folyamatos, eredményes gyakorlása során az újra az iparos a nyitottabb. Gyovai Miklós szerény ingó vagyona

mellett is értékes bútordarab tulajdonosa. E néhány leltár alapján úgy látszik, hogy a használt bútordarab értéke, fajtája nem a tulajdonos vagyonának nagyságától, inkább foglalkozásától, abban kifejeződő társadalmi helyzetétől függ. Átfogó keszthelyi vizsgálat is hasonló eredményre vezetett.

Az eddig besorolatlan és be nem mutatott tételek közül *egy réz lavoár* (2 oldal 38. tétel) a tisztálkodás civilizáltabb, polgárabb darabjai közé tartozik. A többi, szintén besorolatlan tárgy, *egy lágy fa fiók, egy ócska meszes dézsa, négy kis vasabroncs, két viselt kanta, egy rossz bádóg pikszis* ... (sorrendben: 2. oldal 63., 65., 66., 75. és 77. tételek) a rosszabb ideje egy helyben, egy házban élő családban, háztartásban felgyűlő bútordarabokat, eszközöket, edényeket jelentik. Ezek már második, harmadik funkciójukban hasznosulnak vagy használaton kívül tárolják őket. Az *egy táska* (2. oldal 58. tétel) magyarázatát a Szinnyei-szótárban a táska címszó alatt szereplő jelentések közül a pénzes zacskóval lehet azonosítani (670.). Csak éppen a leírás alapján nem funkciójában van jelen, magyarán nincs benne pénz.

* * *

Gyovai Miklósnál 1864-ben jobban felszerelt műhelyt, több bútort, személyes tárgyat vettek föl, mint Gyovai Antal 24 évesen elhalt, kezdő iparos inventáriumában 1855-ben. Gyovai Miklósnál készült jegyzőkönyvből kikövetkeztethetően a lakás és a műhely tárgyait két lakóhelyiségben (egy házban) vegyesen vették fel. A rosszabb állapotú és nem mindennapi használatú edényeket, eszközöket kamrában, színben tárolhatták. A berendezések állapotából és mennyiségéből következtethetően Gyovai Miklós Gyovai Antalnál hosszabb ideje működő mézeskalácsos lehetett.

Gyovai Miklós és Szörfi Zsuzsanna, tehát a férj és a feleség is vezetékneve alapján több generációra visszamenően, csongrádi lehetne, de személyükről ezt az anyakönyvek alapján

– két vezetéknev gyakori előfordulása ellenére sem – sikerült bizonyítani. Egyelőre a jegyzőkönyv alapján annyi tény, hogy 1864-ben Csongrádon foglalják le ingóságait és annak részeként a műhely berendezését is.

Az eladósodás egyik lehetséges oka, hogy a település vásárlóképes kereslete 2-3 mézeskalácsost nem tud eltartani. (A vásárlóképes keresletbe beleszámítva a környező helységekből vásárba, búcsúra érkező azonos ipart űzőket.) A jegyzék alapján Gyovai Miklósék nem tartottak méheket nagyobb mennyiségben, ahogy ezt Gyovai Ferenc tette. (A méhtartás és kereskedelem ténye háza leégése miatt, a biztosítási összeg megszerzése révén dokumentálódott.) Az ipar nyersanyagának, a méznek előállítása, és azzal történő kereskedelem jól kiegészíthette a mézeskalácsosságból származó bevételt. előfordulhatott, hogy a tenyésztés és kereskedelem nagyobb haszonnal járt annak, aki hozzáértéssel űzte.

Ugyanakkor Gyovai Miklósnál működőképes műhelyberendezést vettek jegyzőkönyvbe, tehát hosszabb távon sikeresen űzhette az ipart. Eladósodásuk, majd rönkremenetelük okát az italozásban is kereshetjük. Bizonyítékok hiányában csak feltételezésem fogalmazhatom meg. (Az italnak, a helyben termő, csak 1-2 évig tárolható, ol-

có bornak életek félresiklásában nemcsak a 20. században, hanem a 19. században is lehetett szerepe.)

Kérdő Mária a Gyovai Miklós és Szörfi Zsuzsanna 200 forint tőketartozás behajtását 1864. augusztus 4-én kéri. A Záloglási és becslési jegyzőkönyv 1864. augusztus 27-én készült. *Zubek Mihály* kézbesítő 1864. szeptember 17-én az 407/864. számú árverési végzést nem tudja kikézbesíteni, mert az alperesek Csongrád városából végképpen elköltöztek. Mit mond a jog arra az esetre, ha a végzés nem kézbesíthető? Akkor a végzést két tanú jelenlétében a nevezett személy lakásának ajtajára kellett kifüggeszteni, majd ügygondnokot rendeltek ki, akinek jogállása egyenlő volt az ügyvéd jogállásával. Gyovai Miklós számára jog szerint a következő megoldási lehetőségek voltak, a zárolt tárgyakat magukkal vihették, de ha ezzel a bírói zár alól kivonták, akkor sikkasztás bűnselekményét követték el. Ha a zárolt tárgyak nélkül költöztek el, bűnselekményt nem követték el. Tartozásuk így is csak részlegesen rendeződött, hiszen a zárolt tárgyak értéke nem éri el az adósság nagyságát.

Az előbbieken egy iparos tönkremenetele, adósság fejében történő foglalás adott alkalmat a korabeli mézeskalácsos ipar tárgyainak, az iparos működésének feltérképezésére.

A század egyszerre a mézeskalácsosság megújulásának, a formák gazdagodásának, a városi készítésű termékek falusi népesség körében terjedésének, ugyanakkor – főként a cukrászat terjedésével – a század vége az ipar visszaszorulásának időszaka. Csongrád a hozzá hasonló kis mezővárosokkal a környékbeli faluk igényeit is kielégíthette. Ennek alapján érthető, hogy Csongrádon – úgy tűnik – előzmények nélkül a század közepén három mézeskalácsos Gyovai Antal Gyovai Ferenc és Gyovai Miklós is működött egymás mellett, illetve egymást követően rövidebb, hosszabb ideig.

Megjegyzések

A cikk kapcsolódik az OTKA 1993–1996 közötti időszakra elfogadott, T 00 7030 nyilvántartási számon és *A társadalmi rétegződés kifejeződése a textíliákban és a gyermeknevelésben Csongrád mezőváros példáján* címen szereplő pályázathoz. A jelzett téma a munka során módosult. A társadalom, a foglalkozás tükröződése a tárgyakban kérdés került a vizsgálat középpontjába.

A jegyzőkönyv másolatában a kézírásos szöveg helyesírását követtem, ugyanakkor a táblázat központosítását, a pont használatát következetessé tettem. A néhány helyen olvashatatlan szavakat kipontoztam. Ezúton köszönöm *Georgiádes Iláikó*, *Dr. Sebestyén István* levéltárosok és *Dr. Georgiádes László*, *Dr. Juhász László* jogászok és *Dr. Galgóczi László* nyelvtörténész munkámhoz nyújtott segítségét.

A felhasznált levéltári források

A közölt és elemzett jegyzőkönyv: CsML (CsVL) Csongrád város Bíróságának iratai. Summás iratok 1864. V. 47. Iktatószám 362.

A bútorokat bemutató táblázat hagyatéki leltárai: CsML SzL Csongrádi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíró-ság iratai 1855-60. Polgári peres iratok. Pintér Márton 283/1855., Harmai Rozália 126/1855., Kotsis József 1228/1855., Gyovai Miklósnál készült jegyzőkönyv adatai már szerepelnek, Palásti Pál 1011/1855.

A Gyovai Ferenc házában történt tüzeset igazolása a Trieszti Tűzkárbiztosító Társulat számára. Ezen irategyüttes jelzete: CsML (CsVL) Csongrád város Tanácsának iratai. VB 1862. 4. fond, iktatószám 275.

Záloglási és becslési jegyzőkönyv

1864. augusztus 27 készül.

Felvetették a csongrádi városi bíróság által Kérdő Mária vásárhelyi lakosnak Gyovai Miklós és neje Szörfi Zsuzsanna elleni 200 ft alap és járulékok iránti summás szóbeli keresetében a 362. számú ítélet folytán.

Jelen voltak az alulírottak.

Alulírott bírói kiküldött a fent írt napon felperesi megbízott Éder István úgy Blázsik Mihály és Sallai János felvett becsűsök kíséretében alperesek lakásán megjelenvén s őket személyesen hon találván a marasztalási összeg lefizetésére vagy ha ezt nem tehetnék kellő zálog kijelölésére felszólítottam, mire ők fizetési képtelenségüket kijelentvén s zálogot az alábbi jegyzékelt ingóságokat kimutatván azokat bírói lag lefoglaltam és felbecsültem: um:

1. 1 Mézeskalácsos kemence	5. ft	27. Két drb két akós bordó Fülöp Istvánnál	3. -
2. 1 " asztal	3. -	28. Egy drb egy akos vasa bronzos	1. -
3. 1 " kisebb tábla	1. -	29. Három drb fa a bronzos kézi zálogul	1. -
4. 1 fenálló almárjom	6. -	30. Egy falapát	- 20.
5. 1 sárga lágyfa nyoszolya	2. -	31. Egy lakat létezik	- 50.
6. 1 derekalyj	3. -	32. Egy nagy vasas láda Lévai Istvánnál	6. -
7. 2 párna	3. -	33. Két vas kotla	- 40.
8. Egy dunna	3. -	34. 10 drb cserép edény	- 20.
9. Két ágyterítő	- 40 kr	35. Egy reszelő	- 10.
10. Két lepedő	2. -	36. Egy tölcsér	- 15.
11. 1 bádög font 1 réz és két vas quinttal	1. 40.	37. Egy habzó egy fedő	- 10.
12. Hat drb fehérr edény	1. 50.	38. Egy réz lavoár	- 30.
13. 21 drb bádög forma	2. -	39. Egy tőkgyalú	- 10.
14. 50 drb fa forma	4. -	40. Egy tűz piszkáló	- 10.
15. Egy kis sáflí	- 30.	41. Egy toló fűnk sütő	- 10.
16. 12 drb üveg	1. -	42. Egy nyújtó deszka	- 20.
17. Egy avult bordó	- 50.	43. Egy kerek teknyő	- 20.
18. 25 font sárga liszt	1. 25.	44. Egy verschlag	- 50.
19. Egy drb rudas kis font	- 50.	45. Két kisebb verschlag	- 50.
20. Négy drb tábla kés	2. -	46. Egy szekercze	- 40.
21. Egy nyoszolya Fekete Ferencznel	2. -	47. Egy sámoly	- 15.
22. Két szék	1. -	48. Sátorkészlet	3. -
23. 1 asztal 7 ft ban kézi zálog	2. -	49. Egy pár kecske láb	- 20.
24. nyolcz drb kép rámatlan	4. -	50. Négy drb deszka	- 20.
25. 1 tükör arany rámas	4. -	51. Egy drb kézi fűrés	- 50.
26. 1 farámás törött tükör képen létezik	- 50.	52. Egy drb réz üst	10. -

53. Két südő és egy mosó teknyő	2. -	72. Egy két kéz vonó	- 10.
54. Egy vasas mézes hordó	1.50.	73. Egy három lábú vas	- 10.
55. Tizenegy drb pléh tepsi	1.10.	74. Egy avult bogrács	- 10.
56. Egy drb rosta	- 30.	75. Két viselt kanta	- 20.
57. Négy avult szita	- 20.	76. Két viz hordó kanta	- 10.
58. Egy táska	- 30.	77. Egy rosz bádóg pikszis és takaréknak patkához való ajtó	- 20.
59. Harminczöt ruha kötél	- 80.	78. Egy nagy merő kanál	- 20.
60. Egy fenyő fa verschlag	- 20.	79. Két drb szőr söprű	- f 20.
61. Egy fejze	1. -	80. Két drb fecskendő	- 90.
62. Egy avult zsák	- 40.	81. Nyolcz drb bádóg mérték	- 20.
63. Egy lágy fa fiók	- 30.	82. Két polcz tartó szeg	- 10.
64. Egy vasabronchos dészsa	- 40.	83. Három drb vászon terítő kék	3. -
65. Egy ócska meszes dészsa	- 10.	84. Két drb vessző kosár	- 40.
66. Négy kis vasabronchos	- 10.	85. Egy láda mézes kalács	20. -
67. tizenhat drb fa forma	- 86.		
68. Kilencz drb dunsztos üveg	- 45.		
69. Két kaptár	- 20.		
70. Egy ócska teknyő	- 20.		
71. Egy ócska vas kemence	- 20.		

Ö s s z e s e n

123. 26

Azaz Egy száz huszon három forint 26 kr

Egyéb lezálogolható vagyont sem alperesek sem felperesek nem felelhetvén és ki nem jelelhetvén, jelen jegyzőkönyv annak kijelentésével, hogy a lezálogolt vagytonokat elidegeníteni vagy rongálni a felperesi követelés letisztázása előtt, a törvény szigorú fenyítéke alatt tiltva leendő, bezáratott és aláíratott.

kmf.

Csemeghy Ignác

tnok

mint

Éder István

felp ügyv

Sallai János..

mint becsüs

Blaisik Mihály mint becsüs

Főbb irodalom

- BÁLINT Sándor 1977: A szögedi nemzet. Második rész. MFMÉ 1976/77-2. Szeged, 221-222.
- BENDA Gyula 1989: A lakásfelszereltség változásai Keszthelyen 1790-1848. In: Építészet az Alföldön. II. Szerk. Novák László és Selmeczi László. Nagykőrös, 133-161., 145.
- HOFER Tamás 1983: A „tárgyak elméleté”-hez. Felszerelések és tárgye gyűjtesek néprajzi elemzése. Népi kultúra – népi társadalom, XIII. Bp., 39-64.
- EPERJESSY Géza 1967: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848). Bp., 60.
- NAGY Zoltán 1992: Kézművesipari műhely- és szerszámkataszter. Vas megye. Veszprém-Körmend. 12-20.
- SZABADFALVI József 1961: A magyar mézsörkésztés. In: Műveltség és hagyomány. 107-127.
- 1986: Mézskalácsosság Debrecenben. Debrecen.
- SZABÓ Sarolta 1994: Kézművesipari műhely- és szerszámkataszter. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Veszprém-Nyíregyháza. 12-15.
- SZÜCS Judit 1994: Csongrád iparosainak szerepe a 19. századi mezővárosi társadalmában. In: IV. Kézművesipartörténeti Szimpózium. Veszprém, 1994. 11. 9-11. Szerk.: Dóka Klára, Éri István. Budapest-Veszprém. 216-222.
- Egy csongrádi tímár hagyatéki leltára (Forrásközlés és -elemzés). Megjelenőben az Ethnographiában.
- Gyovai Antal mézskalácsos hagyatéki leltára (Forrásközlés és elemzés) Elhangzott a VEAB IX. Kézművesipartörténeti Szimpóziumán. (1996. szeptember 27-28.) 1-15. Megjelenőben.
- WEINER Piroska 1981: Faragott mézskalácsfőmák. Bp., 26.

Egy folklórgyűjtő feljegyzései

Dobos Ilona:

Egy folklórgyűjtő feljegyzései.

Kozmosz könyvek, Budapest, 1984. 216 p.

* * *

A kötet nem éppen mai kiadású, de több oka is van, amiért ajánlom. Ez az egyik kedvenc könyvem, és abba a kategóriába tartozik, amit többször is érdemes elolvasni és évek múltán is aktuális. Ahogy már a címből is kiderül, Dobos Ilona munkája visszaemlékezés, amit naplójegyzeteire támaszkodva írt meg. Időrendbe szedve ír szakmai és magánéleti élményeiről, arról, hogyan alakult élete, hogyan találkozott adatközlőivel.

Természetesen a gyermekkor-ifjúság fejezet az első, amelyből megtudjuk, milyen a barna medve, ha emberszagot érez, hogyan vészeli át egy kíváncsi kisgyerek a férfiak pipázás közbeni beszélgetését a dohányszagú függöny mögött, ki az a Kaszparek, milyen a gyerekek élete egy kárpátaljai faluban, Szolyván.

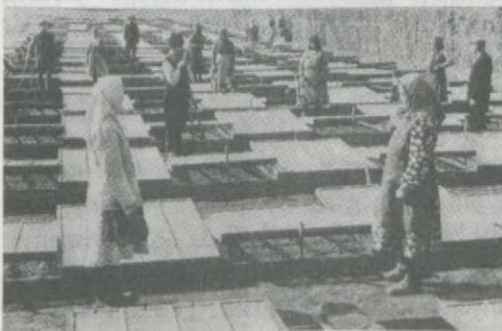
Kilenc éves volt Dobos Ilona, amikor Munkácsra költöztek, s ahogy cseperedett egyre inkább vágyott Budapestre, később mégis úgy látta, hogy *„a gyermekkor és fiatalság éveit csakis vidéken szabad eltölteni”*, hiszen itt sokkal szabadabbak a gyerekek mint egy nagyvárosban.

A tizenéves lány egyre többet olvasott, főleg a világirodalom jelentős alkotásait, mégis érdekes problémával került szembe: a sok olvasástól életidegenné vált, amely családi konfliktusokat is okozott. A problémára később sem talált igazi megoldást, hiszen senkinek nem mondhatjuk, hogy ne olvasson, mert jelentős tudáshoz, élményekhez

jutunk a könyvekből, mégsem lehet minden tudást innen meríteni, mert bizonyos eseteket meg kell élni, meg kell tapasztalni.

A következő nagy fejezetben Sztálinvárosban találjuk az ifjú kutatót, ahova azzal a megbízással érkezett, hogy írja meg a szocialista város történetét. A szempontok figyelemre méltóak: *„A munkán vörös fonálként vonuljon végig Rákosi elvtárs irányító szerepe”* (1952), majd: *„Vörös fonálként vonuljon végig a tömegek kezdeményező szerepe”* (1953). Hogyan írjon a jelenből történelmet? Mi lesz lényeges húsz év múlva is? Fontos, de megválaszolhatatlan kérdések ezek, így nem íródott meg Sztálinváros története, a vizsgálódások mégis hasznosak voltak, tapasztalatot, emberismeretet szerzett összegyűjtőjük.

Dobos Ilona Sztálinvárosban találkozott Tót Szőke Józsefinével, gyűjtései során az első igazán jó mesemondóval, akinek egész családjával évekig tartó barátságba került, így bepillantatható a család mindennapi életébe is. Megfigyelte adatközlője édesanyját, akiről mint a régmúlt itt maradt tanújáról ír: *„Egy reggel felébredve láttam, hogy Anna néni a konyhában matat. A konyhasztalon*

Vigyázásban a földéken
Sztálin temetésekor a kommunista világban
egy percre megállt az élet

nagy vekkeróra állt. Megkérdeztem tőle, hány óra van? Meglepetésemre Anna néni kijött a konyhából és az előszoba külső tábláit kezdte hajtogatni...Hát nem ismerem én az órát, csak az árnyékból tudom, hány óra van, vagy a nap állásáról."

A gyűjtőutak sorában fontos állomás Bodrogkeresztúr, ahol nem csak egy-egy falubeli életét ismerhette meg, hanem a helybeli kastélyban elhelyezett szociális otthon lakóit annyira, hogy egy hónapig közöttük gyűjtött. Az otthon lakói közül hárommal az olvasó is megismerkedhet: az ezredessel, a megalázottal és egy vasárnapi íróval.

A Sztálinvárosban megismert ácsok tanácsára Dobos Ilona 1965-ben felkeresett egy palóc falut, Érsekvadkertet. Itt nem csak kitűnő mesemondót, hanem a paraszti életforma legeredetibb, legérzékenyebb változatát találta, amivel csak találkozott gyűjtései során. Itt érezte magát leginkább kívülállónak, pedig addigra már jelentős gyűjtési tapasztalatai voltak, sokféle embert, életformát látott. A faluban hétköznap csak az asszonyok, gyerekek és öregek tartózkodtak, a munkaképes férfiak állványozóként dolgoztak akár távoli építkezéseken is, így csak két hetente hétvégére jöttek haza. Itt tett érdekes megfigyeléseket a gyereknevelésre vonatkozóan is: a gyerekeket másfél-két éves korukig szoptatták, mert úgy tartották, hogy akít sokáig szoptatnak, erős lesz. A gyermekeket Dobos Ilona szerint agyonkényeztették, becézgették, gyakran ölbe kapták, altató dalokat énekeltek nekik. 8-10 éves korukra azonban megváltozott ez a viszony, legalábbis a fiúgyermekek és az anyák viszonya: szigorúan bántak velük, gyakoriak voltak az anyai pofonok. Nagyobb „elszámolásokra” hétvégeken került sor, amikor a családfő is otthon volt. A vallásosságot főleg az asszo-

nyok körében figyelhette meg, hisz mint már említettem, döntően az asszonyok tartózkodtak a faluban. A vallásosság a hétköznapokban központi szerepet töltött be, sűrűn jártak templomba, papjaikért rajongtak. A vallásos életben gyakoriak a babonák. A palóc asszonyok a népviseletre nagy hangsúlyt fektettek, a díszes ünnepi viseletet a templomban lehetett bemutatni. Érsekvadkertben azonban nem csak az asszonyok életét figyelte meg Dobos Ilona, hanem megismerkedett Ordódy József mesemondóval is. Első látásra csalódást okozott az idős ember, mert szóltanul ült a konyhában és egyáltalán nem örült a látogatónak. Hamarosan kiderült, hogy Ordódy csak némi pálinka segítségével hajlandó mesélni. Akkortól fogva Dobos Ilona mindig vitt neki pálinkát. Ordódy hivatásos mesemondó volt, valamikor abból élt. Nagyon hosszú meséket mondott, egyik például nyolcvan gépelt oldalt tett ki. Sajnos azonban a falubeliek már nem voltak kíváncsiak ezekre a mesékre, inkább rövidebb, tréfás vagy erotikus történetek voltak népszerűek.

A Néprajzi Múzeum könyvtárában eltöltött idő (1957–1976) nem csak szakmai szempontból volt fontos, hanem nagyon sok új ismerettséget kötött a könyvtári munka során, hiszen a múzeum majdnem minden dolgozója használta azt. Az olvasótermi ügyeletek alatt pedig nagyon sok könyvet elolvashatott. Érdemes idézni, hogyan ír erről: *„Az olvasás mellett... egész életemben különösen nagy jelentőséget tulajdonítottam a beszélgetésnek. Szerettem beszélni, és érdekelt, amit mások mondtak. És a barátságot is mindig nagyon fontosnak éreztem.”* Ez az, ami egy folklórgyűjtőből nem hiányozhat, hiszen ha az adatközlők nem látják az érdeklődést, nem szívesen mesélnek saját életükről. A mások

íránti érdeklődés persze a magánéletben is előny. Ebben a fejezetben olvashatunk egy má is, sőt ma egyre inkább aktuális problémáról, a párválasztásról. A falvakban szinte mindenki megtalálta a párját, csak néhány szellemi vagy testi hibában szenvedő agglégény vagy vénlány maradt, Budapesten pedig – ahogy más nagyvárosokban is – nagyon sok okos, szép, mégis egyedülálló fiatal nő élt. Ennek okait próbálja megkeresni a szerző. Úgy gondolja, a faluban a lányok nagyobb nyilvánosság előtt kerültek eladósorba, másrészt itt kényszerhelyzet volt a házasság, más életförmát nem tűrt meg a közösség. A mai városokban a férjhez menést több tényező befolyásolja, mint korábban: a pályaválasztás (elnőiesedett pályák), földrajzi helyzet (pl. Miskolcon több férfi él a nehézipar, a műszaki egyetem miatt).

A következő fejezet a *Találkozásaim* címet viseli. Kissé talányos, hisz eddig is találkozásokról volt szó. Itt azonban olyan embereket ismerhetünk meg, akik a falu társadalmának periferiáján élnek. Így ismerjük meg a cigány mesemondót, aki fuvarosnak számított, mert nem volt hajlandó megválni rozszant gebéjétől, de munkája nem akadt, viszont nyugdíjat se kapott emiatt. Dobos Ilona megpróbált Tarcalon megismerkedni egy állítólagos boszorkánnyal, de az idős asszony túlságosan gyanakvó volt, így a terv meghiúsult. Érdekes lehetett találkozni a rácalmási remetével is, aki gondolkodással töltötte idejét és várta Isten üzenetét.

A kötet újabb fejezete érdekes kérdést vet fel: hogyan viselkedjen adatközlőivel a néprajzi gyűjtő? Az elmondott történetek

szórakoztatóak, mégis tanulságosak: hogyan segíthet a gyűjtő a nehéz sorban élő adatközlőknek? Fel kell-e világosítani az embereket, hogy nem létezik vízbíró? És tovább sorolhatnám a gyűjtőt foglalkoztató kérdéseket.

A hagyományos paraszti kultúrában élő ember viselkedése sokban eltér a várositól, mégis vannak olyan városi szokások, amelyek hatnak a falusi életre, de ezek az elemek jelentős változásokon mennek keresztül a falvakban. Ilyen változásról szól a következő fejezet, de ugyanígy szó esik arról is, hogy a városba költözött falusiak milyen szokásokat mentettek át új lakóhelyükre.

Az utolsó fejezetben egy vitatott kérdés kerül a figyelem középpontjába: a giccs. A szerző nagyon szimpatikusan kezdi a fejezetet: leszögezi, hogy nem védi a giccset, mégis talán kevésbé ítéli el, mint azt szokás, mert látta, hogy az emberek mennyire ragaszkodnak megszokott tárgyaikhoz függetlenül attól, hogy azok művészi értéke milyen. Természetesen a giccs mellett előkerül az elitkultúra és a tömegkultúra szétválása, befogadása, szerepe is.

Az eddig leírtak a kötet csekély részét teszik ki, abból is természetesen önkényesen ragadtam ki részleteket saját ízlésem szerint. Jó szívvel ajánlom olvasásra, hiszen mindennapi problémákat vet fel, stílusa szellemes. Aki ekkora élettapasztalattal rendelkezik, mint Dobos Ilona, annak emlékeit mindenképpen érdemes megismerni, elgondolkodni rajta.

Jaksa Helga

A vállalkozói szféra várkalauza

Szaboky Zsolt: A Kárpát-medence várai.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem,

h. és é. n. [1996]

* * *

Elsőrendű díjszabás a hajdani filmszínházakban: *színes, magyarul beszélő, amerikai...* A vadonatúj vártörténeti fotóalbum ezek alapján feltétlenül ebbe tartozik. Karácsonyi ajándékként, gigantikus áron jelent meg ez az első ránézésre lélegzetelállítóan szép kiadvány. Fantasztikus mennyiségű gyönyörű színes fotográfia, térképbelsők – minden, ahogy illik.

Az átlapozott oldalakkal csökken a lelkesedés és nő az indulat. A belborító szín-pompás térképén jócskán találunk kifogásolnivalót, ha pedig arra lennénk kíváncsiak, hogy melyik vár hányadik oldalon tekinthető meg a kötetben, ugyancsak meglepődnénk. Az albumban *nincs tartalomjegyzék* – se az elején, se a végén. A kultúr- és információs nyelvek mindegyikén olvasható rezümé-szösszenet után ugyan van egy helynévmutató, de ebben a várat nemhogy nem kiemelten, de hiányosan közlik. Bevezetőként *Csukovits Enikő* ismertetését olvashatjuk. A szösszenetek helyett inkább ezt kellett volna az említett nyelvekre lefordítani, hiszen közel sem olyan elmélyült szakírás, amit egy felszínes múltkedvelő Ausländer ne tudott volna megemészteni. Adat-irritábilisek részére a nagy semmit néhány gondosan megszerkesztett mondatba bújtatta a szerző. Szemre-

hányást ne neki tegyünk, nyilván erre volt rendelve. Az előszó azok számára lehet érdekes, akik még nem hallottak arról, hogy a középkorban Magyarországon is épültek várak, amelyek a törökellenes honvédelem legfontosabb eszközeivé váltak a későbbi századokban.

Fotók a várakról. Kicsik, nagyok, még nagyobbak. Lila szűrővel, narancssal, hajnali kékekkel, dohányfüstössel. Az egyik agyonzúzott, a másik túltorzított nagylátószöggel készült. Csupa fotótechnikai flanc, talán egy olyan kép nincs az albumban, amelyet rövidlátó konzervativizmusunkkal *hagyományosnak* tekinthetnénk. *Orgián tombol a giccs*. Trabantra könnyűfémfelni: a homogén felületek szemcséssége kisfilmet sejtet. A kísértő-szövegek minősítése felesleges...

Ha van valami értéke a könyvnek, akkor talán az, hogy nem feledkezik meg a trianoni határainkon túli, egykori magyarországi várakról-váromokról sem. Azért a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi vagy délvidéki oldalakat végignyálazva elmerenghetünk a táj és a védműemlékek szépségében. Akarva-akaratlanul, valahol évtizedes mélységben felszűrjük az emberben a piszkos irredenta.

Jó, hogy vége a kilencvenhatos évek –, a mille-bicentenárium (?) miatt pedig nem kell, hogy fájjon a fejünk. Ha egy bölcsészegyetem idáig sülyedhet az évfordulós reprezentációban, felmerül a kérdés: mi jöhet még?

Nagy Tamás

Tudomány Attila

Pihenő

A Karib-tengeri kalózvillág – az Antillák gyarmatosítása

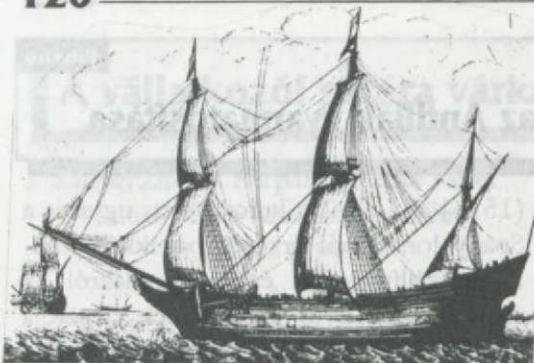
Mielőtt felvázolnám az Antillák gyarmatosításának történetét, érdemes megemlíteni, hogy a szigetcsoport két nagyobb részből áll: Nagy-Antillák és Kis-Antillák. A Nagy-Antillákhoz négy nagyobb sziget tartozik, – több kis területű szigeten kívül – mai elnevezéssel: Kuba (területe: 109 900 km²), Jamaica (10 991 km²), Hispaniola (75 208 km²), és Puerto Rico (8639 km²). A Kis-Antillákhoz több kisebb-nagyobb sziget tartozik pl. Grenada. Maga a Karib (Antilla)-tenger Dél-Amerika Északi része, Közép-Amerika és az Antillák által körülfogott területre tehető.

Az Antillák gyarmatosítása a spanyolok nevéhez fűződik. 1504-ben meghalt *Isabella* királynő, míg *Ferdinándot* 1506-tól az itáliai háború kötötte le. Így a korábbi felfedező vállalkozások után, csak 1508-ban indultak jelentősebb utak a Karib térségbe, *V. Pinzón* és *Diaz Solis* vezetésével. A spanyol gyarmati uralom első támaszpontja Hispaniola szigete lett. A sziget kormányzását 1508-ban vette át *Diego Colon* Kolumbusz Kristóf fia. 1511-ben itt alapították meg az Audenciát a spanyol gyarmati igazgatás első intézményét. 1508–1511 között történt Kuba, Puerto Rico, és Jamaica „conquistája”, alávetése. Ezidőtájtban jöttek létre a nagy cukornádültetvények a cukor termelés meghonosításával, elsőként Hispaniolában, majd a többi szigeten is. Kuba szigete kiemelkedő jelentőségű lett. A Sziget nyugati részének 1511–1514 között történt meghódításával és Havanna alapításával

(1514) az „Újvilág kulcsa” lett, ugyanis a Spanyolországból érkező iparcikkek, élelmiszerszállítmányok és az Antillákról az anyaországba tartó nemesfémek elosztója lett. A Sziget és maga a város, egyúttal a spanyol katonai támadások, hódítások kiindulópontjává is vált. *Velazquez*, Kuba meghódítója az őslakosokat egy hónapos kényszermunkára kötelezte, (ez megfelelt az 1512-es Burgos-törvényeknek, melyek fenntartották az indiánok személyi szabadságának elvét) melynek következtében fellendült a szigeten az aranybányászat, amely 1550-ig virágzott ugyanis ekkorra merültek ki a felszíni nemesfémforrások. Tehát a katonai hódítást követően a Nagy-Antillákon hamar kialakulnak a feudális jellegű, indián kényszermunkára alapozott birtokok, ám a spanyol gazdasági növekedés ára az indián őslakosság rohamos pusztulása.

Csempészet és kereskedelem

„A spanyol ezüstszállítmányok az egész XVI. század során egyre gyarapodtak, és az utolsó évtizedben tetőztek, hogy azután kezdjenek megfogyatkozni. A hollandoknak, angoloknak és franciáknak az előretörése időben egybeesett a spanyol hatalom hanyatlásával”.¹ A spanyol hatalmi pozíciók egyre fokozódó gyengülésével szemben, (1588: az Armada pusztulása) a vetélytársak növekvő buzgalommal igyekeztek megszerezni a spanyolok újvilági kincseit. Egyre többen vásárolták meg a spanyol állampolgárságot, mely feltétele volt az „Indiákkal” való kereskedelemnek, ugyanak-

Holland flente

kor az atlanti hajóforgalom egyharmadát külföldi hajók bonyolították le 1630-ban. „Ettől az időponttól a csempészkereskedelem óriási méreteket öltött”.² Így például a hollandok 1599-ben megszerezték Arayát, mely sószigetként volt számontartva és közvetlenül kezdtek el kereskedni a kolumbiai és venezuelai partvidék spanyol telepeseivel. Jamaica spanyol elfoglalása például lehetővé tette az angolok számára is, hogy a spanyol birtokokkal kereskedjenek rabszolgák és európai csempészarúk értékesítése révén. „A hollandok és az angolok így meg tudták csapolni a Karib-térség nyílt csatornáin át áramló ezüstöt. A XVII. század végén csak a jamaicai kereskedelem révén évi 200 ezer font értékű spanyol ezüsthöz jutottak, ami fele volt annak az arany-nak és ezüstnek, amit a Brit Kelet-Indiai Társaság évente a Távol-Keletre exportált.”³

Kik voltak a csempészek? A csempészet a nem elég erős spanyol gyarmati kormányzás mellett, a gyarmatosítás pillanatától kezdve folyt. A XVI. század első felében a spanyol szigetek katonai védelme még elég erősnek mutatkozik. 1538-ban például francia kalózkodó megtámadták Havannát, végigrabolták, felgyújtották a várost. A spanyolok ez évben megerősítették a szigetek védelmét, ekkor a kalóztámadások egy időre visszaszorultak, hogy helyét

ismét a csempészet vegye át. A XVI. században tehát a csempészek egy része nem más, mint kalózból verbuválódott „alkalmi kereskedők”. Ugyanakkor a XVI. század második felétől, illetve a XVII. századtól a növekvő angol, holland, francia jelenléttel és a spanyolok fokozatos visszaszorulásával (az angolok megtelepedtek Brit-Guayanában, Cromwell elfoglalta Jamaicát, majd a Kis-Antillákon létesültek gyarmatok, legfőbb Barbados szigete volt, a franciák Haitit és Tortugát foglalták el, majd Guade-Alupe és Martinique, egyes kisebb szigetek és Francia Guayana következett, a hollandok Curacao és más kis szigeteken kívül Holland Guayanát gyarmatosították), megnő a csempészarúk forgalma, a csempészet jelenléte állandósul. Ugyanakkor az 1713-as utrechti egyezményben Anglia többek között kizárólagos jogot kapott arra, hogy a spanyol gyarmatokra rabszolgát szállítson, így a rabszolgakereskedelem mellett a csempészet intézményes alapokra helyezése figyelhető meg.

Kit nevezünk kalóznak?

„Ha a kalózokat meg akarjuk ismerni, mindennek előtt azt kell figyelembe vennünk, hogy kétféle tengeri rablót különböztetünk meg.”⁴ Az egyik a tulajdonképpeni kalóz, aki egyszerűen üzleti vállalkozó. Egy-egy háborúba, csatába a hadviselő országok kormányai magánszemélyeknek meghatalmazásokat adtak, amelyben engedélyezik a kalózkodóknak hogy saját hajójukon, költségükön ellenséges hajókat fogjanak el, vagy semmisítsenek meg. A zsákmány rájuk eső részét a zsákmánybíróság dönti el. Felhatalmazásuk csak ellenséges hajókra szól, de egyben kiterjed a tengeri rablók elleni harcra is. Ez az eljárás leginkább Angliára

jellemző. Az ilyen tengeri rablókat Angliában *privateer*nek, Franciaországban *corsair*ónak mondják. A másik csoport az ún. tengeri rablók csoportja, nekik semmilyen megbízatásuk nincs, bárkit megtámadnak akit tudnak. Ezek neve Angliában: *pirate*. A két típus gyakran keveredik egymással. Egyik tipikus képviselőjük *Kid* kapitány aki kalózként kezd és tengeri rablóként végzi. A tengeri rablók, kalózok megnevezésére több szó is használatos volt. Ilyen volt például a *forbonte*, mely a francia *horsebande*ből származik, törvényen kívüli embert jelent és utal az ilyen „kalóz” francia eredetére. A *bucanero* olyan „kalóz”, aki termelésen, pl. vadászaton alapuló önellátásra rendezkedik be. „A *flibustier* a a holland *vlibooter*, tengeri rabló szó franciásított alakja.”²⁶

Ha a kalózok, tengeri rablók társadalmi hovatartozását tekintjük, akkor a tömegbázist a lezüllött, elszegényedett nincstelenek, lecsúszott polgárok adják. A népséget tekintve a Karib-térség nagyon színes, tarka képet ad, a felsorolás teljessége nélkül, találunk angolokat, hollandokat, franciákat, portugálokat, spanyolokat, dánokat.

A kalózkodás kezdetel, az angol „hazaflas kalózkodás”

Először francia kalózok jelentek meg az Antillákon. *Cortez* hajóit támadták meg, aki *Montezuma* azték király kincseit küldte Spanyolországba. A három szállító hajó közül kettőt egy francia kalóz kerített a hatalmába, tartalmát I. Ferenc királynak küldte el. Francia kalózok támadják meg 1538-ban és 1555-ben Havannát is. Jamaicában francia kalózok fészkelik be magukat. Az 1560-as években jelentek meg az angolok a térségben. 1558-ban lett

Anglia királynője I. Erzsébet az angolok tengeri hatalmának megalapozója. 1562-1563-ban *Sir John Hawkins* mint rabszolgakereskedő, kereskedelmi ügyletet bonyolított le Hispaniola szigetén, ahol rabszolgákat adott el. San Domingóban szállította partra első rabszolgaszállítmányát ezzel megvetette alapját annak az élénk és haszonhajtó összeköttetésnek, amelynek során a spanyol telepesek és az angol kereskedők együttesen igyekeztek kikerülni a kormány hadihajóit és a vámhatóságokat. „*Hawkins mint az »angol királynő« öfelségének kapitánya szabadon kereskedett a spanyol szigetekkel, annak kormányzóit felszólította erre, és amikor megtagadták az engedélyt erőszakkal kényszerítette őket »titkos szerződések« kötésére.*”²⁶ 1565-ben Hawkins újra bejárta az Antillákat. Rendkívül sikeresen tevékenykedett egyedül *Cartagena* előtt nem ért el sikert. 1568-ban vereséget szenvedett a

Sir John Hawkins
rabszolgakereskedő, kalózkapitány
és az Angol Királyság tengernagya

spanyoloktól a mexikói *San Juan De Ulia* szigetén tartózkodott, mikor az új alkirály megérkezett Spanyolországból. A spanyolok meglepetésszerűen támadtak. Szétszórták hajóit maga Hawkins is alig menekült meg. Egyik menekülő hajóján, egy akkor még ismeretlen fiatalember *Francis Drake* volt a kapitány. Az ő korszaka ekkor kezdődött. Drake 1577-ben indult el Angliából öt hajójával, célja Dél-Amerika megkerülése volt, az út során csak egy hajója maradt, ennek ellenére megtámadta és kifosztotta Valparaisót. Ezután Callao felé vette útját és az ott horgonyzó „aranyhajó” két millió peso értékű rakományát elvitte. Innen észak felé tartott, majd Ázsia felé a föld megkerülésével tért vissza Angliába. 1585-ben Hispaniola szigete ellen támadott Cartagenát fosztotta ki. Havannát a nagy számú spanyol helyőrség miatt nem merte megtámadni, de jelenlétével így is nagy riadalmat okozott. Drake csillaga *Cádiz* kikötőjének feldúlásával (1587) és a Nagy Armada legyőzésével (1588) érte el tetőpontját. Ezután is mint Anglia „alkalmazottja” Erzsébet ösztönzésére vállalkozásaival lekötötte a spanyolokat a Karib térségben. 1595-ben Hawkins és Drake együtt intéztek támadást a spanyol gyarmatok ellen, de mindketten életüket vesztették. A két angol kalóz utat nyitott Anglia előtt a Kanári-szigetek, az Antillák, Dél-Amerika partjai felé. „Utódaik” sorban jelentek a spanyolok gyarmatain. A hollandok 1628-ban tűntek fel. *Pieter Heyn* Kuba partjainál elfogta a mexikói spanyol flottát, a rakományokat lefoglalta. A Kis-Antillákon ekkor már a kalózok internacionáléja működött: angol, holland, francia, dán, portugál stb. Kalózok működtek együtt a

spanyolok ellen, szervezeteket hoztak létre, például a Part Testvéreinek Szervezete, mely egyaránt foglalkozott tengeri rablással és szárazföldi akciókkal. A XVII. század és a XVIII. század első fele a Karib-térségben a kalóz-köztársaságok virágzását jelentette.

Ketten a híres kalózok közül

John Henry Morgan
alias, „Vörös” Morgan

Életrajza ellentmondásos, annyi bizonyos, hogy Walesben, Llanrhymcefen született 1635 táján. Valószínű, hogy Morgan, akit sötét hajszíne miatt neveztek vörösnek 1654-ben hajózott át *William Penn* admirális és *Robert Venables* generális társaságában Barbados szigetére. Innen 1655-ben Jamaicába, Port Royalba, a „világ legromlottabb városába” telepedett át. A várost 1655-ben foglalták el az angolok a spanyoloktól és kalóztámaszponttá szervezték át. Morgan csatlakozott a kalózokhoz. Részt vett *Villahermosa*, *Trujillo* kifosztásában. Sikeres akciót vezetett Granada városa ellen. Amikor 1666-ban *Mansfield* kapitány Curacao kifosztására indult, Morgan volt az egyik hajó parancsnoka. A portya sikertelenül végződött *Mansheldet* elfogták és kivégezték a spanyolok. A kalózok Henry Morgant választották vezérnek. Morgan ezután mintegy 10 hajóból álló flottával 500 önkéntessel *Puerto Principe* kifosztására indult. A város a tengerparttól távolabbra feküdt, Morgan egy biztonságos öbölben hagyta hajóit, erőltetett menetben a város felé vezette csapatát. A városiakat teljesen meglepve támadott, de „értékes kincsek” helyett, mintegy 1000 tehenet zsákmányolt. A kelletlen zsákmányt, visszatérve a

tengerpartra, letaglózták és húsuk egy részét füstölő eljárással tartósították. Ezt követően Puerto Cabello ellen indult. A támadásra pirkadatkor került sor, ekkor Morgan emberei az erődítmény három bástyáját, a San Felipet, San Jeronimot és a San Fernandot elfoglalták. A Santiago de La Gloria, Cascellon parancsnok vezetésével keményen tartotta magát. Morgan a falak ostromát szerzetesekkel szállítattott létrákkal kezdte meg, a létrákon a szerzeteseket hajtották előre, hogy testüikkel védelmezzék a mögöttük jövő kalózokat. A bástya a kormányzó halála után megadta magát. A várost kifosztották, a kalózok a legkegyetlenebb kínzásokról sem riadtak vissza, ha az értékek hollétének kicsikarásáról volt szó.

Morgan 1669-ben elfoglalta Maracaibót. A várost már a kalóz egységek fosztogatták, mikor jelentés érkezett Morgannak, hogy erős spanyol hadiflotta zár alá vette a Maracaibói-öböl bejáratát. Morgan gyűjtőhajóvá alakította át saját hajóját, így sikerült a spanyolokat visszavetnie, majd az erőd ellen rendelt el szárazföldi támadást, megtévesztés céljából. A spanyolok ágyúikat a várható támadás helyére telepítették át, Morgan éjszaka visszahívta egységeit, és éjjel hagyta faképnél a támadásra váró spanyolokat. 1670-ben „Vörös” Morgan célja Panama városának elfoglalása. Elsőként a San Lorenzo erődöt vették be, ezután 1671 januárjában mintegy 1800 fővel, a folyón felfelé evezve a dzsungelen keresztül vágott neki a Panamába vezető útnak. „Serege” a város elértkor 1100 főre apadt. A spanyol helyőrség bivalycsordát hajtott fel a kalózok ellen, hadicselük a visszájára fordult és a bivalyok a spanyol lovasság soraiba rontottak. A szétzilált spanyol sereget Morgan

megverte, diadala teljes volt; 3 hétig fosztogatták a várost, melyet 1671 február 24-én hagytak el. A zsákmány felosztása körüli dulakodást kihasználva, Morgan bizalmas embereivel és a négy hajóval, a zsákmány nagy részével faképnél hagyta több száz társát. Port Royalba hősként vonult be. A Londoni spanyol nagykövet erőlyes fellépésére II. Károly Morgan megbüntetését határozta el. 1672 áprilisában fogolyként szállították Londonba egy angol hadihajón. II. Károly Morgan népszerűségét felhasználva lovaggá ütötte és büntetés helyett mint *Sir Henry Morgant* kormányzó helyettesként Jamaicába küldte vissza. Morgan tisztségében keményen üldözte a kalózokat. 1688 áprilisában saját ágyában, békés családi körülmények között halt meg, mint ahogy arról *Exquemelin* tudósít.

Jean Nau, ismertebb nevén „L'Olonois”

A legkegyetlenebb kalóz, aki valaha is működött a Karib-térségben. Ő volt az első kalózvezér, aki a keze alá került egységeket megszervezte, és ötletszerűen végrehajtott kalózportyák helyett stratégiailag jól átgondolt kalózháborúkat indított.

A spanyolokat gyűlölte. Jean Nau 1630-ban született Franciaországban korán elhagyta hazáját, a Karib-tengerre hajózott, meghitelezett útiköltségét „fehér rabszolgaként” dolgozta le. 1662-ben Tortuga szigetére hajózott a kormányzótól kalózlevelet szerzett, s ezzel elindult első útjára. A Yucatán-félszigetnél hajótörést szenvedett, itt társaival spanyol fogságba került. Útközben a foglyok fellázadtak, ám a spanyolok lemészárolták őket, L'Olonois is megsebesült, életben maradását annak köszönhette, hogy halottnak tetette magát. Miután a spanyol katonák elvonultak egy elesett katona mundérját magára öltve

Campeche városába ment. Itt kénytelen volt sajátmagának és társai halálának ünneplésében részt venni – mint „spanyol katona”. Campecheben hat néger rabszolga segítségével bárkát loptak, és 2000 km-t hajózva szerencsésen visszatértek Tortuga szigetére. A spanyol hatóságok tudomást szerezve a kalózkapitány életben maradásáról, egy 10 ágyús vitorlást indítottak elfogására, mintegy 90 katonával a hajó fedélzetén. L'Olonois azonban megelőzve a spanyolokat, a legjobb védekezés a támadás elve alapján elfoglalta a spanyol hajót, legénységét és a katonákat a hajófenékbe záratta. Onnan egyenként felhívatta őket, saját kezűleg fejezte le valamennyit. Csúpan egyetlen foglyot hagyott életben, akivel levelet küldött a kormányzónak, melyben kifejezte reményét, hogy egyszer majd ő teheti meg azt, amit a kormányzó neki szánt. A kortárs leírások azt is állítják, hogy L'Olonois minden egyes fej levágása után örjöngő élvezettel nyalta le vértől csöpögő kardját.

1667-ben indította el nyolc hajóból álló flottáját. Célja Maracaibo. Mintegy három órás ostrom után elfoglalta az El Fuerte De La Barra erődöt. A várost kifosztotta. Exquemelin elmondása szerint akiket nem bírt vallomásra bírni értékeit illetően, azoknak kiszakította a nyelvüket, majd a testüket darabokra szabdalta. Foglyait nyers öszvérhússal etette, ha ezt nem tudták megenni, hagyta őket éhen halni. L'Olonois véres útjai viszonylag hamar véget értek.

Egy expedíciója során Guatemala partjainál ismét zátonyra futott. A roncsból bárkát próbáltak készíteni, melynek készítése több hónapig tartott. A bárka elkészülte után kicsinek bizonyult, nem fért rá az egész legénység, ekkor újabb hajó

zsákmányolására indultak. Vesztükre, a spanyolok lecsaptak rájuk, sok kalózt megölték. L'Olonois és életben maradt emberei partmenti faluból akartak hajót szerezni, ám emberevő indiánok fogságába kerültek. Az indiánok a kalózokat megégették, L'Olonois-t felnégyelték és testrészeit elégették.

A kalózok és tengeri rablók életéről Exquemelin ír. A holland fiatalember a Karib-tengerre hajózik, ám úti hitelköltségét nem tudja megfizetni. Szolgálatra kényszerül, majd megszökve kalóznak áll. Mint seborvos tevékenykedik. A hazautazásához szükséges pénz összegyűjtése után visszatér Amszterdamba, itt írja meg munkáját, saját élményei, tapasztalatai alapján. Könyve 1687-ben kerül ki *Van Hoorn* nyomdájából „Az amerikai kalózokról...” címmel. Művét több nyelvre lefordítják, írása a korszak egyik jelentős forrásának számít.

Néhány szó a kalóztörvényekről

*„Az egyetlen állam törvényeit el nem ismerő, társadalmi kereteken kívül élő, lassan ezrekre felszaporodó tömeg hamarosan kénytelen volt önmagának törvényeket szabni, majdhogya nem államot szervezni.”*³⁷ A kalózok akik az egész világgal szemben álltak saját fajtájuk között akarták biztonságban érezni magukat. Íratlan törvények és írott törvények alakultak ki, melynek nem betartása a létüket fenyegette. Minden kalóz köteles volt saját fegyverzetéről gondoskodni és a vállalkozás meghatározott idejére magát élelemmel is ellátni. A vállalkozás ideje alatt, a kiinduló pontra való visszatérig feltétlen engedelmességgel tartozik a kapitánynak. Párosával ügynevezett társviszonyra léptek, kölcsönös segítségre és egymás biztosítására vállaltak

kötelezettséget. Ha egyikük elesett, zsákmányrészét a társ kiszolgáltatta az özvegynék; ha nőten volt, a társ lett az örökös. A törvények a zsákmány elosztásának arányait is meghatározták. Mindenekelőtt a szerződésben megszabott részt kellett kifizetni a hajót bérbe adó tulajdonosnak vagy az építőhajóácsnak. Ezután a seborvos, egy-két szakember, esetleg kézműves következett. A zsákmány megmaradt részét ezután osztották fel a tagok és a kapitány között. Ha volt sebesült, akkor ebből az összegből még a sebesülteknek járó kártérítést is levonták. Jobb kar elvesztéséért 600 spanyol ezüsttallér, bal karért 500, jobb lábért szintén 500, bal lábért 400 ezüsttallér járt. Szem vagy ujj sérüléséért, elvesztéséért 100, haslövés esetén 500 tallér „fájdalomdíj” járt.

A kalózvillág vége

Mi okozta a kalózok kezdeti sikereit? A sikerek egyik tényezőjét a kor, a kezdődő kapitalizmus szelleme adja, ugyanis a kereskedelem szoros kapcsolatban állt a kalózkodással. A sikerek másik tényezője fejlettebb harcászataukban és félelmetes hírlukben keresendő. Maguk a hajók a legjobb vitorlások, ugyanakkor a hadihajók és kereskedelmi hajók felszerelése még hiányos. Ekkor még viszonylag kevés a több fedélzetű, oldalágyúoros nehéz hadihajó, a kalózvillág későbbi felszámolója. *„A tengeri rablók kitűnő tengerészek és tüzések, továbbfejlesztői az angolok modern tengeri harcászatának, és így a még mindig közelharcra berendezett spanyol és portugál hajókkal döntő fölényben van-*

*nak.”*⁸ A nyugat-indiai kalózvillág néhány évtizedes virágzás után lehangollik. Megváltozik a politikai helyzet 1658-ban az angol kormány megbékél a spanyolokkal és ellenséges viszonyba kerül a franciákkal. Az angol-francia kalózsövetség felbomlik, megszűnik a spanyolok kifosztásának legális háttere. A kalózok vagy állami szolgálatba szegődnek lásd. Henry Morgan vagy tengeri rablóként élnek tovább immár teljes illegálitásban.

Végeredményben tehát a sikerek okozzák a kalózok vesztét, ugyanis a XVI–XVII. században a kereskedelmi tőkének nincs szüksége arra, hogy a kalózkodás véres eszközához nyúljon. A kalózkodás egyre inkább tengeri rablást jelent. A tengeri rablók már saját – Anglia esetében angol kereskedelmi hajókat is megtámadnak, veszélyeztetik a biztonságos kereskedelmet Anglia és immár *gyarmatai* között, anyagi károkat okozva ezzel az anyaországnak. Megszűnik a magánosok katonai felhatalmazása, az állam már nem pénzeli a kalóz vállalkozásokat.⁹ A hágai nemzetközi egyezmények már nem ismerik el a „zsákmányjogot”. A változást mi sem bizonyítja jobban, mint William Kid skót kalózkapitány sorsa, akit mint kalózt bocsátanak útjára, és visszatértekor mint tengeri rablót akasztanak fel 1701-ben. Nem véletlen az sem, hogy az angol flotta egyik legfontosabb feladata a XVIII–XIX. században a tengeri rablók felszámolása.

A kalózok aranykora a XVIII. század második negyedében ér véget, az utolsó amerikai tengeri rablókat, a Mexican vezetőit 1835-ben végezték ki.

Irodalom

- ☐ *Wittman Tibor*: Latin-Amerika története. Bp., 1978. 49–53 p., 126–133.
- ☐ *Eric R. Wolf*: Európa és a történelem nélküli népek Bp., 1995. 171–179.
- ☐ *Rázsó Gyula*: Felfedezők, kalózkod, gyarmatosítók Bp., 1963. 95–129., 193.
- ☐ *Anderle Ádám*: Spanyolország története. Bp., 1992.
- ☐ *Erdődy János*: Küzdelem a tengerekért. Bp., 1964.
- ☐ *Marjai Imre*: Nagy Kalózkönyv. Bp., 1994. 98–154.
- ☐ *A. L. Morton*: Az angol nép története I. Bp., é. n. 212.
- ☐ Világatlasz. Bp., Cartographia 1995.
- ☐ *Salgó László*: Ostromlott sziget Bp., 1964. 45–47.

Jegyzetek

1. Wolf 174 p.
2. Wolf 175 p.
3. Wolf 175 p.
4. Rázsó 95 p.
5. Rázsó 193 p.
6. Wittman 127 p.
7. Erdődy 144
8. Rázsó 96 p.
9. Franciaországban Coligny tengernagy volt a francia kalózkodok pártfogolója, 1572-ben meghalt az ún. Szent Bertalan éjjen. Angliában Sir Thomas Gresham a „királynő kereskedője” rangot viselő férfiú és Sir Francis Walsingham a titkos kancellária vezetője tervezte és pénzelte a kalózállalkozásokat. Ők támogatták Francis Drake-t is. (Erdődy 134–135.)

Az egészségnek fen tartására való versek

Szemelvények az 1781-ben Budán kiadott „Magyar Grammatica”-ból

Anekdotalincs

Némelly közönséges Régulák az Egészségre.

Robertnek írják a' gyenge Salernumi Musák,

Ha tetszik Felség, testednek az élet, egészség:

A' terhes gondtól áld szivedet úgy az haragtól,

Élj, de kevés borral és csak vékony vatsorával.

Étel után kelj fel. Párnádat délre felejtsd el.

Eset-is el-ne mulasd, az emésztést hogy ne szorongasd.

Ezt ha meg-tartod élted sok időre halasztod.

Hogy ha pedig nintsen ki-beteg testedre tekintsen,

Es három léssen melly meg-tart téged egészen:

Lelki békeség, rövid asztal, tsendes üresség.

A' Tagoknak meg-erősítéséről.

Mossa magát reggel kiki vízzel, úgy de hideggel,

Nyújtozzon frissen. Haja it fesülje jelessen.

Járjon sétálva. Fogait tisztítsa vakarva.

Kik ezeket mivelik testek tagait erősítik.

A' szélnek meg-tartásáról.

Négy nyavalyád léssen szeledet a szorítod erősen:

Görts, kolikás inség, szédelés, vízi betegség.

A Vatsoráról.

Az hosszas vatsora tested veti nagy nyavalyára,

Hát hogy könnyű lehess, légy vatsorától üress.

Az evésnek modjáról.

(...)

Ha vatsorálsz bátran keveset kell innia gyakran.

Ha gyomrod kíván, hig legyen a' tojomány.

Hogy te ne légy rosszul öld meg magad a' köz

italtól,

Hogy ne fogyaszsd magadat az italtól kezd
vatsorádat,

Végy az halra diót, húsrá kell ennie sajtot.

Egy dió jó 's hasznos, árt kettő, három halálos.

Minden tyukmony után, végy tele tölt poharat.

Fuss mint méreg elől sótalan étel elől.

A' jól tápláló ételekről

Élsz ha piros borral, hús lével 's új tojománnyal

És szép semlyével testednek, birs erejével.

A' köverítő étkekről

Búza kenyér új sajt, savanyú tej testre sokat hájt.

A' tök friss étel, fő 's tsonban termő velővel.

Élj édes borral ha lehet és gyenge malatszal.

Ért füge, szőlő sem árt, 's az hig tojomány sem
okoz kárt.

A' jó bornak tulajdonságiról.

Bort vékony volta szaga színe vagy íze próbálja

Es ötre vigyázz ha te jó bort innia kívánsz:

Légyen erőss volta, friss hives, jó szagú tiszta.

Édes izü borral ha fejez léssz, élsz te haszonnal,

hogy ha veres borral gyomrod terhelled: azonnal

Romlást torkodnak, akadást okozol te magadnak.

A' felettébb való boritalról.

Ha sok bort ittál 's terhet te fejednek okoztál

Jó bort reggel igyál 's friss vóltod helyre viszont áll.

A' Serről.

Élhetsz jó Serrel, mellyet jó magból cressz fel.

Mestere. Nem etzetes, tiszta nem-is szemetes.

A' Sert úgy nyeljed, hogy gyomrod meg-ne terheljed.

Az idők szerint való Evésről.

Ha kívánsz élni tavasszon nem kell sokat enni.
Nyárban nem hasznal ha sok étel, asztalodon áll.
Hogy ne temessenek-el, úgy élj az őszi gyümöltsel.
Végy hozzád télben valamennyit akarsz az ebédben.

Az ártalmas ital ellen való orvosságról.

Meg-ihatod bátran ha léssz tuta, sálya borodban
Tégy hozzád rósát szerelemnek el-öltja világát.

A' Kenyerről.

Élj szép mértékkel likatsos, költ, puha kenyérrel,
De ne vegyed melegen ne vegyed ha béle sületlen.
Ne rágd vastag haját: vérednek neveli sárját.

A' Disznó húsról.

Néked bor nélkül a' malatz húst nem adom étkül
Hogy ha veszed borral bátran jól lakhatól azzal.

Az borsorúl.

A' borsó rútúl puffászt s árt néked hajastól:
Foszd-le róla haját, jónak ajánlja magát.

A' Víz italtól.

Mikor ebédet eszel, akkor vizet innia nem kell:
mert gyomrod hidegűl, véred erőtlenuil.

A' barmok vizzel de borral éljen az ember;
Légyen a' ki Nemes, a' víz italtól üres.

A' Sajtról.

Vagy ha egésséggel, a' Sajt jó búza kenyérrel,
Vagy ha betegséggel kenyeredtől sajtotad hadd-el.

A' Répáról.

Édes répa segít; de benned sok szelet indit.
Húgyodat-is hajtja de fogad valamennyire
rontja.

Ne vedd fővetlen; mert has tkerése kegyetlen.

A' Káposztáról.

A' Káposzta szorit, de jól készült leve lágyit.
Ha veszed egymásra, hasadat indítja folyásra.

A' Veres-hagymáról

Hogy ha fejed szörét, elhánnya; kennie bőrét
jó veres-hagymával: mert ékesül újra hajával.

Válogatta Egész Tamás

Számunk szerzői

Baráth Tibor, főiskolai hallgató, tanárjelölt (JGyTF);

Bogdány Gyula, főiskolai hallgató, tanárjelölt (JGyTF);

Döbör András, főiskolai hallgató, tanárjelölt (JGyTF);-

Egész Tamás, főiskolai hallgató, tanárjelölt (JGyTF);

Forró Lajos, tanár, főiskolai hallgató (JGyTF);

Földvári Rudolf, a Nagy Imre Társaság elnöke;

Jaksa Helga, hallgató (JGyTF-JATE BTK);

Kákonyi Gellért, főiskolai hallgató, tanárjelölt (JGyTF);

Kiss Gábor, főiskolai hallgató, tanárjelölt (JGyTF);

Koteczki István főiskolai hallgató (JGyTF);

Kunstár Csaba, újságíró (Szeged);

Molnár G. Attila, főiskolai hallgató (JGyTF);

Dr. Monok István, a Magyar Filológiai Társaság főtítkárhelyettese,
tanszékvezető főiskolai tanár (JGyTF);

Nagy Tamás, középiskolai tanár (Tatabánya);

Pándi Eszter, egyetemi hallgató (JATE BTK);

Siket Zoltán, főiskolai hallgató (JGyTF);

Schmidt Gábor, főiskolai hallgató, tanárjelölt (JGyTF);

Szűcs Judit, néprajzkutató, múzeumigazgató (Csongrád);

Tudomány Attila, főiskolai hallgató (JGyTF).

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNETSZHALLGATÓINAK LAPJA

Főszerkesztő: DÖBÖR ANDRÁS

Főszerkesztő-helyettes: KISS GÁBOR

Szerkesztők: FORRÓ LAJOS, JAKSA HELGA,

KÁKONYI GELLÉRT, SIKET ZOLTÁN

Főmunkatársak: NAGY TAMÁS, JANCSÁK CSABA

Kiadja a JGYTF Történettudományi Tanszéke.

Felelős kiadó: Dr. Szegfű László.

Lapengedély: B/KUL/523/SS/1993.

A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Hattyas sor 10.

Telefon: 62/456-090.

Megjelenik tavasszal: február-március és április-május;

ősszel: szeptember-október, november-december hónapokban.

A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

A főiskola Történettudományi Tanszékén

megrendezett konferenciák előadásai

a BELVEDERE Kiskönyvtár

sorozatban jelennek meg.

ISSN 1217-3495

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNESSHALLGATÓINAK LAPJA

KISKÖNYVTÁR

A sorozatban eddig megjelent kiadványok

1. *Mátyás király emlékére — halálának 500. évfordulóján*
Szerkesztette: Annus Gábor és Szegfű László. Megjelent: Szegeden 1990-ben, 56 oldalon, 300 példányban. [Elfogyott]
2. *Széchenyi István — emlékülés születésének 200. évfordulóján (1991. október 16.)*
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1991. 36 o., 300 pld.
3. *Emléknapok történelmünk utolsó fél évszázadáról (1991–1992)*
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1992. 48 o., 300 pld.
4. *A tatárok kivonulásának 750. évfordulója — Tudományos konferencia a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén (1992. április 27.).*
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1992. 52 o., 300 pld.
5. *Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója — Emlékülés a JGYTF Történettudományi Tanszékén (1992. november 25.). Szerk.: Nagy Tamás. Megj.: Szeged, 1995. 29 o., 750 pld. [A Belvedere Meridionale VII. évf. 1–2. sz. mellékleteként.]*
6. *A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember — Emlékülés Eperjessy Kálmán születésének centenáriumán a JGYTF Történettudományi Tanszékén (1993. február 11.).*
Szerk.: Jancsák Csaba – Nagy Tamás – Szegfű László. Megj.: Szeged, 1995. 48 o., 500 pld. [Elfogyott]
7. *„Nem búcsúzom...” — Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére (1993. december 7.)*
Szerk.: Szegfű László – Nagy Tamás. Megj.: Szeged, Generalia, 1994. 100 o., 300 pld.
8. *Kossuth Lajos halálának századik évfordulója — Emlékülés a JGYTF Történettudományi Tanszékén (1994. március 28.). Szerk.: Jancsák Csaba – Nagy Tamás – Zakar Péter. Megj.: Szeged, 1995. 60 o., 300 pld. [Elfogyott.]*
9. *Honfoglalási emléknapok — Tudományos konferencia a honfoglalás 1100. évfordulója emlékére a JGYTF Történettudományi Tanszékén (1995. szeptember 27–29.).*
Szerk.: Jancsák Csaba – Kósa Kinga – Nagy Tamás – Nyulassy Ágnes. Szeged, 1996, 168 o., 500 pld.
10. Szegfű László: *Ősi szellemi örökségünk I. (Gondolatok az ősi magyar hitvilágról)*
Szerzői kiadás. Szeged, 1996. 134 o., 500 pld.

* * *

A megjelent kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a JGYTF Történettudományi Tanszékén.
Címünk: 6723 Szeged, Hattyas sor 10. Tel.: 62/456-090

